

VOLUME 1

ISSN : 3088-1439 (Online)

JBHES

วารสารพุทธสุขภาพและสังคมศาสตร์

Journal of Buddhist Health, Education and Social Sciences

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน) ปี 2569 Vol.2 No.1 (January-April) 2026

วารสารพุทธสุขภาพศึกษาและสังคมศาสตร์

Journal of Buddhist Health, Education and Social Sciences (JBHES)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2569

Vol. 2 No. 1 January - April 2026

ISSN: xxxx-xxxx (Online)

วารสารพุทธสุขภาพศึกษาและสังคมศาสตร์ รับผิดชอบและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้องกับด้านศาสนา ปรัชญา สุขภาพ ศึกษาศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และการบริหารจัดการทางสังคม บทความที่ได้รับการตีพิมพ์จะต้องได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ และได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Doubleblind Peer Review) ลักษณะของบทความที่จะนำลงตีพิมพ์ ได้แก่ บทความวิจัย (Research Article) บทความวิชาการ (Academic Article) บทความปริทรรศน์หรือบทวิจารณ์วรรณกรรม (Review Article) บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

กำหนดการเผยแพร่

ปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน) คือ

ฉบับที่ 1

มกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2

พฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3

กันยายน – ธันวาคม

บรรณาธิการ

พระปลัดสุระ ญาณธโร

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระสมุห์ศักดิ์ชาย สดณฺญจิตโต

นางสาวสุภารัตน์ ต้นทอง

นางสาวกัสดาล ชาตไทย

กองบรรณาธิการ

พระครูบัณฑิตวชิโรภาส, ผศ.ดร.

รศ.ดร.วันทนา เนาว์วัน

รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ

รศ.ดร.อัจฉรา หล่อตระกูล

ดร.ทพ.นพรัตน์ เหลือกลิ่นนิธิศ

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

ผศ.ดร.สมชาย ดำเนิน

ผศ.ดร.วรฤทธิ์ มูลสิน

ผศ.ดร.วันชัย สุขตาม

ผศ.ดร.สถาพร วิชัยรัมย์

ผศ.ดร.ยงยุทธ ขำคง

ผศ.ดร.นฤมล ภูสิงห์

ดร.ชินโสณ วิสิฐนิกิจา

ฐิรพัฒน์ เจริญศิริ นักสาธารณสุขปฏิบัติการ

สิริพร จุลสมุห์พงศ์ นักสาธารณสุขปฏิบัติการ

สมาคมกุ้ยวัดสว่างอารมณ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

โรงพยาบาลเขวาสินรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย

นายกสมาคมโลกสีเขียว

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

มหาวิทยาลัยวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

โรงพยาบาลบางละมุง จ.ชลบุรี

โรงพยาบาลจอมพระ จ.สุรินทร์

สารบัญ

สารบัญ	ค
บทความวิชาการ	
หมอลำหมู่: ระบบนันทนาการเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยกับการเชื่อมโยงความสุขและอัตลักษณ์ของชุมชนอีสานในยุคดิจิทัล	1
MOR LAM MU: A CONTEMPORARY CULTURAL RECREATION SYSTEM LINKING COMMUNITY HAPPINESS AND CULTURAL IDENTITY IN THE DIGITAL AGE	
เตชภณ ทองเต็ม	
การพัฒนาเยาวชนในสังคมด้วยหลักอิทธิบาทธรรม	22
YOUTH DEVELOPMENT IN SOCIETY THROUGH THE PRINCIPLES OF IDDHIPĀDA DHAMMA	
พระสรพงษ์ ขนดีโก(ทองดี)	
การพัฒนาชุมชนตามหลักอปริหานิยธรรม	36
COMMUNITY DEVELOPMENT ACCORDING TO APARIHANIYADHAMMA	
จิตรลดา ประสงค์สุข	
การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานขององค์กร	48
NEW PUBLIC MANAGEMENT IN ENHANCING THE ADMINISTRATIVE EFFICIENCY OF ORGANIZATIONS	
อภิวัฒน์ ไชยพะนิจ	
บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน	65
THE ROLE OF THE SANGHA IN SURIN PROVINCE IN PROMOTING SUSTAINABLE EDUCATIONAL WELFARE	
พระมหาปราณย์ ชาคโร, พระครูพิพัฒน์กิจจานุรักษ์ และ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม	
ภาคผนวก	80
รูปแบบการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสาร	81
มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้เขียนบทความ	82
มาตรฐานทางจริยธรรมของบรรณาธิการ	84
มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้ประเมินบทความ	86

หมอลำหมู่: ระบบนันทนาการเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยกับการเชื่อมโยงความสุข และอัตลักษณ์ของชุมชนอีสานในยุคดิจิทัล

MOR LAM MU: A CONTEMPORARY CULTURAL RECREATION SYSTEM LINKING COMMUNITY HAPPINESS AND CULTURAL IDENTITY IN THE DIGITAL AGE

เดชภณ ทองเดิม

Tachapon Tongterm

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา, คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Division of Sport Science, Faculty of Liberal Arts and Sciences, Sisaket Rajabhat University

E-mail: tachapon.t@sskru.ac.th

Received : November 14, 2025;

Revised : March 26, 2026;

Accepted : April 8, 2026

บทคัดย่อ

หมอลำหมู่เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคอีสานที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและได้วิวัฒนาการเป็นระบบนันทนาการเชิงวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในสังคมร่วมสมัย โดยบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์บทบาทของหมอลำหมู่ในฐานะเครื่องมือนันทนาการที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมและความสุข 2) ศึกษาผลกระทบเชิงนันทนาการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้คน และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาให้หมอลำหมู่เป็นกิจกรรมนันทนาการสร้างสรรค์ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย โดยใช้วิธีการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์เชิงแนวคิดในบริบทสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการสร้างความสามัคคี ลดช่องว่างระหว่างวัย และเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างมีพลวัต อีกทั้งยังส่งเสริมสุขภาวะจิตสังคมผ่านประสบการณ์นันทนาการที่สร้างความสุขและการผ่อนคลาย ส่วนในมิติทางเศรษฐกิจ หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างรายได้แก่ศิลปินและธุรกิจท้องถิ่น รวมถึงสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ในระดับภูมิภาคและนานาชาติ ขณะเดียวกันในด้านการอนุรักษ์ หมอลำหมู่ยังคงทำหน้าที่ถ่ายทอดดนตรีเครื่องแต่งกาย และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ควบคู่กับการปรับตัวเชิงนวัตกรรมสู่ยุคดิจิทัลผ่านการใช้เทคโนโลยีแสง สี เสียง และการเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการบทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังคุณค่า ชุมชนในการกำหนดกฎระเบียบ และสนับสนุนพื้นที่จัดแสดง ศิลปินในการพัฒนาสมรรถนะและสร้างสรรค์การแสดงร่วมสมัย และผู้ประกอบการในการลงทุนและใช้การตลาดดิจิทัลเชิงรุก ร่วมกับการสนับสนุนเชิงยุทธศาสตร์จากภาครัฐ

และเอกชน ทั้งนี้เพื่อสถาปนาหมอลำหมู่ให้ดำรงอยู่ในฐานะกลไกนันทนาการร่วมสมัยที่มีความสร้างสรรค์
ทรงคุณค่า และยั่งยืนทั้งในสังคมไทยและสังคมโลก

คำสำคัญ: หมอลำหมู่; นันทนาการชุมชน; วัฒนธรรมอีสาน; สุขภาวะชุมชน; การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

Mor Lam Mu is a traditional folk performing art from Northeastern Thailand (Isan) that embodies significant cultural value and has evolved into a cultural recreational system with an important role in contemporary society. This academic article aims to 1) analyze the role of Mor Lam Mu as a recreational tool that connects culture and happiness, 2) examine its recreational impacts in promoting social participation, and 3) propose development pathways to establish Mor Lam Mu as a creative recreational activity that can be sustained in contemporary society. This study employs a knowledge synthesis approach based on academic literature, related research, and conceptual analysis within contemporary social and cultural contexts. The findings indicate that Mor Lam Mu functions as a cultural practice space that plays a crucial role in fostering social cohesion, reducing generational gaps, and facilitating dynamic participation within a multicultural society. It also promotes psychosocial well-being through recreational experiences that generate happiness and relaxation. In the economic dimension, Mor Lam Mu serves as a key mechanism for generating income for performers and local businesses, while supporting experiential cultural tourism at both regional and international levels. In terms of cultural preservation, Mor Lam Mu continues to transmit music, costumes, and local wisdom, while simultaneously adapting innovatively to the digital era through the use of lighting and sound technologies and dissemination via online platforms. However, achieving sustainability requires integrated collaboration across multiple sectors, including families in instilling cultural values, communities in establishing regulations and supporting performance spaces, performers in enhancing competencies and creating contemporary performances, and entrepreneurs in investing and implementing proactive digital marketing strategies, along with strategic support from both public and private sectors. This is essential to position Mor Lam Mu as a contemporary recreational mechanism that is creative, valuable, and sustainable in both Thai and global contexts.

Keywords: Mor Lum Mu; Community Recreation; Isan Culture; Community Well-Being; Sustainable Development

บทนำ

หมอลำหม่อเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีรากฐานลุ่มลึกผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน (วสันต์ ชาติพิทักษ์ และคณะ, 2564) โดยมีพัฒนาการเชิงพลวัตสืบเนื่องจากหมอลำพื้นและหมอลำกลอน ซึ่งแต่เดิมเน้นการแสดงในรูปแบบศิลปินเดี่ยวหรือคู่เพื่อสะท้อนภูมิปัญญาและคติชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น (สันดุสิตธิ์ บริวรงค์ตระกูล, 2560; อิศเรศ ตลเพ็ญ, 2559) ซึ่งในเชิงความหมาย “หมอ” สะท้อนถึงผู้มีความชำนาญเฉพาะด้าน ขณะที่ “ลำ” คือ อัตลักษณ์การขับร้องด้วยภาษาถิ่นอีสานที่มีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก ส่งผลให้หมอลำหม่อได้เป็นเพียงการแสดงเพื่อความบันเทิง หากแต่เป็นศิลปะแห่งการเล่าเรื่องที่ผสานดนตรีกับถ้อยคำอย่างวิจิตร (ศิลปวัฒนธรรมอีสาน-การแสดงพื้นบ้าน, 2568; หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม, 2568) เมื่อวิวัฒนาการสู่รูปแบบหมอลำหม่อ การแสดงได้พัฒนาระบบที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วยศิลปินจำนวนมากและตัวละครหลากหลาย ทั้งพระเอก นางเอก ตัวโกง (ตัวร้าย) ตัวตลก และตัวประกอบ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งสร้างความสนุกสนานและสั่งสอนคุณค่าทางศีลธรรมรวมถึงคติชนผ่านบทละคร (พิชิต ทองชิน และฉลาด ส่งเสริม, 2566) การผสมผสานการเล่าเรื่อง การขับร้อง และการร่ายรำไว้ในเวทีเดียว ทำให้หมอลำหม่อยกระดับจากการละเล่นพื้นบ้านสู่รูปแบบละครเพลงพื้นบ้านที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านสุนทรียศาสตร์และบทบาททางสังคม สะท้อนศักยภาพของศิลปะพื้นบ้านในการปรับตัวและขยายการเข้าถึงผู้ชมในวงกว้าง

อย่างไรก็ตาม ภายใต้พลวัตของสังคมร่วมสมัย หมอลำหม่อได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะมหรสพ หากแต่ได้แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและสังคมที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงความเชื่อ คติธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนอีสานอย่างลึกซึ้ง ผ่านพิธีกรรมและประเพณี เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวจี และบุญออกพรรษา ซึ่งการรวมตัวเพื่อรับชมหมอลำหม่อตลอดคืนมิได้เป็นเพียงการบริโภคความบันเทิง แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายร่วม (shared meaning) และความเป็นปึกแผ่นของชุมชน (สุทธินันท์ ศรีอ่อน, 2566) ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้ผลักดันให้หมอลำหม่อขยายตัวจากพื้นที่ชุมชนไปสู่เวทีเชิงพาณิชย์และเมืองใหญ่ เกิดคณะหมอลำหม่อที่มีการบริหารจัดการเชิงระบบ มีการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน แสง สี และเสียง จนพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมบันเทิงระดับภูมิภาค ตัวอย่างเช่น คณะประจักษ์บันเทิงศิลป์ คณะระเปียบาวาตศิลป์ และคณะเสียงอีสาน ซึ่งคณะหมอลำหม่อดังกล่าวได้สร้างเครือข่ายแฟนคลับอย่างเหนียวแน่นและขยายการเข้าถึงผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลในรูปแบบแฟนเพจ การถ่ายทอดสด และสื่อออนไลน์ (ภาณุวัฒน์ เหล่าพิสัย และอรุณมัย จันทมาลา, 2565; ปณณทัต ลำเพ็ญ และอนุกุล วิจารณ์สุขสมบูรณ์, 2564; สันดุสิตธิ์ บริวรงค์ตระกูล และโสภัทร นาสวัสดิ์, 2562) การเปลี่ยนผ่าน

ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงทั้งศักยภาพในการปรับตัวและความตึงเครียดระหว่างการรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมกับแรงกดดันของวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์และสื่อดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ในมิติของนันทนาการศาสตร์ (recreation science) หมอลำหมู่สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัย ทั้งในฐานะผู้ชมและผู้แสดง โดยกระบวนการร้อง เต้น และสื่อสารร่วมกันบนเวทีหมอลำหมู่ก่อให้เกิดพลวัตของประสบการณ์ที่เชื่อมโยงอารมณ์ ความทรงจำ และความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การสร้างสุขภาวะทางจิตใจและความเป็นอยู่ที่ดีในระดับชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยที่ผ่านมาจะอธิบายหมอลำหมู่ในมิติมานุษยวิทยา เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม แต่ยังขาดการอธิบายในฐานะระบบนันทนาการเชิงวัฒนธรรม (cultural recreation system) ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงการมีส่วนร่วม ประสบการณ์ และความสุขของผู้คนอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของยุคดิจิทัลที่รูปแบบนันทนาการสมัยใหม่ เช่น การสตรีมมิงออนไลน์และวิดีโอเกม เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนรูปแบบการใช้เวลาว่างและอาจลดทอนความเชื่อมโยงทางสังคมของเยาวชน (Akçakese & Demirel, 2025; Cabeza-Ramírez et al., 2021) โดยช่องว่างดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาองค์ความรู้ที่สามารถอธิบายทั้งกลไกการดำรงอยู่และศักยภาพในการปรับตัวของหมอลำหมู่ในฐานะกิจกรรมนันทนาการร่วมสมัย ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์บทบาทของหมอลำหมู่ในฐานะเครื่องมือนันทนาการที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมและความสุข 2) ศึกษาผลกระทบเชิงนันทนาการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้คน และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาให้หมอลำหมู่เป็นกิจกรรมนันทนาการสร้างสรรค์ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย อันจะเป็นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการด้านนันทนาการเชิงวัฒนธรรมในบริบทไทย และเป็นฐานสำหรับการพัฒนารอบแนวคิดในระดับสากลต่อไป

ประวัติและการพัฒนาของหมอลำหมู่ในฐานะกิจกรรมนันทนาการ

หมอลำหมู่ถือเป็นศิลปะการแสดงที่เติบโตและพัฒนาควบคู่กับวิถีชีวิตของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน โดยมีบทบาทเชิงระบบที่ซับซ้อนลึกซึ้งเกินกว่าการเป็นเพียงมหรสพพื้นบ้าน กล่าวคือจากจุดเริ่มต้นที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมทางศาสนาและจารีตประเพณีท้องถิ่น หมอลำหมู่ได้ค่อย ๆ ปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จนพัฒนาเป็นรูปแบบกิจกรรมนันทนาการที่เอื้อให้เกิดทั้งความสุข การมีส่วนร่วม และการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมในระดับประสบการณ์และความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้น การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของหมอลำหมู่จึงมีความสำคัญต่อการอธิบายบทบาทในฐานะกิจกรรมนันทนาการที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสังคมอีสานได้อย่างเป็นระบบ

1. จุดกำเนิดของหมอลำหมู่ในวัฒนธรรมพื้นถิ่น

หมอลำหมู่ถือกำเนิดจากรากฐานทางวัฒนธรรมของชาวอีสานที่ผสมผสานศิลปะการเล่าเรื่องกับดนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น โดยมีบทบาทดั้งเดิมในฐานะสื่อกลางของการถ่ายทอดคติธรรม ความเชื่อ และคุณค่าของชุมชนผ่านบทกวีพื้นบ้านที่เรียบง่ายแต่มีความหมายลึกซึ้ง ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนา นิทานปรัมปรา และพิธีกรรมท้องถิ่น โดยการแสดงในระยะแรกมักจัดขึ้นในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัด หรือในงานบุญประเพณีที่เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตชุมชน จึงไม่เพียงสร้างความเพลิดเพลิน แต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางศาสนาและการหล่อหลอมคุณธรรมร่วมของสังคม (สุทธินันท์ ศรีอ่อน, 2566) ซึ่งในมิตินี้ หมอลำหมู่สามารถอธิบายได้ว่าเป็นพื้นที่นันทนาการเชิงศรัทธา (faith-based recreation) ที่ผู้คนมีส่วนร่วมทั้งในเชิงอารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างการมีส่วนร่วมกับการประสบการณ์ทางนันทนาการในระดับชุมชน

เมื่อความต้องการด้านความบันเทิงและการมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มสูงขึ้น รูปแบบการแสดงจึงพัฒนาจากการ “ลำเดี่ยว” หรือ “ลำคู่” ไปสู่ “หมอลำหมู่” ที่มีศิลปินหลายคนและตัวละครหลากหลาย เช่น พระเอก นางเอก ตัวโกง และตัวตลก ซึ่งช่วยขยายมิติของเนื้อหาให้ครอบคลุมทั้งอารมณ์ขัน ความซาบซึ้ง และประเด็นทางสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น (จักรวาล จงเทพ, 2562) พร้อมกันนี้ การใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น แคน กลอง และซอ ยังช่วยเสริมจังหวะและบรรยากาศให้การแสดงมีความดึงดูดและเข้าถึงผู้ชมได้มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการยกระดับจากศิลปะพื้นบ้านไปสู่กิจกรรมนันทนาการชุมชนที่เปิดพื้นที่ให้ผู้คนทุกช่วงวัยมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและต่อเนื่อง และนอกจากนี้ หมอลำหมู่ยังทำหน้าที่เป็นเวทีของการพบปะทางสังคมในพื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น ลานวัดหรือลานหมู่บ้าน ซึ่งการรวมตัวเพื่อรับชมมิได้เป็นเพียงการบริโภคความบันเทิง หากแต่เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ ความสามัคคี และการธำรงอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนอย่างเป็นธรรมชาติ (พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร, 2565) ส่งผลให้หมอลำหมู่มีสถานะเป็นกิจกรรมนันทนาการพื้นถิ่นที่สะท้อนทั้งพลังสร้างสรรค์ทางศิลปะและบทบาทเชิงสังคมวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งในฐานะพื้นที่ทางสังคมของชุมชน

2. การเปลี่ยนแปลงของหมอลำหมู่สู่การเป็นกิจกรรมบันเทิง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการย้ายถิ่นของแรงงานอีสานเข้าสู่เมืองใหญ่ ได้สร้างทั้งแรงกดดันและโอกาสใหม่ให้กับหมอลำหมู่ กล่าวคือ ความต้องการด้านนันทนาการของผู้คนได้เปลี่ยนจากการยึดโยงกับพิธีกรรมและศรัทธา ไปสู่รูปแบบความบันเทิงที่เข้าถึงง่ายและสอดคล้องกับชีวิตประจำวันมากขึ้น ส่งผลให้เนื้อหาการแสดงปรับจากการเน้นคติธรรมทางศาสนา ไปสู่เรื่องราวความรัก ความสัมพันธ์ และปัญหาสังคมร่วมสมัยที่สะท้อนชีวิตจริงของผู้ชม (ปิณฑิต ลำเพ็ญ และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2564; ภัทรกร กาเผือก และพิชญ์ บุญศรี อนันต์, 2564; สันดุสิต บรวิรัชตระกูล และโสภัทร นาสวัสดิ์, 2562) ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากนันทนาการเชิงพิธีกรรมไปสู่นันทนาการเชิงประสบการณ์ร่วมสมัยอย่างชัดเจน

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้หมอลำหมู้ก้าวสู่ความเป็นกิจกรรมบันเทิงกระแสหลัก ได้แก่ การพัฒนาเวทีและเทคนิคแสง สี เสียง การผสมผสานเครื่องดนตรีพื้นบ้านกับเครื่องดนตรีสากล เช่น กีตาร์ไฟฟ้าและกลองชุด รวมถึงการเพิ่มบทบาทตัวตลกเพื่อสร้างความหลากหลายทางอารมณ์ ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวช่วยให้หมอลำหมู้สามารถเชื่อมโยงความทรงจำทางวัฒนธรรมกับประสบการณ์นันทนาการร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานอีสานในชุมชนเมืองที่ใช้การชมหมอลำหมู้เป็นทั้งกิจกรรมคลายเครียดและการเชื่อมโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง (ศิริชัย ทัพพวา และสมคิด สุขเอิบ, 2561; สรวุฒิ สีหาโคตร และคณะ, 2565)

อีกทั้ง เทคโนโลยีดิจิทัลยังมีบทบาทสำคัญในการขยายขอบเขตของหมอลำหมู้จากเวทีท้องถิ่นไปสู่ระดับประเทศและนานาชาติ โดยเริ่มจากสื่อบันทึกเสียงและวิดีโอ ก่อนพัฒนาไปสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ เช่น YouTube, TiK ToK และ Facebook Live ซึ่งเปิดโอกาสให้เข้าถึงผู้ชมได้อย่างกว้างขวาง (ฐพัชร์ ฤทธิ์ชัย และศรินทิพย์ ดวนลี, 2565) แม้การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวจะเพิ่มมิติทางพาณิชย์ แต่การคงไว้ซึ่งภาษาถิ่นและท่วงทำนองดั้งเดิมก็ยังช่วยรักษาลักษณะพื้นถิ่นไว้ได้ (รสสุคนธ์ อัมเถื่อน และคณะ, 2565) ส่งผลให้หมอลำหมู้ในยุคปัจจุบันทำหน้าที่เป็นทั้งกิจกรรมนันทนาการและพื้นที่ทางสังคมที่ช่วยให้ผู้คนผ่อนคลาย สร้างความสัมพันธ์ และธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างสมดุล

3. บทบาทของหมอลำหมู้ในวิถีชีวิตของคนอีสาน

หมอลำหมู้เป็นศิลปะการแสดงที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างต่อเนื่องและลึกซึ้ง กล่าวคือ ในมิติทางสังคม หมอลำหมู้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการพบปะ การสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคี โดยเฉพาะในงานบุญและเทศกาลสำคัญที่หมอลำหมู้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมชุมชน เนื้อหาการแสดงยังทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คติธรรม และคุณค่าทางสังคม ซึ่งมีบทบาทในการหล่อหลอมอัตลักษณ์และโลกทัศน์ของผู้คน แม้ในบริบทของสังคมร่วมสมัย เนื้อหาของหมอลำหมู้ยังคงปรับตัวเพื่อสะท้อนประเด็นร่วมสมัย เช่น ความเหลื่อมล้ำ การเมือง และชีวิตแรงงานในเมือง ทำให้หมอลำหมู้ยังคงเป็นเครื่องมือเชิงนันทนาการที่เชื่อมโยงผู้ชมกับชีวิตจริงได้อย่างมีนัยสำคัญ (ขอบ ดิสนนโคก, 2556) นอกจากนี้ หมอลำหมู้ยังมีบทบาทในมิติทางเศรษฐกิจและอัตลักษณ์ชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานอีสานที่ย้ายถิ่น การชมหมอลำหมู้ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงทางอารมณ์และวัฒนธรรม ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตน ขณะเดียวกัน หมอลำหมู้ยังเป็นอุตสาหกรรมบันเทิงที่สร้างรายได้และการจ้างงานในหลายระดับ ตั้งแต่ศิลปิน นักดนตรี ไปจนถึงธุรกิจสนับสนุน (ศิริชัย ทัพพวา และสมคิด สุขเอิบ, 2562) อีกทั้งการปรับตัวสู่สื่อดิจิทัลยังช่วยขยายฐานผู้ชมไปสู่คนรุ่นใหม่และระดับนานาชาติ (อานนท์ บัวภา และคณะ, 2565) ดังนั้น หมอลำหมู้จึงมิได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงพื้นบ้าน หากแต่เป็นกิจกรรมนันทนาการที่มีบทบาทเชื่อมโยงมิติทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเข้าด้วยกันอย่างเป็นพลวัต และยังคงดำรงอยู่ในฐานะกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสังคมอีสานได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

มิติด้านนันทนาการของหมอลำหมูในยุคปัจจุบัน

หมอลำหมูในปัจจุบันมิได้จำกัดนิยามเพียงศิลปะการแสดงเพื่อความบันเทิงในเชิงพาณิชย์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น หากแต่ได้วิวัฒน์สู่การเป็นกิจกรรมนันทนาการเชิงระบบที่สะท้อนวิถีชีวิต ค่านิยม และความเชื่อของชาวอีสานในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยบทบาทดังกล่าวมิได้ปรากฏเพียงในมิติของการจัดแสดงระดับมหาคาเท่านั้น หากแต่หยั่งรากในระดับประสบการณ์ของผู้เข้าร่วม กลไกการมีส่วนร่วม และการสร้างความหมายทางสังคมอย่างเป็นพลวัต ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากการแสดงไปสู่ “ระบบประสบการณ์นันทนาการ” ที่เชื่อมโยงปัจเจก ชุมชน และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่อง

1. พลวัตต่อสุขภาวะองค์รวมและความบันเทิงเชิงประสบการณ์

หมอลำหมูในฐานะกิจกรรมนันทนาการมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจของผู้ชมอย่างมีนัยสำคัญ ผ่านองค์ประกอบเชิงสุนทรียศาสตร์ของดนตรีจังหวะเร้าอารมณ์ เนื้อหาที่สะท้อนชีวิต และการแสดงที่มีพลัง ซึ่งช่วยกระตุ้นอารมณ์เชิงบวกและความรู้สึกเชื่อมโยงกับผู้อื่น (ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์, 2553) อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญมิได้อยู่เพียงผลลัพธ์ด้านอารมณ์ แต่คือกระบวนการประสบการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การรับชมหมอลำหมูเป็นกระบวนการสร้างประสบการณ์นันทนาการ (recreational experience) ที่ผสมผสานการรับรู้ อารมณ์ และการมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดจากวิถีชีวิตสมัยใหม่ และสร้างพื้นที่ทางจิตใจที่เอื้อให้เกิดการผ่อนคลายและการเชื่อมโยงกับผู้อื่น โดยเฉพาะในบริบทของสังคมเมืองและยุคดิจิทัลที่มีแนวโน้มของการแยกตัวทางสังคม ดังนั้น การรวมตัวเพื่อรับชมหมอลำหมูจึงมีความหมายในฐานะประสบการณ์ร่วมที่เสริมสร้างพลังทางสังคมและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

นอกจากมิติทางจิตใจ หมอลำหมูยังมีคุณูปการต่อสุขภาวะทางกายผ่านการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นควบคู่กับการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการเดินและพ้อนรำตามจังหวะดนตรี ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมกึ่งออกกำลังกายที่สอดแทรกอยู่ในบริบทนันทนาการ (ศิริชัย ทัพพวา และสมคิด สุขเอิบ, 2562) อย่างไรก็ตาม คุณค่าที่สำคัญยิ่งกว่าคือการที่การเคลื่อนไหวดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบทของความสนุกสนานและการมีส่วนร่วมทางสังคม ทำให้เกิดแรงจูงใจภายในในการเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงวัยที่สามารถมีส่วนร่วมได้โดยไม่รู้สึกร่างกายเหนื่อยหรือเจ็บปวด ดังนั้น หมอลำหมูจึงสามารถอธิบายได้ว่าเป็นนันทนาการเพื่อสุขภาวะองค์รวมที่ผสมผสานมิติร่างกาย จิตใจ และสังคมผ่านประสบการณ์การมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมชาติ (ทองพูล ภูสิม และคณะ, 2558)

2. การปรับตัวเชิงกลยุทธ์ในระบบนิเวศดิจิทัลและอุตสาหกรรมนันทนาการ

ในยุคดิจิทัล หมอลำหมูได้ปรับตัวเชิงกลยุทธ์เพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมผู้ชมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นกลไกสำคัญ ทั้งการถ่ายทอดสดและการผลิตเนื้อหาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งช่วยขยายขอบเขตการเข้าถึงจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับสากล และยกระดับบทบาทสู่อุตสาหกรรมนันทนาการ (recreation industry) ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ (ฐพัชร์ ฤทธิชัย และศรินทิพย์ ดวนลี,

2565) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเพิ่มช่องทางการเข้าถึง หากแต่เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างของประสบการณ์นันทนาการจากรูปแบบร่วมสถานที่ไปสู่ร่วมผ่านสื่อ ซึ่งมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน

แม้สื่อดิจิทัลจะเพิ่มความสะดวกและขยายฐานผู้ชม แต่ประสบการณ์จากการแสดงสดในพื้นที่จริงยังคงมีคุณค่าเฉพาะ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมเชิงกายภาพ การรับรู้พลังของการแสดง และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของประสบการณ์นันทนาการที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้อย่างสมบูรณ์ผ่านสื่อดิจิทัล (อานนท์ บัวภา และคณะ, 2565) ดังนั้น แนวโน้มสำคัญของหมอลำหมู่ในปัจจุบันจึงมิใช่การแทนที่ระหว่างรูปแบบ แต่เป็นการอยู่ร่วมกันของสองมิติที่ผสมผสานการเข้าถึงในโลกดิจิทัลเข้ากับคุณค่าของประสบการณ์ในพื้นที่จริง นอกจากนี้ การปรับตัวยังสะท้อนผ่านนวัตกรรมทางดนตรีและการแสดง โดยมีการผสมผสานดนตรีพื้นบ้านกับแนวเพลงร่วมสมัย เช่น EDM ป๊อป และร็อก ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมรุ่นใหม่ รวมถึงการปรับเนื้อหาให้สะท้อนบริบทสังคมร่วมสมัย เช่น การย้ายถิ่นและชีวิตแรงงาน (ภาณุวัฒน์ เหล่าพิลัย และอรารมย์ จันทมาลา, 2565) ซึ่งทำให้หมอลำหมู่สามารถดำรงอยู่ในระบบนิเวศนันทนาการร่วมสมัยได้อย่างยืดหยุ่น โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

3. บทบาทในการสร้างทุนทางสังคมและชุมชนเสมือน

นอกเหนือจากบทบาทด้านสุนทรียภาพ หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือของชาวอีสาน การจัดแสดงในงานประเพณีเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้คนจากหลากหลายช่วงวัยและภูมิภาค ผ่านกิจกรรมนันทนาการที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ ซึ่งช่วยลดช่องว่างทางสังคมและเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน (วิชญ์ บุญรอด, 2564) อย่างไรก็ตาม คุณค่าที่สำคัญมิได้อยู่เพียงการพบปะ แต่คือการสร้างทุนทางสังคม (social capital) ผ่านกระบวนการร่วมมือ การแบ่งปัน และการสร้างความไว้วางใจในระดับชุมชน (ทองพูล ภูสิม และคณะ, 2558)

ในบริบทของยุคดิจิทัล บทบาทดังกล่าวมิได้ลดน้อยลง หากแต่ขยายตัวสู่การสร้างชุมชนเสมือน (virtual community) ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนที่อยู่ห่างไกลสามารถมีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ (อานนท์ บัวภา และคณะ, 2565) การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ไม่เพียงขยายเครือข่ายทางวัฒนธรรม แต่ยังทำให้หมอลำหมู่กลายเป็นกลไกเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของคนอีสานในระดับข้ามพื้นที่และข้ามพรมแดน ขณะเดียวกันยังเสริมสร้างความภาคภูมิใจและความเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

หมอลำหมู่กับการอนุรักษ์และสร้างสรรค์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงกิจกรรมนันทนาการที่สร้างความบันเทิงเชิงพาณิชย์ หากแต่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนอีสาน ซึ่งเป็นรากฐานที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของผู้คนในภูมิภาคนี้ ผ่านการผสมผสานระหว่างดนตรีพื้นบ้าน

การเล่าเรื่อง และการแสดงสดที่มีลักษณะเฉพาะ ในมิติของนันทนาการ หมอลำหมู่จึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรม หากแต่ดำรงอยู่ในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้มีส่วนร่วม เรียนรู้ และสร้างความหมายร่วมผ่านประสบการณ์จริง ขณะเดียวกันยังเอื้อให้เกิดการสร้างสรรครูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่โดยไม่สูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิม อันสะท้อนพลวัตของวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องในสังคมร่วมสมัย

1. การสืบทอดและการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการแสดงหมอลำหมู่

หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมทางวัฒนธรรมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ผ่านกระบวนการเล่าเรื่องที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และคตินิยมของชุมชนอีสาน โดยในอดีตการแสดงมักจัดขึ้นในงานบุญและพิธีกรรม เช่น งานกฐิน งานออกพรรษา งานบุญบั้งไฟ และเทศกาลปีใหม่ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งสร้างความบันเทิงและถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนา นิทานพื้นบ้าน และคติชนที่หล่อหลอมจริยธรรมของสังคม (พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร และอลงกรณ์ อรรคแสง, 2561) อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนแปลง หมอลำหมู่มิได้หยุดอยู่เพียงการสืบทอดในเชิงอนุรักษ์ หากแต่พัฒนาเป็นพื้นที่สื่อสารทางวัฒนธรรมที่เปิดให้เกิดการตีความและแลกเปลี่ยนความหมายระหว่างศิลปินกับผู้ชมอย่างมีพลวัต ทำให้การแสดงมีลักษณะเป็นกระบวนการร่วมสร้างความหมายมากกว่าการถ่ายทอดแบบทางเดียว

ขณะเดียวกัน การขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัลและการเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ได้ทำให้หมอลำหมู่ก้าวพ้นข้อจำกัดเชิงพื้นที่และสามารถเข้าถึงผู้ชมในระดับสากล (ฐพัชร์ ฤทธิ์ชัย และศรินทิพย์ ดวนลี, 2565) แต่แก่นสำคัญของการสืบทอดมิได้อยู่ที่ช่องทาง หากอยู่ที่ความสามารถในการรักษาสารทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ร่วมของชาวอีสาน พร้อมทั้งปรับปรุงรูปแบบให้สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้ชมรุ่นใหม่ กล่าวได้ว่าการสืบทอดหมอลำหมู่จึงเป็นกระบวนการเชิงพลวัตที่ผสมผสานการคงอยู่ของความหมายเดิมเข้ากับการตีความใหม่อย่างต่อเนื่อง ทำให้วัฒนธรรมยังคงมีชีวิตและสามารถสื่อสารกับโลกปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 การปูเสื่อจองพื้นที่หน้าเวทีหมอลำ (ช่วงเวลากลางวัน) และบรรยากาศการเข้าร่วมรับชมหมอลำหมู่ (ช่วงเวลากลางคืน)

2. การผสมผสานดนตรีพื้นบ้านและแนวเพลงร่วมสมัย

หนึ่งในกลไกสำคัญที่ทำให้หมอลำหมู่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องในสังคมร่วมสมัย คือการผสมผสานดนตรีพื้นบ้านกับแนวเพลงร่วมสมัยอย่างสร้างสรรค์ โดยยังคงใช้เครื่องดนตรีอัตลักษณ์ เช่น แคน พิณ และโปงลาง เป็นโครงสร้างหลักของเสียง ขณะเดียวกันก็ประสานเข้ากับดนตรีสากล เช่น EDM ป๊อป และเพลงลูกทุ่ง ทั้งนี้เพื่อสร้างรูปแบบการแสดงที่สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมรุ่นใหม่ (วสันต์ ไตรรัตน์รังษี และอรุณมัย จันทมาลา, 2566) ซึ่งการผสมผสานดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการปรับตัวเชิงรูปแบบ หากแต่สะท้อนกระบวนการเจรจาทางวัฒนธรรมระหว่างความดั้งเดิมกับความร่วมสมัย ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการทำให้วัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (รสสุคนธ์ อัมเถื่อน และคณะ, 2565) และนอกจากนี้ การเปิดรับองค์ประกอบใหม่ยังช่วยให้หมอลำหมู่สามารถแข่งขันกับรูปแบบความบันเทิงที่หลากหลายในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จักรพันธ์ จันโหมข, 2566; วรากร สีโย, 2561) อย่างไรก็ตาม หัวใจสำคัญมิได้อยู่ที่การผสมผสานเพียงอย่างเดียว หากแต่คือความสามารถในการรักษาสมดุลเชิงอัตลักษณ์ที่ทำให้หมอลำยังคงมีความเป็นตัวตน ขณะเดียวกันก็สามารถพัฒนาเป็นรูปแบบนันทนาการร่วมสมัยที่ตอบสนองต่อบริบทสังคมได้อย่างยืดหยุ่น ส่งผลให้หมอลำหมู่ดำรงอยู่ในฐานะมรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิตและมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง

3. ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของคนอีสานผ่านหมอลำหมู่

หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการอนุรักษ์วัฒนธรรม หากแต่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและตอกย้ำความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของคนอีสาน ผ่านการนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และความเชื่อพื้นถิ่น ซึ่งผู้ชมมิได้เพียงรับชมเพื่อความเพลิดเพลิน แต่ยังเกิดกระบวนการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับชุมชนและวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์การรับรู้และการตีความ (พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร และอลงกรณ์ อรรคแสง, 2561) โดยเฉพาะการใช้เรื่องเล่า อารมณ์ขัน และการเสียดสีทางสังคม ซึ่งช่วยสร้างโลกทัศน์ร่วมและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับลึก

สำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่น เช่น ในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองหรือเขตอุตสาหกรรม หมอลำหมู่ได้ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดและสร้างความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ในบริบทใหม่ (วิชญ์ บุญรอด, 2564) ขณะเดียวกัน การขยายตัวสู่เวทีระดับชาติและสื่อร่วมสมัยยังช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของวัฒนธรรมอีสานในวงกว้าง และเสริมสร้างการยอมรับในฐานะทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ส่งผลให้หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงตัวแทนของอดีต หากแต่เป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมที่เข้มแข็งและร่วมสมัย ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลระหว่างการรักษารากเหง้าและการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

ผลกระทบเชิงนันทนาการของหมอลำหมู่

หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงเพื่อความบันเทิงในระดับปฐมภูมิ หากแต่มีบทบาทเชิงนันทนาการที่ก่อให้เกิดผลกระทบหลายมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยผลกระทบดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในลักษณะเชิงเส้น หากแต่เป็นกระบวนการเชิงระบบที่เชื่อมโยงประสบการณ์ของปัจเจกเข้ากับโครงสร้างของชุมชน โดยในมิติของนันทนาการ กลไกสำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนการรับชมให้เป็นการมีส่วนร่วม ซึ่งก่อให้เกิดการไหลเวียนของความหมาย ประสบการณ์ และความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่ การทำความเข้าใจผลกระทบจึงต้องพิจารณาทั้งผลลัพธ์และกระบวนการ โดยเฉพาะกลไกที่ทำให้หมอลำหมู่สามารถสร้างความต่อเนื่องของชุมชนและเชื่อมโยงอัตลักษณ์ท้องถิ่นเข้ากับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างมีพลวัต

1. ผลกระทบทางสังคม

หมอลำหมู่ในฐานะกิจกรรมนันทนาการทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้คนหลากหลายกลุ่ม ผ่านประสบการณ์ร่วมในงานบุญประเพณีและเทศกาล ซึ่งส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลในระดับที่ลึกกว่าการพบปะทั่วไป กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมหมอลำก่อให้เกิดประสบการณ์ร่วมเชิงสังคมที่ช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และหล่อหลอมความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง (ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์, 2553) ขณะเดียวกัน หมอลำหมู่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่สะท้อนและผลิตซ้ำค่านิยมร่วมของสังคม ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจและลดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนที่มีความแตกต่าง แต่อย่างไรก็ตาม ผลกระทบทางสังคมของหมอลำหมู่มีลักษณะสองด้านที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน กล่าวคือ แม้การรวมตัวของผู้คนจำนวนมากจะก่อให้เกิดพลังทางสังคมในเชิงบวก แต่ก็อาจนำไปสู่ความเสี่ยงด้านพฤติกรรม เช่น การบริโภคแอลกอฮอล์ การรบกวนทางเสียง หรือความขัดแย้งที่เกิดจากบรรยากาศที่ขาดการควบคุม นอกจากนี้ การจัดการพื้นที่และเวลาในการแสดงยังอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ประเด็นสำคัญมิได้อยู่ที่ผลกระทบเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่ความสามารถในการออกแบบและบริหารจัดการกิจกรรมนันทนาการให้เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อรักษาสมดุลระหว่างความสนุกสนานและความเป็นระเบียบของสังคมในระยะยาว

2. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

หมอลำหมู่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับชุมชนผ่านการสร้างห่วงโซ่คุณค่าที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายระดับ ตั้งแต่ศิลปิน ทีมงาน ไปจนถึงผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่น การจัดแสดงแต่ละครั้งจึงก่อให้เกิดการหมุนเวียนทรัพยากรและการกระจายรายได้ในระดับฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม (ศิริชัย ทัพพวา และสมคิด สุขเอิบ, 2562) ขณะเดียวกัน หมอลำหมู่ยังทำหน้าที่เป็นแรงดึงดูดด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในภาคบริการและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับพื้นที่

การขยายตัวสู่สื่อดิจิทัลยังเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ ที่ทำให้หมอลำหมู่สามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ในวงกว้าง อย่างไรก็ตาม การเติบโตดังกล่าวก็มาพร้อมกับข้อจำกัดและความเสี่ยง เช่น ภาระค่าใช้จ่ายในการจัดงาน การแข่งขันเชิงภาพลักษณ์ระหว่างชุมชน และความเปราะบางของรายได้

ในภาวะวิกฤต นอกจากนี้ การมุ่งเน้นเชิงพาณิชย์มากเกินไปอาจส่งผลให้คุณค่าทางวัฒนธรรมถูกลดทอนลง ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจากหมอลำหมู่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนหลักการของความยั่งยืน ที่คำนึงถึงทั้งมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางวัฒนธรรมควบคู่กัน

3. ผลกระทบต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม

หมอลำหมู่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ กล่าวคือ ผู้ชมมิได้เพียงรับข้อมูล หากแต่ได้มีส่วนร่วมในบรรยากาศทางวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการซึมซับคติธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน (สันติ ยศสมบัติ และคณะ, 2563) ส่งผลให้หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นกลไกในการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่อย่างมีชีวิตชีวา (สรารุณ สีหาโคตร, 2565) ขณะเดียวกัน การเปิดรับนวัตกรรมและการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ยังช่วยให้หมอลำหมู่สามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (วสันต์ ไตรรัตน์รังษี และอรุณมัย จันทมาลา, 2566) แต่อย่างไรก็ตาม การปรับตัวดังกล่าวก็นำมาซึ่งความตึงเครียดระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยเฉพาะเมื่อการนำเสนอเน้นความบันเทิงเชิงพาณิชย์มากเกินไปจนลดทอนสาระทางวัฒนธรรม (รสสุคนธ์ อัมเถื่อน และคณะ, 2565) รวมถึงการเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัลที่อาจทำให้การรับรู้ของผู้ชมบางส่วนอยู่ในระดับผิวเผิน ขาดความเข้าใจในบริบทดั้งเดิม นอกจากนี้ การแข่งขันเชิงธุรกิจยังอาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบที่ลดทอนอัตลักษณ์เพื่อเอาใจตลาด ซึ่งสะท้อนถึงความท้าทายในการรักษาสมดุลระหว่างความต่อเนื่องของวัฒนธรรมและการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น หมอลำหมู่ในฐานะนันทนาการเชิงวัฒนธรรมจึงมีทั้งบทบาทในการเสริมสร้างและความท้าทายต่อการอนุรักษ์ หากสามารถออกแบบและบริหารจัดการอย่างเหมาะสม หมอลำหมู่จะสามารถทำหน้าที่เป็นทั้งพื้นที่ความบันเทิงที่สอดคล้องกับยุคสมัย และเป็นกลไกสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์และความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมของชุมชนอีสานได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาและแนวทางเพื่อความยั่งยืนของหมอลำหมู่

หมอลำหมู่ในฐานะกิจกรรมนันทนาการสะท้อนศักยภาพของศิลปะพื้นบ้านที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างต่อเนื่อง ผ่านการผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ตลอดจนการสร้างกลไกความยั่งยืนที่อาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ในมิตินี้ หมอลำหมู่มิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะการแสดงหากแต่เป็นระบบนันทนาการที่ประกอบด้วยมิติของประสบการณ์ผู้ชม การจัดการเชิงพื้นที่ และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งต้องอาศัยการออกแบบและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างความร่วมสมัยและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในบริบทสังคมปัจจุบัน

1. การปรับตัวของหมอลำสู่ยุคดิจิทัล

การปรับตัวของหมอลำหมู่ในยุคดิจิทัลสะท้อนถึงความสามารถของศิลปินพื้นบ้านในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองต่อพฤติกรรมผู้ชมและบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีใช่เพียงการเพิ่มเทคโนโลยีในเชิงปริมาณ หากแต่เป็นการออกแบบประสบการณ์นันทนาการให้มีความหลากหลายเข้าถึงง่าย และมีปฏิสัมพันธ์มากขึ้น ขณะเดียวกันยังคงรักษาแก่นแท้ของวัฒนธรรมอีสานในรูปแบบที่สามารถสื่อสารกับผู้ชมรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1) เทคโนโลยีแสง สี เสียง: เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยกระดับประสบการณ์การรับชมหมอลำหมู่จากการแสดงพื้นบ้านสู่การแสดงเชิงสุนทรียภาพที่มีความสมจริงและดึงดูดมากขึ้น โดยการใช้ระบบไฟ LED ระบบเสียงคุณภาพสูง และเทคนิคการฉายภาพ ทำให้การเล่าเรื่องมีความต่อเนื่องและมีมิติ ทั้งนี้ได้เป็นเพียงการเพิ่มความตื่นตาตื่นใจในเชิงพาณิชย์ หากแต่เป็นการพัฒนาประสบการณ์ผู้ชมให้มีความเข้มข้นและมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาเวทีและเทคโนโลยีสมัยใหม่ของคณะหมอลำ (ดังภาพที่ 2) และยังช่วยยกระดับมาตรฐานการแสดงให้สามารถแข่งขันในระดับอุตสาหกรรมบันเทิงมืออาชีพได้ (สราวุฒิ สีหาโคตร และคณะ, 2565)

ภาพที่ 2 การพัฒนาแสง สี เสียงด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ของคณะอีสานนครศิลป์ ฤดูกาล 2567-2568

2) การเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัล: การเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัล: การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้หมอลำหมู่ขยายขอบเขตจากพื้นที่ท้องถิ่นสู่เครือข่ายผู้ชมในวงกว้าง ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ โดยการถ่ายทอดสดและการผลิตเนื้อหาในรูปแบบดิจิทัลช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ชมในรูปแบบใหม่ (digital engagement) เช่น การแสดงความคิดเห็น การแบ่งปัน และการสนับสนุนผ่านช่องทางออนไลน์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการสื่อสารของคณะหมอลำในสื่อสังคมออนไลน์ (ดังภาพที่ 3) ส่งผลให้หมอลำหมู่มีได้จำกัดอยู่เพียงพื้นที่จริงแต่ขยายสู่พื้นที่เสมือนที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงความนิยมและความต่อเนื่องของกิจกรรมนันทนาการ (พิพัฒน์พงษ์ วัฒนกุลยากุล และภัสสร สังข์ศรี, 2562; อธิพล มะเสน, 2565)

(ก)

(ข)

ภาพที่ 3 (ก) Youtube คณะสาวน้อยเพชรบ้านแพน (ข) Facebook สาวน้อยเพชรบ้านแพนแพนเพจ

ที่มา: (ก) <https://www.youtube.com/watch?v=ufTxm3ziJak>

(ข) <https://web.facebook.com/sppconnect>

3) การผสมผสานดนตรีร่วมสมัยและการปรับเครื่องแต่งกาย/เวที: การบูรณาการดนตรีพื้นบ้านเข้ากับแนวเพลงร่วมสมัย รวมถึงการออกแบบเครื่องแต่งกายและเวทีให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้หมอลำหมู่สามารถดึงดูดผู้ชมรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พชญ อัครพราหมณ์ และดั่งกมล ณ บ่อมเพ็ชร, 2567ก, 2567ข; ภาณุเดช วัยเจริญ และคณะ, 2567) การปรับตัวดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปแบบภายนอก หากแต่เป็นการสร้างภาพลักษณ์ร่วมสมัย (contemporary brand image) ที่ยังคงยึดโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรม และเชื่อมโยงไปสู่การนำเสนอในเวทีขนาดใหญ่ ซึ่งสะท้อนศักยภาพของหมอลำหมู่ในฐานะศิลปะที่มีชีวิต (living heritage)

2. หมอลำกับบทบาทในอุตสาหกรรมนันทนาการ

หมอลำหมู่ในบริบทร่วมสมัยได้พัฒนาบทบาทจากศิลปะพื้นบ้านสู่การเป็นอุตสาหกรรมนันทนาการที่มีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม โดยการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของหมอลำหมู่ในการเป็นทั้งกิจกรรมสร้างความสุขและกลไกพัฒนาเชิงเศรษฐกิจในระดับพื้นที่และระดับประเทศ ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (cultural ecosystem) ที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วนเข้าด้วยกัน ดังนี้

1) มิติทางเศรษฐกิจ: การจัดแสดงหมอลำหมู่ก่อให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับศิลปิน ทีมงาน ไปจนถึงผู้ประกอบการท้องถิ่น ซึ่งทำให้หมอลำหมู่มีบทบาทในฐานะกลไกนันทนาการที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจฐานรากและสนับสนุนการจ้างงานในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2) มิติทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: หมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอีสาน ผ่านงานบุญและเทศกาลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์

3) การขยายตัวสู่เวทีระดับชาติ-นานาชาติ: การเข้าร่วมเทศกาลดนตรีและเวทีวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ทำให้หมอลำหมู่สามารถขยายฐานผู้ชมและก้าวสู่การเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทในระดับสากล โดยการนำเสนอในเวทีขนาดใหญ่ (ดังภาพที่ 4) สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในฐานะพลังทางวัฒนธรรมของประเทศ

ภาพที่ 4 หมอลำระเปียบวาทศิลป์ แสดงในงานเทศกาลดนตรี

Big Mountain Music Festival 2024

3. แนวทางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

แม้หมอลำหมู่จะมีศักยภาพในการปรับตัวสูงภายใต้บริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง แต่การดำรงอยู่ในระยะยาวมีอาจพึ่งพาตลาดหรือความนิยมเพียงชั่วคราว หากจำเป็นต้องอาศัย กลไกความร่วมมือเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงหลายภาคส่วนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะบทบาทของครอบครัว ชุมชน ศิลปิน และผู้ประกอบการ ซึ่งทำหน้าที่ร่วมกันในการรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมและการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างมั่นคงและมีความหมายในสังคมร่วมสมัย

1) บทบาทครอบครัว: ครอบครัวถือเป็นรากฐานสำคัญของการอนุรักษ์และถ่ายทอดหมอลำหมู่ให้ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย โดยการปลูกฝังความเข้าใจในคุณค่าเชิงวัฒนธรรมตั้งแต่วัยเยาว์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน เช่น การเล่าเรื่อง การพาชมการแสดง หรือการฝึกทักษะพื้นฐานด้านการร้องและการแสดง ซึ่งช่วยให้เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีบทบาทเชิงป้องกันทางสังคม โดยทำหน้าที่เป็นกลไกคัดกรองและสร้างภูมิคุ้มกันต่อพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การใช้สารเสพติดหรือการมั่วสุมในบริบทของกิจกรรมบันเทิงขนาดใหญ่ ด้วยการชี้แนะและหล่อหลอมค่านิยมที่เหมาะสม ครอบครัวจึงมิได้เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมหากแต่เป็นทั้งพื้นที่เรียนรู้แรกเริ่มและกลไกคุ้มครองทางสังคม ที่ทำให้หมอลำหมู่สามารถดำรงบทบาทเชิงบวกได้อย่างต่อเนื่อง

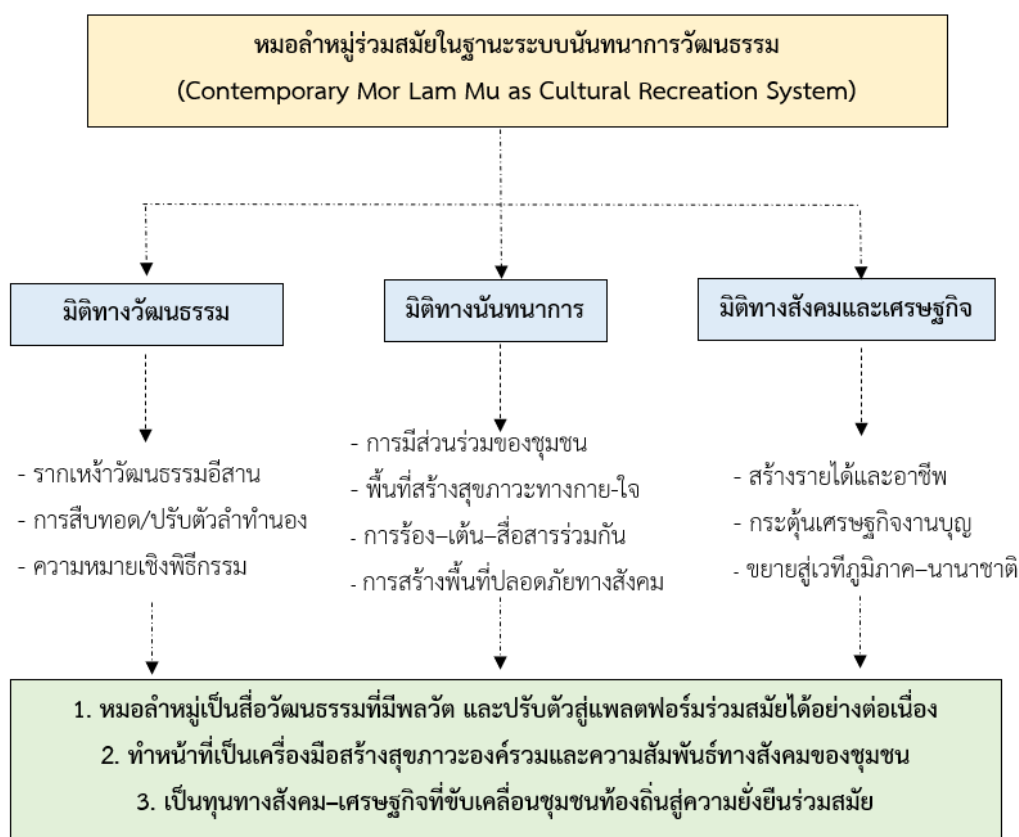
2) บทบาทชุมชน: ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแล ออกแบบ และสนับสนุนกิจกรรมหมอลำหมู่ให้อยู่ในกรอบที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์ โดยการกำหนดกติกาทางสังคม เช่น การควบคุมระดับ

เสียง การกำหนดช่วงเวลาแสดง และการจัดการพื้นที่เพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงหรือสิ่งเสพติด ล้วนเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างความบันเทิงและคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ ขณะเดียวกัน การลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรม เช่น ลานหมอลำ ศูนย์วัฒนธรรม หรือเวทีถาวร ยังมีบทบาทในการยกระดับคุณภาพประสบการณ์ของผู้ชมและสร้างภาพลักษณ์ที่เหมาะสมต่อกิจกรรม นอกจากนี้ การบูรณาการหมอลำหมู่เข้ากับงานบุญและเทศกาลท้องถิ่น ยังช่วยเสริมสร้างความผูกพันทางสังคมและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้หมอลำหมู่ได้เป็นเพียงกิจกรรมบันเทิง หากแต่เป็นพื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรมที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ของผู้คนในระยะยาว

3) บทบาทนักแสดง: ศิลปินหมอลำหมู่เป็นกลไกสำคัญในการสื่อสาร ถ่ายทอด และสร้างสรรค์ความหมายทางวัฒนธรรมให้กับสังคม โดยบทบาทของนักแสดงมิได้จำกัดอยู่เพียงการสร้างความบันเทิง หากแต่ครอบคลุมถึงการเป็นแบบอย่างทางสังคมและกำหนดทิศทางการพัฒนาศิลปะการแสดง ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของศิลปินจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งในด้านทักษะการร้อง การรำ การสื่อสาร และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีร่วมสมัย ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพการแสดงให้สอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ชมยุคใหม่ ขณะเดียวกัน ศิลปินยังต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์รูปแบบหมอลำร่วมสมัยที่ผสมผสานองค์ประกอบสากลอย่างเหมาะสม โดยไม่ละทิ้งรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งการรักษาสมดุลระหว่างความร่วมมือและอัตลักษณ์นี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้หมอลำหมู่ยังคงมีพลังในฐานะกิจกรรมนันทนาการเชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิต

4) บทบาทผู้ประกอบการ: ผู้ประกอบการคณะหมอลำหมู่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนศิลปะพื้นบ้านให้เติบโตสู่การเป็นอุตสาหกรรมนันทนาการอย่างเป็นรูปธรรม โดยบทบาทของผู้ประกอบการครอบคลุมตั้งแต่การลงทุนในเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ระบบแสง สี เสียง และการออกแบบเวทีที่สามารถสร้างประสบการณ์ใหม่ให้กับผู้ชม ไปจนถึงการพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งช่วยขยายฐานผู้ชมและสร้างรายได้ในรูปแบบใหม่จากชุมชนแฟนคลับในวงกว้าง นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การเข้าร่วมโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดเทศกาลระดับภูมิภาค หรือการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้หมอลำหมู่สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงพื้นที่ และพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในระดับอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่าหมอลำหมู่ในปัจจุบันได้ยกระดับจากบทบาทด้านความบันเทิงไปสู่การเป็นระบบนันทนาการเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีลักษณะเชิงระบบนิเวศ โดยมีการบูรณาการสามมิติสำคัญอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ มิติวัฒนธรรมในฐานะมรดกมีชีวิตที่ยังคงรักษารากเหง้าอีสานควบคู่กับการปรับตัวสู่บริบทสื่อร่วมสมัย มิตินันทนาการที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วม การเคลื่อนไหว และการเสริมสร้างสุขภาวะทางกายและจิตสังคม และมิติสังคม-เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนการสร้างรายได้ การกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่งานบุญ และการขยายตัวสู่ระดับภูมิภาคและนานาชาติ ซึ่งการเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสามมิตินี้นำไปสู่ข้อสรุปเชิงแนวคิดที่สำคัญว่า หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงกิจกรรมนันทนาการ หากแต่ดำรงอยู่ในฐานะกลไกนันทนาการเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีลักษณะเชิงนวัตกรรมสามารถสร้างสุขภาวะ ความสัมพันธ์ทางสังคม และคุณค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

สรุป

หมอลำหมู่มิได้เป็นเพียงศิลปะการแสดงพื้นบ้านหรือกิจกรรมความบันเทิงในเชิงพาณิชย์ หากแต่ดำรงอยู่ในฐานะเครื่องมือนันทนาการเชิงวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสุข ความสัมพันธ์

ทางสังคม และอัตลักษณ์ของชุมชนอีสานอย่างเป็นระบบ โดยบทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่าหมอลำหมู่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และการสร้างความหมายร่วมระหว่างศิลปินกับผู้ชมอย่างมีพลวัต ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของนันทนาการร่วมสมัยที่มีได้จำกัดอยู่เพียงการพักผ่อน หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่หล่อหลอมประสบการณ์และอัตลักษณ์ร่วม ส่วนในมิติของผลกระทบเชิงนันทนาการ หมอลำหมู่สะท้อนอิทธิพลในหลายระดับ ทั้งการเสริมสร้างความสามัคคีและลดช่องว่างระหว่างวัยในชุมชน การเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้คนที่หลากหลาย การสร้างมูลค่าหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจฐานราก ตลอดจนการดำรงและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ผ่านการปรับตัวเชิงนวัตกรรมสู่บริบทนิเวศดิจิทัล แต่อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของหมอลำหมู่ยังเผชิญความท้าทายสำคัญจากพฤติกรรมเสี่ยง ความเปราะบางเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และแรงกดดันจากการพาณิชย์ที่อาจส่งผลต่อการลดทอนคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้น การพัฒนาให้หมอลำหมู่เป็นกิจกรรมนันทนาการสร้างสรรค์ที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือเชิงบูรณาการจากทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว ชุมชน ศิลปิน ผู้ประกอบการ และภาครัฐ ในการร่วมออกแบบและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อสร้างสมดุลระหว่างสุนทรียภาพแห่งความบันเทิง มูลค่าทางเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การดำรงอยู่ของหมอลำหมู่ในฐานะกลไกนันทนาการร่วมสมัยที่สามารถสร้างความสุข ความผูกพัน และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์อีสานได้อย่างยั่งยืนในบริบทสังคมปัจจุบันและอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จักรพันธุ์ จันโทมุข. (2566). แสงโหลประกอบกับวงดนตรีหมอลำ. *วารสารศิลปศาสตรราชชมงคลพระนคร*, 3(1), 88-107.
- จักรวาล จงเทพ. (2562). การแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น คณะประณมนันทศิลป์. *วารสารศิลปปริทัศน์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 7(2), 99-108.
- ชอบ ดีสวนโคก. (2556). วัด: ฐานความรู้สู่หมอลำนำศิลปธรรมสร้างชุมชน. *ธรรมทรรศน์*, 13(2), 15-31
- ฐพัชร์ ฤทธิ์ชัย และศรินทิพย์ ดวนลี. (2565). การใช้เทคโนโลยีระบบ Streaming เผยแพร่การแสดงหมอลำเพื่อสร้างรายได้ ในสถานการณ์โควิด 19. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์*, 9(1), 14-26.
- ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์. (2553). หมอลำกับการดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 2(1), 66-88.
- ทองพูล ภูสิม วิมลมาศ ปฐมวนิชกุล ศักดิ์พงศ์ หอมหวาน และทรงศักดิ์ จีระสมบัติ. (2558). รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำ บ้านโนนค้อโดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรองเรื่องประพันธ์. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 9(1), 137-145.

- ปิ่นทนต์ ลำเพ็ญ และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2564). การแสดงหมอลำคณะเสียงอีสาน. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 5(3), 76-83.
- พชญ อัครพราหมณ์ และดั่งกมล ณ ป้อมเพ็ชร. (2567ก). การสร้างสรรค์การแสดงลำหมูร่วมสมัย กรณีศึกษานางไอ่เดอะไลฟ์แอนด์เลิฟ. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 16(1), 269-314.
- _____. (2567ข). การสร้างสรรค์การแสดงลำหมูร่วมสมัย กรณีศึกษา เดอะสตอรี่ออฟนางไอ่. *แก่นดนตรีและการแสดง*, 6(3), 31-57.
- พิชิต ทองชิน และฉลาด ส่งเสริม. (2566). หมอลำหมู่สังวาทอุบล: การก่อตัวและกระบวนการเล่นศิลปะการแสดงจังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารพัฒนศิลป์วิชาการ*, 7(1), 24-40.
- พิพัฒน์พงษ์ วัฒนกัลยากุล และภัสสร สังข์ศรี. (2562). การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสาร การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ จากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อสร้างเครือข่ายกลุ่มแฟนคลับหมอลำ: กรณีศึกษาเฟซบุ๊กแฟนเพจ กลุ่ม “เทพไหล”. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 5(1), 31-49.
- พิศณุวงศ์ ศรีศากยวรารังกูร และอลงกรณ์ อรรถแสง. (2561). จิตวิญญาณหมอลำกลอนสู่ความเชื่อทางการเมืองของท้องถิ่นอีสาน. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 8(2), 71-84.
- _____. (2565). องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 13(2), 224-239.
- ภัทรกร กาเผือก และพิษณุ บุญศรีอนันต์. (2564). กระบวนการถ่ายทอดลำทำนองภาพลักษณ์ของหมอลำวีระพงษ์ วงศ์ศิลป์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 40(2), 56-64.
- ภาณุเดช วัยเจริญ พรณภัส ปรีชม สุพิชญา บุญพรหมมา ภารดี เจือสมบูรณ์ผล และพชญ อัครพราหมณ์. (2567). ปฏิบัติการร่วมสร้างในกระบวนการผลิตการแสดงลำหมูร่วมสมัยเรื่อง นางไอ่. *ศิลปกรรมสาร*, 17(1), 130-154.
- ภาณุวัฒน์ เหล่าพิสัย และอุรารมย์ จันทมาลา. (2565). พัฒนาการรูปแบบการแสดงคอนเสิร์ตหมอลำคณะระเบียบวาทศิลป์. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 6(1), 174-183.
- รสสุคนธ์ อัมเถื่อน ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์ และรังสรรค์ สิงห์เลิศ. (2565). การสร้างสรรค์หมอลำเพลินร่วมสมัยจากฮูปแต้มวรรณกรรมสังข์สินไช. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม*, 9(5), 511-524.
- วรกร สีย. (2561). การบรรเลงแซกโซโฟนประกอบการแสดงหมอลำในอีสาน. *วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*, 5(1), 261-280.
- วสันต์ ชาพิทักษ์ ศุภกร บุญอรัญ และอนันต์ศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2564). สันยู่ความเป็นอีสานในเวทีหมอลำหมู่ ในฤดูกาล 2561-2563. *วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, 10(2), 27-50.

- วสันต์ ไตรรัตน์รังสี และอุรารมย์ จันทมาลา. (2566). การออกแบบเครื่องแต่งกายของนักเต้นคณะหมอลำ
วาทขอนแก่น. *วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร*, 12(2), 14-26.
- วิษณุ บุญรอด. (2564). ดนตรีพื้นบ้านอีสาน: อิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงมนุษย์. *วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม*, 11(1), 360-369.
- ศิริชัย ทัพพา และสมคิด สุขเอิบ. (2561). ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการพัฒนารูปแบบการ
แสดงหมอลำหมู่เชิงธุรกิจ. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 7(4), 277-285.
- _____. (2562). การพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำหมู่เชิงธุรกิจ. *กระแสวัฒนธรรม*, 20(37), 25-36.
- ศิลปะวัฒนธรรมอีสาน-การแสดงพื้นบ้าน. (1 พฤษภาคม 2568). *การแสดงพื้นบ้าน*. สืบค้นเมื่อ 14 กันยายน
2568, จาก <https://www.lib.ru.ac.th/journal/isan/art/index.html>
- สรายุทธ สีหาโคตร. (2565). การปรับตัวของหมอลำท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมใน
ศตวรรษที่ 21. *แก่นดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 4(2), 79-94.
- _____. และคณะ. (2565). “หมอลำ” กระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางดนตรีสมัยใหม่. *วารสาร
ช่อพะยอม*, 33(2), 312-328.
- สันดุสิต บิรวงษ์ตระกูล และโสภัทร นาสวัสดิ์. (2562). การสื่อสารดิจิทัลกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมหมอลำ
ลำเรื่องต่อกลอน กรณีศึกษาคณะประมณันท์เชิงศิลป์. *กระแสวัฒนธรรม*, 22(42), 44-53.
- _____. (2560). กระแสวัฒนธรรมบทความปริทรรศน์: การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน หมอลำเรื่องต่อกลอน.
กระแสวัฒนธรรม, 18(34), 81-90.
- สันติ ยศสมบัติ สุรัตน์ จงดา และจินตนา สายทองคำ. (2563). คุณลักษณะของพระเอกหมอลำเรื่องต่อกลอน
ทำนองขอนแก่น. *วารสารรัตนปัญญา*, 5(1), 97-106.
- สุทธินันท์ ศรีอ่อน. (2566). บทบาทหน้าที่ของพระพุทธรูปในเพลงลูกทุ่งหมอลำอีสาน. *วิจิตรวรรณสาร*,
7(1), 153-171.
- หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม. (1 พฤษภาคม
2568). *หมอลำ*. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2558, จาก [https://www.finearts.go.th/nakhon
phanomlibrary/view/12439-E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B8%A5%E0%B8%B3](https://www.finearts.go.th/nakhonphanomlibrary/view/12439-E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B8%A5%E0%B8%B3)
- อานนท์ บัวภา พันธกานต์ ทานนท์ และศิวินารถ หงษ์ประยูร. (2565). “หมอลำออนไลน์” กลวิธีการสื่อสาร
ของสื่อพื้นบ้านในสถานการณ์โควิด-19 กรณีศึกษา: ชานเล่าบันเทิงศิลป์. *วารสารการสื่อสาร
และการจัดการ นิต้า*, 8(2), 34-53.
- อิทธิพล มะเสน. (2565). หมอลำหมู่ : การปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงสู่แพลตฟอร์มใหม่ ในช่วง
วิกฤตการณ์ไวรัสโควิด 19. *มนุษยสังคมสาร (มสส.) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 20(1), 41-63.

- อิสเรศ ดลเพ็ญ. (2559). หมอลำ การแสดงพื้นบ้านอีสาน: ชุมทรัพย์แห่งความรู้และความบันเทิง. *วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 5(2), 56–71.
- Akçakese, A., & Demirel, M. (2025). Recreational awareness prevents digital game addiction associated with social exclusion in adolescents. *World Leisure Journal*, 67(1), 54-73.
- Cabeza-Ramírez, L. J., Muñoz-Fernández, G. A., & Santos-Roldán, L. (2021). Video game streaming in young people and teenagers: Uptake, user groups, dangers, and opportunities. *Healthcare*, 9(2), 192.

การพัฒนาเยาวชนในสังคมด้วยหลักอิทธิบาทธรรม

YOUTH DEVELOPMENT IN SOCIETY THROUGH THE PRINCIPLES OF IDDHIPĀDA DHAMMA

พระสรพงษ์ ขนติโก(ทองดี)

Phra Sorrapong Khantiko(Thongdee)

สำนักศาสนศึกษาวัดบัวถนน

Wat Buatanon School

srphngsthxngid384@gmail

Received : March 7, 2026;

Revised : April 10, 2026;

Accepted : April 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับหลักอิทธิบาทธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท วิเคราะห์กลไกเชิงจิตวิทยาและสังคมของอิทธิบาท 4 ต่อกระบวนการพัฒนาเยาวชนและสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาเยาวชนเชิงพุทธที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพภายในที่มีลักษณะเป็นระบบ สามารถเสริมสร้างแรงจูงใจภายใน ความเพียร ความรับผิดชอบ สมาธิ และการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เมื่อบูรณาการสู่ระบบการศึกษา ครอบครัว และชุมชน จะก่อให้เกิดการพัฒนาเยาวชนอย่างยั่งยืนและสามารถดำรงสังคมให้อยู่บนฐานคุณธรรมอย่างสงบสุข

คำสำคัญ: การพัฒนาเยาวชน, อิทธิบาท 4, พุทธธรรม

Abstract

This academic article aims to conduct an in-depth study of the principle of Iddhipāda in Theravada Buddhism. It analyzes the psychological and social mechanisms of Iddhipāda concerning the youth development process and synthesizes a practical Buddhist youth development model suitable for the contemporary Thai social context. The methodology involves a comprehensive review of the Tipitaka, Atthakatha (Commentaries), Buddhist scriptures, and relevant academic literature and research.

The findings indicate that this approach is a systematic process for developing internal potential, capable of enhancing intrinsic motivation, perseverance, responsibility, concentration, and rational analytical thinking. When integrated into the educational system, families, and communities, it facilitates sustainable youth development and fosters a peaceful society grounded in moral integrity.

Keywords: Youth Development, Iddhipāda, Buddhist Ethics

บทนำ

เนื่องจากในปัจจุบันนี้มีการแข่งขันกันสูงมาก ทั้งยังมีการแก่งแย่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ประชาชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง ความหลากหลายของวัฒนธรรมต่างชาติ และนวัตกรรมอยู่ในสภาพที่ก้าวกระโดด ทำให้ผู้ประกอบการต้องแข่งขันกันประกอบอาชีพ จึงไม่มีเวลาที่จะเลี้ยงดูบุตรหลาน จนเด็กบางคนถูกผู้ประกอบการทอดทิ้งเพื่อไปทำงานในต่างถิ่น ต่างแดน หรือถูกเลี้ยงดูแบบปล่อยปละ ละเลย จึงทำให้เด็กมีปัญหาทั้งในด้านสุขภาพจิต สุขภาพกาย และการศึกษา โดยเฉพาะด้านคุณธรรมและจริยธรรม ในด้านของคุณธรรมจริยธรรม พระสงฆ์เป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดและปลูกฝังคุณลักษณะดังกล่าวให้เด็กและเยาวชนได้ดี เนื่องจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอนให้คนมีคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อสร้างสังคมแห่งความเป็นมนุษย์ ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการและสถาบันการศึกษา จึงเล็งเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ที่ต้องเข้าไปร่วมพัฒนาเด็กและเยาวชนในสถานศึกษาต่างๆ ศาสนธรรมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานของจริยธรรมในสังคมไทย พระสงฆ์ถือว่าเป็นศาสนบุคคลผู้มีหน้าที่ในการนำศาสนาธรรมสู่เยาวชน ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ยากสำหรับสังคมปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559:45)

เยาวชนเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติและเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกมิติไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย เยาวชนกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากกระแสโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีดิจิทัล และวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งส่งผลกระทบต่อค่านิยมและพฤติกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (กรมกิจการเด็กและเยาวชน. 2564) การพัฒนาเยาวชนจึงต้องมุ่งเน้นทั้งการเสริมสร้างศักยภาพภายนอกและการพัฒนาคุณภาพจิตภายใน พระพุทธศาสนาเสนอหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบโดยเฉพาะหลักอริยปาทธรรมซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกว่าเป็นธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ (ที.ปา.(ไทย) 11/306/277.) โดยที่ผู้วิจัยได้นำเอาหลักอริยปาทธรรม 4 มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเยาวชนในสังคมซึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545:40) ได้ให้ความหมายของอริยปาทธรรมว่าการปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อริยปาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ

1. ฉันทะ รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรักต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆหรือ เพียงเพราะอย่างใดรางวัลหรือผลกำไร

2. วิริยะ สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

3. จิตตะ ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝั ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

4. วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลองวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้นเพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ด้วยเหตุผลข้างต้นผู้เขียนจึงนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเยาวชนในสังคมที่จะสามารถส่งเสริม และสนับสนุนได้อย่างมากมายหลายประการ โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือแปลงง่ายๆว่า ทางแห่งความสำเร็จ

การพัฒนาเยาวชน

การพัฒนาเยาวชน (Youth Development) ไม่ได้หมายถึงเพียงการเจริญเติบโตทางร่างกายตามวัยเท่านั้น แต่คือ กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพแบบองค์รวม เพื่อให้เยาวชนมีความพร้อมในการเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงและเติบโตเป็นประชากรที่มีคุณภาพของสังคม

ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนา เป็นภาษาไทย ที่แปลมาจากคำว่า “Development”(วชิรวัชร งามละม่อม,2568) โดยให้ความหมายของการพัฒนาแบ่งเป็นสองอย่าง ประการแรกการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และประการที่สอง มีการวางแผนกำหนดทิศทางเพื่อไปสู่เป้าหมายการดำเนินงานอย่างชัดเจนการพัฒนาก่อให้เกิดขึ้น คือ เปลี่ยนสภาพหนึ่งไปสู่สภาพหนึ่งที่ดีกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบต่างๆ ที่นอกเหนือไปจากระบบปกติ โดยปกติแล้วสิ่งต่างๆ ย่อมมีความเจริญ และเสื่อมไปตามสภาพแต่สังคมที่พัฒนา คือ สังคมที่มีทิศทางแห่งความก้าวหน้าเจริญขึ้นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าโดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ได้เสนอความหมายที่สอดคล้องกับการ

การพัฒนาของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ เกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนามี 3 รูปแบบดังต่อไปนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในเชิงวิชาการ หรือวิทยาศาสตร์

1. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเหมาะสมกับสถานการณ์
2. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง
3. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับนโยบายหรือวัตถุประสงค์ของทาง

ราชการและประชาชนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายที่ผู้คิดจัดกระทำกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปทิศทางที่ดีขึ้น โดยการพัฒนามี 3 ประการ คือ ประการแรก รักษาสิ่งดีเอาไว้ ประการที่สองสร้างสิ่งใหม่และประการที่สามมุ่งแก้ไขปัญหา กระบวนการที่ขจัดความยากจน สถานะการว่างงานและสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นกับประชาชนในสังคมนั้นๆ โดยยึดหลัก 3 ประการ ประการที่หนึ่งเตรียมแผนการที่แน่นอนที่เหมาะสมกับผู้จะถูกพัฒนา ประการที่สองเน้นกระบวนการพัฒนาที่มีส่วนร่วมโดยให้ผู้รับการพัฒนาดำเนินการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและประการที่สามผู้รับการพัฒนาดำเนินการต้องมีความเสมอภาค

แนวคิดในการพัฒนา

แนวคิดในการพัฒนานั้นมีอยู่ 2 ประเภทกล่าวคือ

1. แนวคิดแบบดั้งเดิม เป็นแนวคิดที่มีมาแต่เดิมว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้เกิดขึ้นค่อนข้างชัดเจนในช่วงที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้มีการนำเอาเครื่องจักรเข้ามาใช้ในการอุตสาหกรรม เครื่องจักรกลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับนายจ้าง ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นลักษณะการจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยม โดยที่ผู้บริหารไม่ได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ ไม่ให้ความสำคัญของศักดิ์ศรีของความเป็นคน(Frederick Winslow Taylor,1911)

2. แนวคิดแบบใหม่ เป็นแนวคิดที่มีลักษณะตรงข้ามกับแนวคิดแรก คือ เป็นการประสานแนวความคิดของการจัดการตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) และการจัดการตามแนวมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Approach) เข้าด้วยกันโดยคัดเลือกเฉพาะแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการจัดการมนุษย์ในองค์กร การจัดการตามแบบทฤษฎีแผนใหม่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการความเหมาะสมพอดี ถ้าเราพิจารณาเฉพาะการจัดการแบบวิทยาศาสตร์จะเห็นได้ว่าเป็นแบบแผน(Formal Organization) เกินไป เช่นเดียวกับการจัดการตามแนวมนุษยสัมพันธ์ก็เป็นแบบกันเอง (Informal Organization) เกินไป การนำแนวคิดจากการจัดการทั้ง 2 รูปแบบนั้นมาผสมผสานกันพร้อมทั้งแต่งเติมสิ่งที่ขาดไปให้สมบูรณ์ ทำให้แนวความคิดของการจัดการตามทฤษฎีแผนใหม่มีการให้ความสำคัญในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ทำงานตามลักษณะความสามารถเฉพาะ(Specialization) เป็นผลให้เกิดการสรรหาบุคคลที่มีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งงาน การจัดระบบแยกตำแหน่งความรู้ความสามารถ (Position Classification) การฝึกอบรม (Training) มีการจัดการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ใช้แรงงานเพื่อปรับความรู้ความสามารถของเขา

เหล่านั้นให้ทันต่อเทคโนโลยีใหม่และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในเรื่องการจัดสวัสดิการ ผู้บริหารเห็นความสำคัญในการตอบแทนแรงงาน โดยจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อเป็นการทำนุบำรุงรักษา “คน” ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญให้มีประสิทธิภาพและการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพตามสมควร พร้อมทั้งมีขวัญและกำลังใจที่ดี การจัดการเรื่องความปลอดภัยในการทำงาน ตลอดจนดูแลสุขภาพของผู้ใช้แรงงาน การให้แรงจูงใจ คือ การใช้จิตวิทยาที่เหมาะสมกับผู้ใช้แรงงาน (David A. DeCenzo & Stephen P. Robbins, 2013)

ดังนั้น ผลของการพัฒนา (Result) ที่หวังผลระยะสั้นจะเป็นการพัฒนาระดับบุคคลและการบริหารผลงาน หรือหากหวังผลระยะยาว เน้นที่การพัฒนาสายอาชีพและการพัฒนาองค์กรในเรื่องขอบเขตหรือองค์ประกอบการพัฒนาสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธจะไม่แตกต่างกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลัก กล่าวคือมีทั้งการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร สิ่งที่พึงพิจารณา คือขอบเขตหรือจุดเน้นในการพัฒนาจะมีผลถึงการเลือกวิธีการหรือกระบวนการพัฒนาที่ต่างกัน กล่าวคือ การพัฒนาในระดับบุคคลกับการพัฒนาในระดับองค์กรจะมีเทคนิคที่ต่างกันเนื่องจากมีปัจจัยที่ต่างกัน เช่น ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับองค์กรจะมีตัวแปรด้านโครงสร้างองค์กร กระบวนการในการทำงาน เทคโนโลยีที่องค์กรใช้และวัฒนธรรมการทำงานเพิ่มเติมเข้ามา ดังนั้นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธจึงต้องพิจารณาปัจจัยนี้เพื่อที่จะไม่ดำเนินการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว คาดหมายว่าการพัฒนาในระดับองค์กรจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ สองปัจจัยแรกที่ต้องกำหนดเป็นตัวปัจจัยอิสระคือเป้าหมายการพัฒนาและกลุ่มเป้าหมายหรือขอบเขตที่ต้องการพัฒนาในระดับบุคคลหรือองค์กร

นอกจากปัจจัยด้านองค์ประกอบในการพัฒนาซึ่งแบ่งเป็น ประเภทใหญ่ๆ คือระดับบุคคลและระดับองค์กรแล้ว ความพร้อมที่จะได้รับการพัฒนาหรือความสามารถในการเรียนรู้ก็จะมีไม่เท่ากันด้วย ปัจจัยนี้จะมีผลไปถึงกระบวนการพัฒนาในขั้นตอนต่อไป เช่น การวางแผนและการออกแบบหลักสูตร เทคนิคการสอน ความพร้อมที่ว่านี้กล่าวเปรียบเทียบได้กับคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่อง “บัว 4 เหล่า” ซึ่งหมายถึงความสามารถในการเรียนรู้ “สี่ธรรม” ที่ไม่เท่ากัน มิฉะติฐิที่มีไม่เท่ากันของแต่ละบุคคลหรือแต่ละองค์กร ดัง พุทธพจน์ที่ว่า “เราจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครรู้จักทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน เป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีธูสิคือกิเลสน้อยเป็นปกติ...”

เป้าหมายในการพัฒนาตามแนวพุทธจะแบ่งเป็น 2 ระดับ กล่าวคือระดับโลกียธรรมซึ่งเหมาะสมสำหรับองค์กรเอกชนที่ยังต้องมีการกักในการแสวงหารายได้หรือกำไร หรือแม้กระทั่งองค์กรภาครัฐที่ต้องมีผลงานให้คุ้มค่างบประมาณที่ได้รับ ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรนี้จึงจะมีกระบวนการทัศนในการพัฒนาทั้งแบบเพื่อผลงาน (Performance Paradigm) เพื่อการเรียนรู้ (Learning Paradigm) และกระบวนการทัศนในระดับโลกียธรรม ส่วนกระบวนการทัศนการพัฒนาในระดับโลกุตระธรรมซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นภาวะนิโรธหรือนิพพานอาจจะเป็นเรื่องยากที่จะพัฒนาในองค์กรที่ยังต้องอยู่รอดด้วยการ

แสวงหากำไรสูงสุด ถึงแม้ว่าจะเป็นไปไม่ได้ก็ตาม อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายของการแบ่งเป็น ๒ กระบวนทัศน์การพัฒนาในระดับโลกียธรรม และโลกุตระธรรมก็เพื่อให้นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธตระหนักถึงเป้าหมายและความพร้อมของทั้งทรัพยากรมนุษย์และองค์กรที่จะพัฒนา ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่มคนในองค์กร และระดับองค์กร ด้วยความตระหนักรู้เช่นนี้จะทำให้การพัฒนามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น เนื่องจากผู้วางแผนการพัฒนาทั้งในระดับองค์กรและระดับบุคคลจะมีการวิเคราะห์และออกแบบโปรแกรมการพัฒนา หรือหากใช้การฝึกอบรมผู้ออกแบบหลักสูตรการพัฒนาและผู้สอนจะปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตร เทคนิคการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับผู้เรียน ความสัมพันธ์ของบริบทขององค์กร องค์กรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธขององค์กร

โดยจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเยาวชน คือ มีสัมมาทิฐิ ซึ่งพระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของสัมมาทิฐิว่า ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง ซึ่งสัมมาทิฐิ เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำในทุกขั้นตอนของการประพฤติปฏิบัติ มีความสำคัญ คือ เมื่อเชื่อหรือเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็ยอมพร้อมที่จะพัฒนา ปัจจัยที่จะส่งเสริมให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ปรัโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ

ดังนั้นจึงต้องมีความเข้าใจว่าเยาวชนหรือวัยรุ่นนั้น เขามีความต้องการที่หลากหลาย ทั้ง ด้านร่างกาย สิ่งแวดล้อม บุคคลที่เกี่ยวข้อง และด้านจิตใจ แต่วัยรุ่นนั้นจะอิงกลุ่มเป็นหลักถ้ากลุ่มเพื่อนว่าอย่างไรก็มักจะมีค่านิยมตามกันไป พอสรุปความต้องการของเยาวชนหรือวัยรุ่นได้ ดังต่อไปนี้ (สมชาย ใจดี ,2559:5)

1. ต้องการความรัก คือ อยากให้บิดามารดารัก อยากให้เพศตรงข้ามรัก อยากให้คนที่เกี่ยวข้องกับตนเองรักตน
2. ต้องการความสนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะแสดงออกทางการเล่นกีฬา เช่น เล่นฟุตบอล เทนนิส และบันเทิง เช่น ร้องเพลง ประกวดเชียร์ลีดเดอร์ เป็นต้น
3. ต้องการความเป็นอิสระ คือ ไม่อยากให้ผู้ใหญ่คอยแนะนำ หรือชี้ทางให้
4. ต้องการได้รับการยกย่องคือ อยากได้ชื่อเสียง อยากให้สังคมยอมรับตน อยากให้เพื่อนๆ ยอมรับความสามารถของตนเอง
5. มีอุดมคติสูง คือ เป็นพวกอุดมคตินิยม แต่ขาดประสบการณ์ในชีวิตจริง จึงอาจตกเป็นเครื่องมือของคนพาลได้ง่าย และเชื่อคนง่าย เพราะรู้แต่ตำราไม่รู้จิตใจของคน
6. มีความสนใจเรื่องเพศและเพื่อนต่างเพศ คือ ให้ความสนใจเรื่องเพศศึกษามากเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นวัยรุ่นหญิงหรือวัยรุ่นชาย เช่น ชอบดูภาพอนาจารทางอินเทอร์เน็ต ชอบดูภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นต้น จึงควรให้คำแนะนำเขาว่า อย่าซิงสุกก่อนห่ม
7. ต้องการการรวมกลุ่ม คือ เพื่อนเรียนคณะใดก็อยากจะเรียนด้วย เพื่อนไปทำงานอะไร ก็อยากจะไปทำงานนั้นด้วย เป็นต้น

8. ต้องการการยอมรับจากผู้ใหญ่ คือ อยากให้ผู้ใหญ่ยอมรับความรู้ ความสามารถของตนเอง ว่าสามารถทำงานได้ดีเช่นเดียวกับท่านแล้ว

9. ต้องการแบบอย่างที่ดี คือ อยากเห็นตัวอย่าง แบบอย่างในทางสังคมที่ดี เป็นบุคคลตัวอย่าง เป็นปุษนียบุคคลที่น่าเคารพยกย่อง มีผลงาน และมีความดีปรากฏต่อสังคม

10. ต้องการความปลอดภัยและความมั่นคง คือ อยากให้ผู้ใหญ่รับประกันว่าจะไม่ทำโทษตนเมื่อทำผิด และอยากให้ท่านให้อภัยเมื่อทำผิดลงไปแล้ว

11. ต้องการประสบการณ์ใหม่ๆ คือ อยากคบหาเพื่อนต่างเพศ อยากเรียนรู้เรื่องราวที่ผู้ใหญ่ห้ามปรามไว้ เช่น ไม่ให้สูบบุหรี่ แต่เยาวชนก็ต้องการทดลองสูบ เป็นต้น

12. ความรู้สึกรุนแรง คือ อารมณ์ที่เกิดจากความสมหวังก็จะดีใจสุดขีด และถ้าผิดหวังก็จะแสดงอารมณ์เสียใจอย่างสุดชีวิตเช่นกัน บางรายถึงกับฆ่าตัวตายเมื่อรู้ว่าตนสอบไล่ไม่ผ่าน

13. ต้องการมีอนาคต และต้องการความสำเร็จในชีวิต คือ มีความฝันต่าง ๆ นานา เช่น เรียนจบแล้วอยากจะเป็นแพทย์ เป็นทหาร เป็นตำรวจ วิศวกร ครู เป็นต้น (นภา สุขสวัสดิ์, 2562:1)

ปัจจัยที่หนึ่ง คือ ปรโตโฆสะ หมายถึง เสี่ยงจากผู้อื่น คือ อิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ คือ อาจจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ได้ ถ้าปรโตโฆสนั้นเป็นบุคคลที่ดี เรียกว่า กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปรโตโฆสะชนิดที่กลั่นกรองแล้วในการพัฒนา ปรโตโฆสะโดยทั่วไป เช่น พ่อแม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคม ถ้าบุคคลและสถาบันเหล่านี้เป็นปรโตโฆสะที่ดีก็จะนำเยาวชนไปสู่สัมมาทิฐิ โดยในขั้นนี้เยาวชนยังต้องอาศัยศรัทธา เพื่อพิสูจน์ด้วยปัญญาของเยาวชนเองให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจหมดความลังเลสงสัย

ปัจจัยที่สอง คือ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำใจโดยแยบคาย เป็นตัวหลักของการใช้ปัญญา ทำให้เยาวชนเป็นผู้รู้จักใช้ความคิดให้ถูกต้องอย่างไร เป็นเจ้าของความคิด เอาความคิดมาช่วยแก้ไขปัญหาทำให้อยู่สุขสบาย

สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะเริ่มต้นที่มีพุทธธรรมเป็นกรอบใหญ่ หรือฐานคิดหลัก ซึ่งเมื่อกล่าวถึงองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ก็จะเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งจะทำให้มีระบบเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียง และองค์กรที่อยู่ในสังคม หรือประเทศนั้นก็จะมีระบบเศรษฐกิจพอเพียง หรือเป็นองค์กรที่ต้องการใช้ระบบเศรษฐกิจพอเพียงแม้ว่าบริบทจะยังเป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยม บริโภคนิยมอยู่ก็ตาม ลักษณะองค์กรที่ว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธเกิดขึ้นได้

หลักอิทธิบาท 4

หลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัยหรือหลักธรรมอันเป็นหลักแห่งความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ 4 ประการ ที่ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่า คืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่า มีอะไร และคืออะไรจะเห็นได้ว่าหลักธรรมอายุ 2 พันกว่าปีนี้ ไม่มีคราวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย 1) ฉันทะ เพราะเหตุว่า

ทรง รักสิ่งที่ทรงทำจึงได้ทำสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนี้ 2) วิริยะ คือความพากเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ 3) จิตตะ คือความเอาพระทัยจดจ่อในสิ่งที่ทรงทำ เพราะฉะนั้นท่านจึงทำได้ 4) วิมังสา ทำงานแล้วไม่ทิ้งคอย ตรวจสอบ ทบทวน ไตร่ตรอง พิจารณา ดังนั้น หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ ความสำเร็จแห่งกิจการ เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ)

ความหมายของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 ประการเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยมีนักปราชญ์ได้ให้ความหมายของอิทธิบาทธรรมไว้ดังนี้

อิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เจริญ ดังนั้น อิทธิบาท จึง แปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (พุทธทาสภิกขุ, 2537:90)

อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ(ฤทธิ์หรือ ความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือแปลง่ายๆว่า ทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่างคือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวน ไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียร ทำเอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543:842-846)

อิทธิบาท 4 เป็นคุณ 4 อย่าง ถ้ามีบริบูรณ์แล้วจะชักนำให้บุคคลถึงสิ่งที่ต้องการซึ่งไม่เหลือวิสัย จนกล่าวได้ว่าอิทธิบาท 4 เป็นธรรมะที่เป็นธรรมที่มีอุปการะแก่งานทุกชนิด ตั้งแต่งานของผู้ครองเรือนจนถึงงานของผู้บำเพ็ญสมณวิปัสสนา อิทธิบาท 4 เป็นธรรมสำหรับความสำเร็จ ซึ่งต้องใช้ในการทำงาน และเป็นทางเดียวที่จะปฏิบัติเพื่อนำไปสู่นิพพานได้ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเจริญด้วยอิทธิบาทเป็นเรื่องปรุ่สมมติ อัน ประกอบด้วย ฉันทะเป็นประธาน ด้วยวิริยะเป็นประธาน ด้วยจิตตะเป็นประธานด้วยวิมังสาเป็น ประธาน” จากความหมายของอิทธิบาท 4 ที่กล่าวมาข้างต้น

อิทธิบาทธรรม 4 หมายถึง หลักธรรมอันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความสำเร็จหรือธรรมที่เป็นทางแห่งความสำเร็จ เพราะเป็นกลไกทางจิตที่ทำให้การกระทำนั้นมีพลัง มีความต่อเนื่องและมีการตรวจสอบ ปรับปรุงโดยอาศัยแรงจูงใจ ความเพียร ความตั้งใจ และปัญญาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ 1) ฉันทะ รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรักต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มีใจสั่กว่าทำพอให้เสร็จๆหรือ เพียงเพราะอย่างได้รางวัลหรือ ผลกำไร 2) วิริยะ สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ 3) จิตตะ ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน จิตจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝักใฝ่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ 4) วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่ง

หย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลองวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),2545:40)

อิทธิบาท คือ ทางที่จะไปสู่ความสำเร็จ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความเพียร 3) จิตตะ ความเอาใจใส่และ 4) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้นเอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้าการคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไม่ไปได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันตภิกขุ),2538:150)

อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์ คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบ แต่สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกันคือทรัพย์ ยศ และผลงานทรัพย์ เป็นสิ่งประสงค์ที่สำคัญยิ่งของชีวิตเพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ 2 ประการ คือ ทรัพย์สิน 1 ทรัพย์สมบัติ 1 ทรัพย์สินคือเงินตราสำหรับใช้จ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ทรัพย์สมบัติ คือ บ้านเรือน ที่ดิน ที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น (พระราชปัญญาภว (สุบิน เขมโย),2528:260)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาเยาวชนในสังคม

การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้เพื่อการพัฒนาเยาวชนในสังคมเป็นการบูรณาการมนทางโลกและทางธรรม โดยจะเห็นได้ว่าสามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติงานได้จริง เกิดประโยชน์และยังสามารถช่วยให้เกิดประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ดังนี้ (พระมหาสุวิทย์ สุวิชาโน, 2562, 8(1), 23–35.)

1.ฉันทะ (Chanda): ความพอใจใฝ่รู้ ความพอใจใคร่และความเต็มใจในสิ่งที่กระทำ เป็นแรงจูงใจภายในที่เกิดจากความเห็นคุณค่าและความหมายของสิ่งนั้น ไม่ใช่การถูกบังคับหรือทำเพราะแรงกดดันภายนอก เมื่อบุคคลมีฉันทะ จะเกิดความกระตือรือร้น ใฝ่เรียนรู้ และมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ฉันทะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จ เพราะทำให้การเรียนรู้หรือการทำงานเป็นไปด้วยความสุขและความตั้งใจอย่างแท้จริง ในทางการพัฒนาเยาวชน ฉันทะช่วยปลูกฝังนิสัยรักการเรียนรู้และการเติบโตด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

2.วิริยะ (Viriya): ความเพียรพยายาม ความขยัน และความมุ่งมั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นพลังทางจิตที่ผลักดันให้บุคคลลงมือทำอย่างต่อเนื่อง แม้เผชิญความยากลำบากหรือความล้มเหลวก็ไม่ละความตั้งใจ วิริยะจึงไม่ใช่เพียงความพยายามชั่วคราวชั่วครู่ชั่วคราว แต่เป็นความอดทนและความสม่ำเสมอในการปฏิบัติ เมื่อมีวิริยะควบคู่กับเป้าหมายที่ชัดเจน จะช่วยให้เกิดความก้าวหน้าและความสำเร็จอย่างมั่นคง ในการพัฒนาเยาวชน วิริยะเป็นพื้นฐานสำคัญของวินัยในตนเองและความรับผิดชอบต่อนหน้าที่

3.จิตตะ (Citta): ความเอาใจใส่และสมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่และความเอาใจใส่อย่างลึกซึ้งในสิ่งที่กระทำ เป็นภาวะที่จิตจดจ่อ ไม่ฟุ้งซ่าน และมุ่งมั่นต่อเป้าหมายอย่างจริงจัง จิตตะช่วยให้การทำงานหรือการเรียนรู้มีความละเอียด รอบคอบ และมีคุณภาพ ไม่ทำแบบผิวเผินหรือขาดความรับผิดชอบ เมื่อบุคคลมีจิตตะ

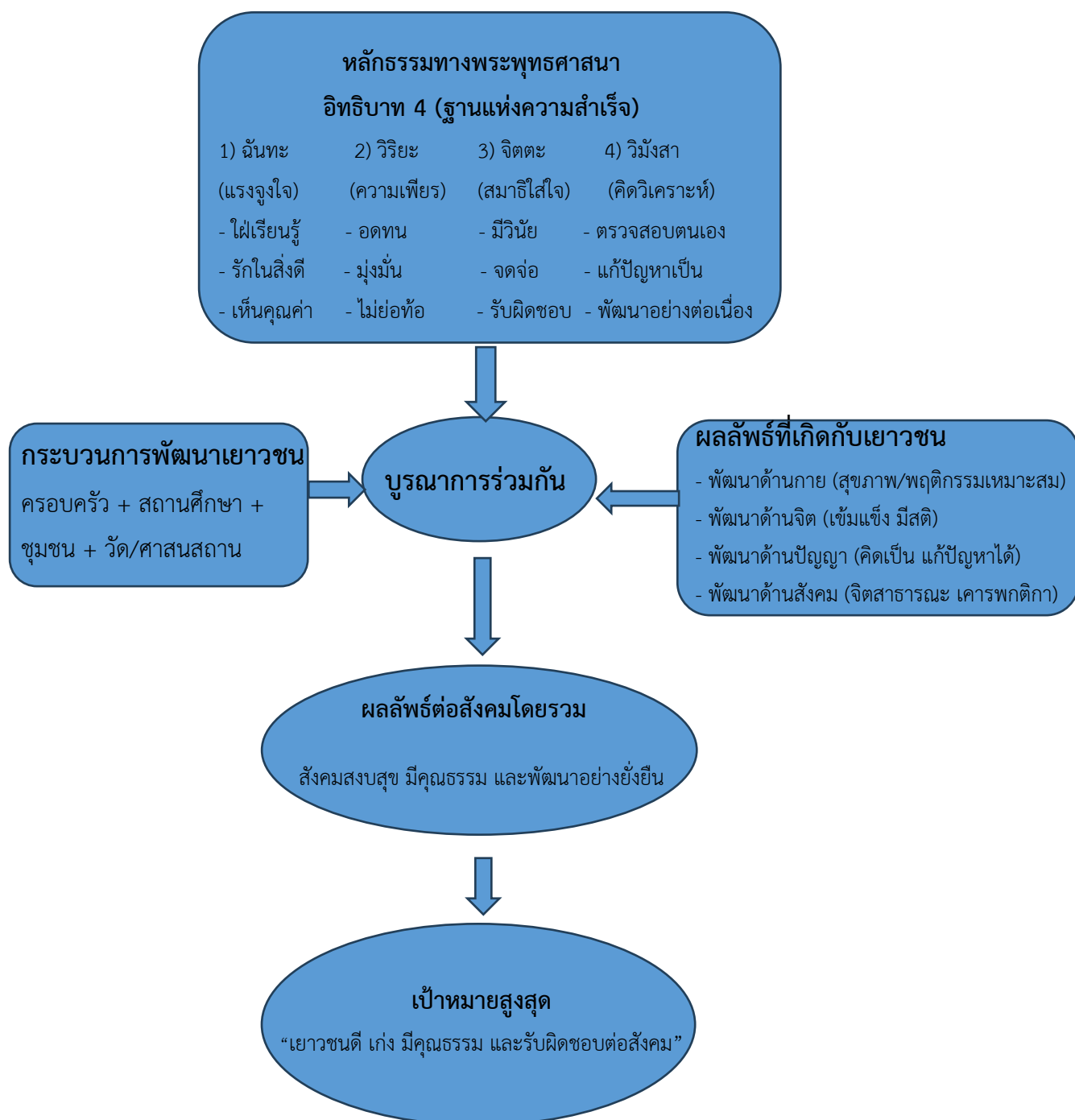
จะสามารถควบคุมสมาธิและบริหารความสนใจของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาเยาวชน จิตตะมืบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างสมาธิ วินัย และความสามารถในการทำงานให้สำเร็จอย่างมีคุณภาพ

4.วิมังสา (Vimamsa): การไตร่ตรองตรวจสอบ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ใช้ปัญญาวิเคราะห์เหตุและผล รวมทั้งตรวจสอบข้อบกพร่องเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น เป็นกระบวนการคิดเชิงเหตุผลที่ไม่เชื่อโดยปราศจากการพิจารณา วิมังสาช่วยให้การกระทำมีความถูกต้อง แม่นยำ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะมีการประเมินผลอยู่เสมอ ในการพัฒนาเยาวชน วิมังสาส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้เติบโตอย่างมีวิจรรย์ญาณและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง

จะเห็นได้ว่าการนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการพัฒนาเยาวชนในสังคม ได้องค์ความรู้ใหม่ ได้ทราบกระบวนการ วิธีการ หรือขั้นตอนในการพัฒนาเยาวชนผู้เป็นกำลังหลักของชาติ มีความกระตือรือร้นใฝ่เรียนรู้เพื่อที่จะพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีความเพียรพยายาม ความขยัน มุ่งมั่นและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีสมาธิไม่ฟุ้งซ่านสามารถทำงานออกมาได้อย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายคือการพิจารณาไตร่ตรองตรวจสอบอย่างรอบคอบหาข้อผิดพลาดจนทำผลงานออกมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้เพื่อการพัฒนาเยาวชนในสังคมเป็นการบูรณาการมนทางโลกและทางธรรม โดยจะเห็นได้ว่าสามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติงานได้จริง เกิดประโยชน์และยังสามารถช่วยให้เกิดประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ดังนี้

1.หลักการ (Principle)

อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ทำหน้าที่เป็น “พลังขับเคลื่อนภายใน” (Internal Driving Force) ของบุคคล โดยเน้นการพัฒนาจากจิตสำนึกและแรงจูงใจภายในมากกว่าการบังคับจากภายนอก หลักการนี้อธิบายว่า การพัฒนาเยาวชนที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากความเต็มใจและความมุ่งมั่นของตนเอง เมื่อจิตใจเกิดความพอใจในสิ่งที่ทำ จะก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงถือว่าอิทธิบาท 4 เป็นฐานรากเชิงจิตวิทยาและจริยธรรมของการพัฒนามนุษย์

2.กระบวนการ (Process)

กระบวนการพัฒนาดำเนินไปตามลำดับเชิงเหตุผล

เริ่มจาก ฉันทะ (ความพอใจและแรงบันดาลใจ) ซึ่งเป็นจุดตั้งต้นของการกระทำ จากนั้นพัฒนาเป็น วิริยะ (ความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง) ต่อด้วย จิตตะ (ความเอาใจใส่และจดจ่อกับเป้าหมาย) และจบที่ วิมังสา (การไตร่ตรอง ตรวจสอบ และปรับปรุงตนเอง) กระบวนการนี้สะท้อนวงจรการพัฒนาตนแบบต่อเนื่อง (Developmental Cycle) ที่สามารถเสริมแรงและพัฒนาได้ตลอดชีวิต

3.ผลลัพธ์ (Outcome)

เมื่อเยาวชนพัฒนาโดยอาศัยกลไกอิทธิบาท 4 อย่างครบถ้วน จะก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงบูรณาการ ทั้งด้านการศึกษา (ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น) ด้านพฤติกรรมชีวิต (มีวินัย รับผิดชอบ และเป้าหมายชีวิตชัดเจน) และด้านสังคม (มีจิตสาธารณะ เคารพกติกา และเป็นพลเมืองที่ดี) ผลลัพธ์ดังกล่าวไม่เพียงเป็นความสำเร็จส่วนบุคคล แต่ยังส่งผลต่อคุณภาพทุนมนุษย์ของสังคมโดยรวม

สรุป

“การพัฒนาเยาวชนในสังคมด้วยหลักอิทธิบาทธรรม” เป็นหลักธรรมที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาเยาวชนเชิงบูรณาการ โดยเชื่อมโยงแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และปัญญา เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ หากนำไปประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษา จะช่วยสร้างเยาวชนที่มีทั้ง “ความสามารถ” และ “คุณธรรม” อันเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนมุ่งเสนอแนวทางพัฒนาเยาวชนอย่างเป็นองค์รวมโดยอาศัยหลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบแนวคิดสำคัญ อิทธิบาทธรรมประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งเป็นปัจจัยนำไปสู่ความสำเร็จทั้งด้านการเรียน การทำงาน และการดำรงชีวิต ฉันทะช่วยสร้างแรงจูงใจภายในให้เยาวชนรักการเรียนรู้ วิริยะเสริมความเพียรและความอดทนต่ออุปสรรค จิตตะพัฒนาความเอาใจใส่และสมาธิในการทำงาน ส่วนวิมังสาส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง การบูรณา

การหลักธรรมดังกล่าวในระบบการศึกษาและกิจกรรมพัฒนาเยาวชน จะช่วยสร้างทั้งคนเก่งและคนดี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืนที่เน้นคุณธรรมควบคู่ความสามารถ โดยสรุป อธิปไตยธรรมเป็นเครื่องมือทางจริยธรรมและจิตวิทยาที่ทรงพลังในการสร้างเยาวชนคุณภาพเพื่อพัฒนาสังคมไทยอย่างมั่นคงและยั่งยืน

ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยรวมการพัฒนานักเรียน เยาวชนในสังคม ให้มีความรู้และจริยธรรมเริ่มตั้งแต่เยาว์วัย ให้ความสำคัญกับการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ครอบครัวที่อบอุ่น และสถานศึกษาที่เอาใจใส่ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิดด้วยการปลูกฝังความรู้ที่ทันโลกและคุณค่าที่ดีของวัฒนธรรมไทย การส่งเสริมบทบาทของ คณะสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โรงเรียนและครอบครัวต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด ตลอดจนสนับสนุนให้มีการปฏิบัติธรรม และความสงบร่มเย็นทางจิตใจควบคู่กับการเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ทุกรูปแบบและทุกแนวทาง จะสามารถโน้มน้าวจิตใจเยาวชนให้ออกห่างจากสิ่งชั่วร้าย หลีกเลียงสื่อลามกอนาจาร การหมกมุ่นทางเพศก่อนวัยอันควร อันตรายและพิษภัยจากยาเสพติด ต้องพัฒนาไปตามธรรมชาติของวัยนักเรียนและความพร้อมทางด้านจิตใจ โดยการให้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ฝืนธรรมชาติ

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2564). *แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- นภา สุขสวัสดิ์. (2562). *จิตวิทยาวัยรุ่น: การเรียนรู้และพฤติกรรม*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). (2538). *พจนานุกรมธรรมปัญญาอันนันทะ*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2559). *การศึกษาเพื่อสร้างเสริมมนุษย์ที่สมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *ธรรมนุญชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระมหาสุวิทย์ สุวิชาโน. (2562). *การพัฒนาเยาวชนตามหลักอริยสัจ 4*. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.
- พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมियो). (2528). *ประมวลบทพระธรรมเทศนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *ขรรพาสธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชาย ใจดี. (2559). *พัฒนาการทางจิตใจของวัยรุ่น*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Taylor, F. W. (1911). *The principles of scientific management*. Harper & Brothers.

DeCenzo, D. A., & Robbins, S. P. (2013). *Fundamentals of human resource management*. Wiley.

การพัฒนาชุมชนตามหลักอปริหานิยธรรม COMMUNITY DEVELOPMENT ACCORDING TO APARIHANIYADHAMMA

จิตรลดา ประสงค์สุข

Chitlada Prasongsuk

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Jitralada1985@gmail.com

Received : March 7, 2026;

Revised : April 26, 2026;

Accepted : April 27, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนตามหลักอปริหานิยธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งและการเติบโตอย่างยั่งยืนให้กับชุมชน โดยการนำหลักธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ มีเป้าหมายสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเจริญรุ่งเรือง ป้องกันความเสื่อมถอย การศึกษาครั้งนี้ เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารทางวิชาการและตำราต่าง ๆ ผลการวิเคราะห์พบว่า ผลการวิเคราะห์พบว่า อปริหานิยธรรมเป็นธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วม ความพร้อมเพรียง การเคารพในระเบียบกติกา ตลอดจนการสืบสานวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงาม ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีและลดความขัดแย้งภายในชุมชนเท่านั้น ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่เข้มแข็ง ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: อปริหานิยธรรม, ชุมชน, การพัฒนา

Abstract

This academic article aims to study and present a community development approach based on the principles of Aparihaniyadhamma (principles of non-decline) to build strength and sustainable growth in communities. By applying these principles, the main goal is to provide a guideline for prosperity and prevent decline. This study involves collecting and analyzing concepts and theories from various academic documents and textbooks. The analysis reveals that Aparihaniyadhamma emphasizes participation, unity,

respect for rules and regulations, and the preservation of valuable cultural traditions. This not only fosters harmony and reduces conflict within the community but also builds strong social resilience. As a result, community members can live together peacefully and drive stable and sustainable community development.

Keywords: Aparihaniyadhamma, Community, development

บทนำ

ในยุคที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน แม้ว่าความเจริญทางวัตถุจะก้าวหน้าไปอย่างมาก แต่ในทางกลับกันหลายชุมชนกลับเผชิญกับวิกฤติความเสื่อมถอยทางจริยธรรม ความขัดแย้งเชิงความคิดและการขาดความสมัครสมานสามัคคี ปัญหาเหล่านี้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน การมองหาหลักยึดที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในบริบทสังคมปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเรื่องของหลักธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ หลักธรรมอันเป็นไปเพื่อความเจริญ ไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อม หลักธรรมนั้นคือหลักอปริหานิยธรรม มี 7 ประการ คือ

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ การหมั่นประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดและหาทางออกร่วมเมื่อเกิดปัญหา การเปิดใจยอมรับเหตุผลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมจะช่วยสร้างความเข้าใจอันดี ซึ่งเป็นรากฐานของความเจริญที่มั่นคง
2. การพร้อมเพรียงกันทำกิจกรรม การมีความพร้อมเพรียงกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ยังช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งเสริมความยุติธรรม และป้องกันความขัดแย้ง ทำให้สังคมรุดหน้าไปได้โดยไม่มีความเสื่อมสลาย
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว ความสงบสุขของสังคมขึ้นอยู่กับ การเคารพกฎระเบียบ โดยไม่สร้างกฎเกณฑ์ใหม่ตามอำเภอใจมาเอาเปรียบกัน และไม่ยกเลิกข้อตกลงเดิมที่ดีอยู่แล้ว การดำรงไว้ซึ่งระเบียบวินัยและกติกายึดมั่นจึงเป็นเกราะป้องกันความวุ่นวายได้ดีที่สุด
4. การเคารพเชื่อฟังผู้นำ ผู้รู้ ผู้อาวุโส การให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสและผู้มีประสบการณ์ โดยการรับฟังคำชี้แนะเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการสังคม
5. การให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี บุรุษควรให้เกียรติให้การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก
6. การส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การให้ความสำคัญกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามรวมถึงการปกป้องรักษาโบราณสถานและปูชนียวัตถุทางศาสนา ไม่ใช่เพียง

การรักษาของเก่า แต่คือการสร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนในสังคมมีความระลึกถึงกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีรากฐานที่เข้มแข็ง

7. การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การคุ้มครองบรรพชิต การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการดูแลคุ้มครองบรรพชิตผู้สืบทอดหลักธรรมยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ความสงบสุขคงอยู่สืบไป

ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน ที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยเฉพาะหลักอภิธานิธรรม คือ การหมั่นประชุมเนืองนิตย์ การพร้อมเพียรกันทำกิจกรรม การไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การเคารพเชื่อฟังผู้นำ ผู้รู้ ผู้อาวุโส การให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี การส่งเสริม และรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและมีความเจริญได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นมีความสำคัญยิ่ง ซึ่งเป็นการวางรากฐานโครงสร้างทางสังคมให้มีความเข้มแข็งจากภายในอย่างเป็นระบบ การที่ทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จได้ดี ควรได้นำหลักอภิธานิธรรม มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านการหมั่นประชุม ความพร้อมเพียร การเคารพในกฎระเบียบ การให้เกียรติ ไม่ชมเชยล่วงเกินสตรี การรักษาจารีตประเพณี การคุ้มครองพระภิกษุและผู้ประพฤติธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความสามัคคี ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง นำไปสู่ชุมชนแห่งความสุขที่เจริญรุ่งเรืองอย่างถาวร โดยปราศจากความเสื่อมถอยอย่างแท้จริง

อภิธานิธรรม

หลักอภิธานิธรรม (อง.สตุตทก. (ไทย) 23/21/31-32.) ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน สารันทสูตรและมหาปริณิพานสูตร แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ราชอภิธานิธรรม หรือ รัชชอภิธานิธรรม ซึ่งตรัสไว้สำหรับ กษัตริย์แห่งแคว้นวัชชีซึ่งปกครองกันแบบสามัคคีธรรม และภิกษุอภิธานิธรรม ซึ่งตรัสไว้สำหรับ ภิกษุธรรมสำคัญ 2 หมวด พระพุทธเจ้าตรัสกับเจ้าลิจฉวีที่สารันทเจตีย์ใกล้พระนครเวสาลี และตรัส เนื่องจากทรงปรารถนาพระดำริของพระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธจะทำสงครามกับแคว้นวัชชี ได้ทรงส่งวัสสการพราหมณ์มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏเขตกรุงราชคฤห์ เพื่อขอทราบความเห็นของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการทำสงครามกับแคว้นวัชชี ซึ่งอภิธานิธรรม 2 ส่วนนี้ สามารถแยกออกได้ดังนี้

1. ราชอภิธานิธรรม เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่เจ้าลิจฉวี แคว้นวัชชี เพื่อ ป้องกันความเสื่อมจากความสามัคคีที่มีมานาน จนทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองไม่มีแคว้นใด กล้าที่จะเข้ามารุกรานได้ ซึ่งอภิธานิธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ในพระไตรปิฎก เรียกว่า “ราชอภิธานิธรรม” หมายถึง อภิธานิธรรมสำหรับพระราชผู้ปกครองบ้านเมือง หรือ “รัชชอภิธานิธรรม” หมายถึง อภิธานิธรรมสำหรับชาววัชชีที่ปกครองด้วยหลักสามัคคีธรรม

2. อปริหานิยธรรม พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสารันทพสูตรแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลายแห่ง แคว้นวัชชี ซึ่งปกครองกันแบบสามัคคีธรรมและวัสสการสูตรทรงตรัสแก่วัสสการ พราหมณ์อำมาตย์ ผู้ใหญ่ในนครรัฐ ดังมีรายละเอียดที่กล่าวถึงธรรม 7 ประการในสารันทพสูตรว่า “เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม 7 ประการแก่ท่านทั้งหลายท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย อปริหานิยธรรม 7 ประการอะไรบ้าง 1. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันมากครั้ง 2. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชี ยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีพึงทำ 3. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม 4. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชีและสำคัญถ้อยคำของ ท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง 5. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังไม่อุตคร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุลกุมาริให้อยู่ร่วมด้วย 6. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจติยในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจติยเหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป 7. พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้า วัชชียังจัดการรักษา คุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ‘ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มาพึงมาสู่แคว้นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก’

อปริหานิยธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชน หรือผู้บริหารบ้านเมือง

สรุปได้ว่า อปริหานิยธรรม หมายถึง ความไม่เสื่อม หรือ ความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปริหานิยธรรมที่ทำให้มีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ผู้ปกครองเป็นผู้มีธรรม ผู้ถูกปกครองหรือประชาชนเป็นผู้มีธรรมและมีหลักวิธีการบริหารการปกครองที่ดี หลักธรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักธรรมที่ประชาชนหรือสมาชิกในชุมชนควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัติและเป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวม

ความหมายของชุมชน

สำหรับในประเทศไทยคำว่า“ชุมชน” ได้ถูกนำมาใช้อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2505 เมื่อมีการแปลงโครงสร้างหน่วยราชการที่มีการแยกส่วนพัฒนาการท้องถิ่นออกจากกรมมหาดไทยแล้วทำการ จัดตั้งเป็น “กรมการพัฒนาชุมชน” สังกัดกระทรวงมหาดไทย คำว่า“ชุมชน” ที่นำมาใช้นั้นมีความหมายซ้อนทับ

กับคำว่า “บ้านหรือหมู่บ้าน” เป็นหน่วยการปกครองพื้นฐานในสังคมไทยมาแต่ดั้งเดิมด้วย (ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง, 2555 : 4) จากนั้นคำว่า “ชุมชน” จึงถูกนำมาใช้ในความหมายของลักษณะต่าง ๆ มากมาย อาทิ ความหมายที่เป็นรูปแบบของหน่วยทางสังคมและสถาบันการปกครอง เช่น ด้านการปกครอง ด้านการพัฒนา ด้านวัฒนธรรมและด้านวิชาการ คำว่าชุมชนจึงเป็นความหมายที่มีขอบเขตกว้างมาก ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ชุมชน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 368) คือ หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

“ชุมชน” (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2540 : 3) ประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครองและโครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

“ชุมชน” (ปรีชา วงศ์ทิพย์, 2555 : 8) หมายถึง ถิ่นฐานอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และระบบความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งอิงอาศัยความเอื้ออาทร ความผูกพัน และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเครื่องมือดำเนินการเพื่อให้มีชีวิตที่ตีร่วมกัน

คำว่าชุมชน ความหมายส่วนใหญ่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะประเด็นกลุ่มคนที่อยู่รวมกัน กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันทั้งความเชื่อ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม และมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน รวมทั้งประเด็นอาณาบริเวณพื้นที่หนึ่ง ๆ ซึ่งผู้คนพูดภาษาเดียวกัน มีจารีตประเพณีอย่างเดียวกัน

ลักษณะของชุมชน ชุมชนมีลักษณะที่สำคัญหลายประการ ดังนี้ 1. การรวมตัวกันเป็นกลุ่มคน 2. การมีอาณาเขตบริเวณทางภูมิศาสตร์สำหรับเป็นที่ตั้ง 3. มีปฏิสัมพันธ์หรือปฏิบัติต่อกัน 4. มีความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของ 5. มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน 6. มีจิตสำนึกร่วมกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของชุมชน 7. มีการจัดระเบียบของชุมชน 8. มีการติดต่อสื่อสารและมีเครือข่าย

ความเป็นชุมชนเป็นเรื่องของความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ ซึ่งมีความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลายรูปลักษณะที่มีความหมายเพราะเป็นความพยายามที่จะบอกคนอื่นให้รู้ว่าเราคือใคร ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิที่ หมายถึงได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรมเพราะความเป็นชุมชนวางอยู่บนหลักการเกี่ยวกับอำนาจ ในการมีส่วนร่วม ดังนั้นหากถูกกีดกันหรือถูกปฏิเสธชุมชนก็จะรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิดังกล่าว อย่างไรก็ตามลักษณะที่สำคัญของความเป็นชุมชนอาจจะประกอบไปด้วยปัจจัย 4 ประการ ดังนี้ 1. คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม 2. ทูทางสังคม 3. สิทธิเกี่ยวกับความชอบธรรม 4. การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน ชุมชนอาจจะแบ่งออกเป็นหลายประเภทตามหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันออกไป คือ แบ่งตามขนาดของประชากร แบ่งตามลักษณะของกิจกรรม แบ่งตามลักษณะทางนิเวศวิทยา แบ่งตามหน่วยการปกครอง แบ่งตามวิวัฒนาการของเศรษฐกิจ แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนและแบ่งตามระดับการพัฒนา

ชุมชนมีหน้าที่ที่สำคัญในการเป็นกลไกการตอบสนองทั้งทางกายและทางใจรวมถึงทางสังคมส่วนรวม ตลอดจนชุมชนยังมีการควบคุมรักษาระเบียบ มีค่านิยมและหลักการที่เป็นคุณค่าคอยยึดเหนี่ยวผู้คนให้สมานฉันท์กันซึ่งจะช่วยทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

การพัฒนา

ความเป็นมาของการพัฒนาพบว่า กระแสแห่งความเจริญของประเทศตะวันตกหรือประเทศที่พัฒนาแล้วได้หลั่งไหลไปสู่ประเทศด้อยพัฒนา แนวคิดเรื่อง “การพัฒนา” เดิมทีถูกหยิบยืมมาใช้เพื่อช่วยให้ประเทศที่กำลังพัฒนาสามารถก้าวทันความทันสมัยแบบตะวันตกครับ ในยุคแรกเรามักจะโฟกัสไปที่เรื่อง การเติบโตทางเศรษฐกิจ การทำบ้านเมืองให้ทันสมัย หรือการเปลี่ยนจากเกษตรกรรมไปสู่ยุคอุตสาหกรรมเป็นหลัก แต่ในเวลาต่อมา เหล่านักสังคมศาสตร์เริ่มมองเห็นว่าความเจริญแค่ตัวเลขเศรษฐกิจนั้นไม่เพียงพอ จึงได้มีการขยายความหมายของการพัฒนาให้ครอบคลุมถึง มิติด้านสังคมและคุณภาพชีวิตของผู้คนมากขึ้น เพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมด้วย

ลักษณะของการพัฒนาที่สำคัญ (สนธยา พลศรี, 2547: 5-6) มีดังต่อไปนี้

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมของสิ่งใด สิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านพัฒนบริหารศาสตร์
2. มีลักษณะเป็นกระบวนการคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนและอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้
3. มีลักษณะเป็นพลวัต คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้
4. เป็นแผนโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มี การเตรียมการไว้ล่วงหน้า
5. เป็นวิธีการ การพัฒนาเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตาม เป้าหมายที่กำหนด เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง
6. เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิดหรือเป็นเพียง รายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผล ตามที่ต้องการ

7. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการในการที่จะพัฒนาตนเองและสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้วจะไม่ใช่การพัฒนาแม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

8. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุขเพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

9. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือ สามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่ จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม ความคงทนถาวร การประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเหมาะสมหรือพึงพอใจหรือไม่และระดับใด เป็นต้น

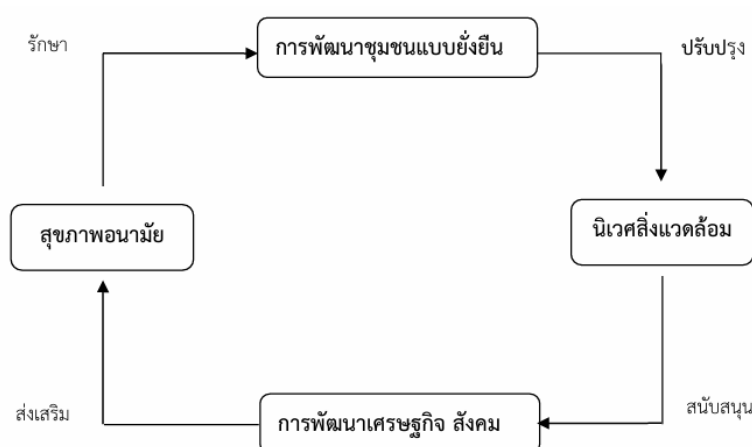
10. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนานอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์สังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการและวิธีการพัฒนาก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วย การพัฒนาใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

กล่าวได้ว่าลักษณะโดยรวมของการพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ถ้าการพัฒนาขาดลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังกล่าวจะเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบหนึ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกับการพัฒนาเท่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนจัดว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนาประเทศและเมื่อพิจารณาถึงคำว่า “การพัฒนา” ในยุคที่ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมกำลังเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วอย่างในปัจจุบัน การดำเนินงานด้านการพัฒนาควรที่จะต้องศึกษาประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้ 1. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนของบุคคลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม 2. การพัฒนาชุมชนเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสมอภาคกันในสังคม 3. การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นในการสร้างให้เกิดการกระจายอย่างทั่วถึงทั้งเรื่องของรายได้ของคนในชุมชนให้มีช่องว่างแตกต่างกันให้น้อยที่สุด รวมทั้งการกระจายบริการจากภาครัฐไปสู่ประชาชนให้ใกล้เคียงกันระหว่างเมืองกับชนบท 4. การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นการจัดสรรและคุ้มครองทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเหมาะสมอย่างยั่งยืน สำคัญสำคัญดังกล่าวเบื้องต้นนี้ทำให้ทราบต่อไปอีกว่าการพัฒนานั้นจะต้องกระทำทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและนิเวศสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นการมุ่งเน้นการจัดความยากจนและลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยหรือเป็นกระบวนการในการพัฒนาสถาบันและสังคม โดยมุ่งที่จะเพิ่มรายได้เฉลี่ยต่อหัวและการกระจาย

รายได้ที่เสมอภาคยิ่งขึ้น ซึ่งแน่นอนในประเทศที่อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรมนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจึงมุ่งเน้นเรื่องพัฒนาการเกษตรเป็นสำคัญ การพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสังคมและโครงสร้างทางสังคม นโยบายและสถาบันบริการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อระบบความเป็นอยู่และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องได้รับการบำบัดขั้นต้น คือ อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย ในขณะที่เดียวกันก็หมายถึงการสนองความต้องการระดับสูงด้วย เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การศึกษา การมีงานทำ การพักผ่อน เป็นต้น การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ มนุษย์ การเงินและกายภาพมาจัดการเพื่อให้เกิดความมั่งคั่ง ความกินดีอยู่ดีและมีความสุขสมบูรณ์ที่เพิ่มมากขึ้น การพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้นอยู่กับการจัดการทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งนั่นก็คือการพัฒนาที่อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ ดังนั้นประเด็นสำคัญในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งสามด้าน คือการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนในที่สุดจึงสรุปเป็นแผนผังได้ดังภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 แสดงการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน

ที่มา : (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์, 2560 : 53)

แนวทางการใช้หลักอปริหานิยธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

ในปัจจุบันงานด้านการพัฒนาชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมากเพราะสภาพปัญหาของการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นวงจรที่ส่งผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการพัฒนา การพัฒนาที่แท้จริงคือการที่คนในชุมชนลุกขึ้นมาสร้างความเข้มแข็งด้วยตัวเอง เรียนรู้ที่จะบริหารจัดการและจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการใช้ชีวิต กระบวนการนี้ช่วยยกระดับภูมิปัญญาและทักษะการเรียนรู้ ทำให้พวกเขาสามารถตัดสินใจและกำหนดอนาคตของตนเองได้ โดยภาครัฐต้องค้ำจุนอำนาจการตัดสินใจสู่มือประชาชนเพื่อกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชน

มุ่งส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบทิศทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยความรับผิดชอบร่วมกัน โดยนำหลักอปริหานิยธรรม 7 มาเป็นรากฐานในการทำงาน เพื่อเปลี่ยนความต่างให้กลายเป็นพลังแห่งความสามัคคีที่ยั่งยืนในการทำงานร่วมกันเพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความน่าอยู่มากขึ้น การที่นำหลักธรรมมามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนนั้นเพราะสังคมปัจจุบันยังขาดหลักธรรมในใจที่มีต่อการทำงาน โดยมีแนวทางการการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. มีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชุมชน ในด้านการนำอปริหานิยธรรม 7 มาใช้กับการทำงานให้มากยิ่งขึ้น
2. ส่งเสริมให้มีการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มุ่งเน้นการดำเนินงานโดยปราศจากผลประโยชน์ทับซ้อน
3. ผลักดันการให้ความรู้เพื่อสร้างทัศนคติที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชุมชน
4. สร้างพื้นที่สาธารณะให้สมาชิกได้ร่วมสะท้อนมุมมองและข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างสรรค์แนวทางการดำเนินงานที่ตอบโจทย์ความต้องการของส่วนรวม
5. มีการยกระดับและพัฒนาชุมชนที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำกิจกรรมร่วมกันและการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันโดยยึดหลักอปริหานิยธรรม

การนำหลักอปริหานิยธรรม 7 (ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม) ไปปรับใช้พัฒนาชุมชนสามารถทำได้ผ่านแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

1. การประชุมกันเนื่องนิตย์ จัดเวทีประชาคมหรือการประชุมหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และรับฟังปัญหาของสมาชิกอย่างทั่วถึง
2. พร้อมเพรียงกันประชุมและเลิกประชุม เมื่อมีกิจกรรมส่วนรวม เช่น การพัฒนาพื้นที่หรือการแก้ไขวิกฤต ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือร่วมใจกันทำ (เลิกพร้อมกันหมายถึงทำงานสำเร็จจุล่งตามมติ)
3. เคารพกฎระเบียบและข้อบังคับ ไม่ตรากฎหมายที่ขัดต่อศีลธรรมและเคร่งครัดในการปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย
4. ให้เกียรติและรับฟังผู้ใหญ่ รับฟังคำชี้แนะจากผู้สูงอายุหรือผู้มีความรู้ในชุมชน (ปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อนำประสบการณ์มาปรับใช้กับนวัตกรรมใหม่ๆ
5. ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี ให้ความสำคัญกับบทบาทสตรีและกลุ่มเปราะบาง ไม่ใช้ความรุนแรงหรือกดขี่ข่มเหง เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีความเท่าเทียมและปลอดภัย
6. อนุรักษ์วัฒนธรรมและจารีตประเพณี สืบสานภูมิปัญญาและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐาน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือเศรษฐกิจสร้างสรรค์
7. ดูแลและคุ้มครองผู้ทรงศีลหรือผู้นำทางจิตวิญญาณ สนับสนุนศาสนสถานและผู้นำทางศาสนา เพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นศูนย์กลางในการขัดเกลาจริยธรรมของคนในชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นการพัฒนาชุมชนตามหลักการบริหารนิยธรรมเพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับ

1. การหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การหมั่นพบปะและประชุมหารือกันอย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและองค์กรเพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนทัศนคติ แก้ไขปัญหาและยึดถือเหตุผลที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ตรงกันอย่างยั่งยืน

2. การพร้อมเพรียงกันทำกิจกรรม การร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่อย่างพร้อมเพรียงกัน ไม่เพียงแต่จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบและบรรลุผลตามกำหนดการเท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ

3. การไม่บัญญัติหรือไม่เลิกล้มสิ่งที่บัญญัติไว้ ความสงบเรียบร้อยของส่วนรวมเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกทุกคนให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้และหลีกเลี่ยงการยกเลิกบรรทัดฐานที่ดีงามโดยปราศจากเหตุอันควรตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง การสร้างมาตรฐานที่ชัดเจน ทุกคนยอมรับกติกา ลดความขัดแย้ง

4. การเคารพเชื่อฟังผู้นำ ผู้รู้ ผู้อาวุโส ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะผู้ใหญ่เกิดก่อน ผ่านประสบการณ์มา มากกว่า ประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ สังคมก็จะไม่ วุ่นวายและการได้รับความรู้และภูมิปัญญาจากผู้มีประสบการณ์ช่วยป้องกันความผิดพลาด

5. การให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี ทำให้สังคมมีความปลอดภัยและการให้เกียรติกัน เคารพซึ่ง กันและกัน

6. การส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การร่วมกันปกป้องรักษาศาสนสถานอัน ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาโบราณวัตถุ แต่คือการรักษาศูนย์รวมจิตใจที่ช่วยถักทอความศรัทธาและ ความผูกพันของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน

7. การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สนับสนุนคนดีและผู้มีปัญญาเพื่อเป็นเนื่อนาบุญและเป็นที่ยึด เหนี่ยวจิตใจ คุ้มครองบรรพชิตซึ่งเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป

สรุป

การพัฒนาชุมชนตามหลักอปริหานิยธรรมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและการเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งมีการนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชน ดังนี้ 1. การประชุมกันเนื่องนิตย์ โดยจัดเวทีประชาคมหรือการประชุม หมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และรับฟังปัญหาของสมาชิกอย่างทั่วถึง 2. การ พร้อมเพรียงกันทำกิจกรรม เมื่อมีกิจกรรมส่วนรวม เช่น การพัฒนาพื้นที่หรือการแก้ไขวิกฤต ทุกฝ่ายต้องให้ ความร่วมมือร่วมใจกันทำ 3. การไม่บัญญัติหรือไม่เลิกล้มสิ่งที่บัญญัติไว้ คือไม่ตรากฎหมายที่ขัดต่อศีลธรรม และเคร่งครัดในการปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย 4. การเคารพเชื่อฟัง ผู้นำ ผู้รู้ ผู้อาวุโส รับฟังคำชี้แนะจากผู้สูงอายุหรือผู้มีความรู้ในชุมชน เพื่อนำความรู้มาปรับใช้พัฒนาชุมชน 5. การให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี ให้ความสำคัญกับบทบาทสตรี ไม่ใช่ความรุนแรงหรือกดขี่ข่มเหง เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีความเท่าเทียมและปลอดภัย 6. การส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม สืบสานภูมิปัญญาและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ 7. การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้การสนับสนุนศาสนสถานและผู้นำทางศาสนา เพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นศูนย์กลางในการขัดเกลาจริยธรรมของคนในชุมชน

ดังนั้นกล่าวโดยรวมถือว่าหลักอปริหานิยธรรมเป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนาชุมชนส่งเสริมการ มีส่วนร่วมอย่างมีคุณธรรมตลอดจนเสริมสร้างจิตสำนึกของพลเมืองดีในชุมชน หากประชาชนตระหนักถึง คุณค่าของการเสียสละ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความเสมอภาคแล้ว ย่อมก่อให้เกิดพลังร่วมในการ ขับเคลื่อนชุมชนให้เจริญงอกงามทั้งทางกายภาพและจิตใจ

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก อัง.สตนทก. (ไทย) 23/21/31-32. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด.
- สุจริต คุณธนกุลวงศ์. (2562). *การประกันคุณภาพกับรางวัลเดมมิง*. สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม 2568, จาก <http://www.cu-qa.chula.ac.th/Learning Sharing/Evaluation030847.pdf>
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). *ชุมชน*. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). *การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา*. เอกสารประกอบการเรียนภาควิชา การพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2555). *การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิดการบูรณาการ*. พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ์. (2559). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานของ องค์กร

NEW PUBLIC MANAGEMENT IN ENHANCING THE ADMINISTRATIVE EFFICIENCY OF ORGANIZATIONS

อภิวัฒน์ ไชยหานิจ

Apiwat Chaihanit

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

Surin Provincial Office of Buddhism

E-mail : 06phitsanulok@gmail.com

Received : March 7, 2026;

Revised : April 26, 2026;

Accepted : April 27, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่สู่การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานขององค์กร เป็นกระบวนการให้ความสำคัญกับการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงาน การปรับปรุงคุณภาพการให้บริการ การลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า รวมถึงการส่งเสริมความรับผิดชอบ ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชน ช่วยให้องค์กรภาครัฐสามารถพัฒนาระบบการบริหารงานให้มีความคล่องตัวมากขึ้น และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยังช่วยส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรมีความตระหนักถึงความสำคัญของผลการปฏิบัติงาน มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพงานอย่างต่อเนื่อง เพิ่มคุณภาพการให้บริการ และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน นำไปสู่การพัฒนาองค์กรภาครัฐอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่, การเพิ่มประสิทธิภาพ, การบริหารงานขององค์กร

Abstract

The purpose of this article was to present New public sector management aimed at enhancing organizational efficiency is an administrative approach that emphasizes results-based performance, continuous improvement of service quality, the elimination of unnecessary procedures, and the cost-effective utilization of resources. It promotes accountability, transparency, and active public participation as fundamental principles of governance. By adopting this approach, public organizations can develop more flexible and

responsive management systems that are better able to adapt to rapidly changing social, economic, and political environments. In addition, it fosters a culture in which personnel are aware of the importance of performance outcomes and are committed to ongoing quality improvement and higher service standards. Through strengthened managerial capacity, improved service delivery, and increased public trust, this approach contributes significantly to the sustainable development and long-term effectiveness of public sector organizations.

Keywords: New Public Management, Enhancing the Administrative, Efficiency of Organizations

บทนำ

การพัฒนากระบวนการบริหารราชการในประเทศไทยในปัจจุบัน ได้ตราพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 เพื่อให้การปฏิบัติงานของส่วนราชการตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต และให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การบริหารราชการและการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนราชการต้องยึดหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี โดยมุ่งเน้นให้การดำเนินงานของรัฐก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน มีผลสัมฤทธิ์ตามภารกิจของรัฐอย่างชัดเจน ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานควบคู่กับการปรับลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน โดยมีวิธีการประเมินผลการปฏิบัติราชการอย่างสม่ำเสมอ (พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี, 2546 : 1) ในการปฏิบัติราชการในแต่ละเรื่อง ประชาชนสามารถตรวจสอบการดำเนินงานได้ทุกขั้นตอน สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชกฤษฎีกา โดยอาศัยช่องทางการตรวจสอบในรูปแบบต่างๆ โดยหน่วยงานของรัฐดำเนินการจัดทำขึ้น โดยยึดหลักความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ ตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง การบริหารราชการที่ดีต้องพัฒนาบุคลากรของภาครัฐซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนสู่การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ การตอบสนองต่อความต้องการ ของประชาชนรวดเร็วขึ้น ลดขั้นตอน และสามารถประมวลผลได้อย่างรวดเร็วทันท่วงท่าที่ โดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมของรัฐในการอำนวยความสะดวกประชาชนผู้มาขอรับบริการจากหน่วยงานภาครัฐ

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) เป็นแนวคิดที่มุ่งปรับเปลี่ยนระบบราชการให้มีประสิทธิภาพและมุ่งสู่ความเป็นเลิศ โดยนำหลักและเทคนิคการจัดการสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ทั้งในภาครัฐและภาคธุรกิจ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ของงาน ทั้งด้านผลผลิต ผลลัพธ์ และความคุ้มค่าของงบประมาณ ควบคู่กับการยกระดับคุณภาพบริการและความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการ แตกต่างจากการบริหารภาครัฐแบบดั้งเดิม (Old Public Management) ที่เน้น

ลำดับชั้น การควบคุมจากส่วนกลาง และการยึดกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด NPM ส่งเสริมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาบุคลากรและระบบงานให้รองรับเทคโนโลยี การบูรณาการความร่วมมือ และการทำงานเชิงรุก พร้อมทั้งยึดหลักความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐมีความคล่องตัว ยืดหยุ่น สร้างสรรค์ และสามารถขับเคลื่อนภารกิจของรัฐไปสู่การพัฒนาประเทศ (Hood, C, 1991 : 3-19)

ปัจจุบันการพัฒนาระบบราชการยุคดิจิทัล คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารภาครัฐโดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ เช่น ระบบออนไลน์ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และ Big Data มาเป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินงาน ทั้งในด้านการบริหารจัดการภายในและการให้บริการประชาชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และความแม่นยำในการตัดสินใจของภาครัฐ โดยมุ่งเน้นให้ “ประชาชนเป็นศูนย์กลาง” (Citizen-Centric) คือ การออกแบบบริการต้องตอบสนองความต้องการของประชาชน เป็นสำคัญ เข้าถึงได้ง่าย สะดวก และลดภาระขั้นตอนที่ซับซ้อน ขณะเดียวกันยังพัฒนาไปสู่ “บริการแบบไร้รอยต่อ” (Seamless Service) ซึ่งหมายถึง การเชื่อมโยงข้อมูลและระบบงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างบูรณาการ ประชาชนสามารถติดต่อรับบริการได้จากจุดเดียวโดยไม่ต้องยื่นเอกสารซ้ำซ้อนหรือเดินทางหลายแห่ง อันเป็นการยกระดับคุณภาพการให้บริการ เพิ่มความโปร่งใส ลดโอกาสการทุจริต และสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบราชการในระยะยาว อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ในอนาคต

สรุปได้ว่า การพัฒนาระบบบริหารราชการในประเทศไทยในยุคปัจจุบันมีรากฐานสำคัญจากพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ซึ่งมุ่งเน้นให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยยึดหลักประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า ความโปร่งใส และการตรวจสอบได้ ควบคู่กับการลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นและการตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็ว แนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการปรับเปลี่ยนระบบราชการจากรูปแบบเดิมที่เน้นลำดับชั้นและกฎระเบียบ ไปสู่การบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ ความคุ้มค่าของงบประมาณ และความพึงพอใจของผู้รับบริการ โดยส่งเสริมความคล่องตัว การบูรณาการ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ในขณะเดียวกัน การพัฒนาระบบราชการยุคดิจิทัลได้ยกระดับการบริหารภาครัฐผ่านการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น ระบบออนไลน์ ปัญญาประดิษฐ์ และ Big Data มาใช้ในการบริหารจัดการและการให้บริการประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นการเป็นศูนย์กลางของประชาชนและการให้บริการแบบไร้รอยต่อ อันนำไปสู่การเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว โปร่งใส ลดการทุจริต และเสริมสร้างความเชื่อมั่นต่อภาครัฐ เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัลที่มีความทันสมัย ยั่งยืน และตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทัน่วงที

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่

ทฤษฎีองค์การและแนวคิดด้านการจัดการในแต่ละยุคเกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน โดยพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อแรงขับและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แนวคิดจึงมีการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์อย่างต่อเนื่อง จากการมองคนเป็นเพียงกลไกในระบบสู่การให้คุณค่าความเป็นมนุษย์และศักยภาพภายในองค์กร การเปลี่ยนแปลงจากยุคอุตสาหกรรมสู่ยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้โครงสร้างและมุมมองการบริหารปรับตัวอย่างลึกซึ้ง องค์กรถูกมองว่าเป็นระบบที่มีชีวิตและต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างซับซ้อนในการขับเคลื่อน ดังนั้น แนวคิดการบริหารทั้งภาครัฐและเอกชนจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องปรับตัวตามกระแสสังคมและบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

สำหรับแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management : NPM) มีวิวัฒนาการจากแนวคิดการบริหารงานภาครัฐ (Public Administration) มีแนวปฏิบัติตามแนวคิดระบบราชการในอุดมคติของแม็คเคเวเบอร์ (Max Weber) (วรเดช จันทรศรม, 2541 : 27-28) ต้นทศวรรษที่ 1980 กลุ่มผู้นำทางการเมืองให้ความสำคัญตระหนักถึงความไม่ยั่งยืนระบบการรวมอำนาจการให้บริการสาธารณะเหตุนี้ ผู้นำทั้งในยุโรป เอเชีย และอเมริกาเหนือเริ่มใช้จ่ายงบประมาณแบบประหยัด เพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะ (Robert B. Denhardt and Joseph W. Grubbs, 2003 : 334-335) เช่น การเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติ การบริหารงานภาครัฐ เรียกว่า การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management : NPM) เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนกรบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่มีรูปแบบแตกต่างจากเดิม ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การส่งมอบการบริการทางสังคม หรือการแสดงบัญชีรายรับรายจ่ายงบประมาณของรัฐบาล ยังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารงาน ด้านการปกครอง เอารูปแบบการดำเนินงานของภาคเอกชนมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทกับหน่วยงานภาครัฐ การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) เป็นทฤษฎีสากลการบริหารมีเทคนิคและวิธีการจัดการ ประยุกต์ใช้กับการบริหารรัฐกิจ NPM และการบริหารธุรกิจ มีวัตถุประสงค์ คือ ปรับปรุงประสิทธิภาพของภาคราชการใช้วิธีการบริหารจัดการแบบเอกชน และมุ่งประสิทธิภาพการบริหารกิจการบ้านเมือง สวัสดิการสาธารณะ ด้านการขนส่ง ด้านสุขภาพ นักวิชาการหลากหลายสาขาได้คิดค้นวิธีการค้นหาแนวทางการบริหารภาครัฐใหม่ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกไปอย่างรวดเร็ว เป็นปัจจัยที่สำคัญช่วยผลักดันให้ภาครัฐดำเนินการพัฒนาปฏิรูประบบบริหาร การจัดการ ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติ การบริหารงานภาครัฐ (A Revolutionary Change) เรียกว่า การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management : NPM) (Sowaribi Tolofari, 2005 : 78-89)

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่เกิดมาจาก 2 แนวคิดหลักของฮูด (Hood) แนวคิดแรก คือ แนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ (New Institutional Economics) เกิดจากทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ ทฤษฎีผู้ว่าจ้างและตัวแทน (Principal-Agent Theory) และทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม (Transaction Theory)

เปรียบเทียบปรากฏการณ์ทางการตลาด และอีกแนวคิด คือ แนวคิดการจัดการนิยม (Managerialism) เป็นอีกแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการบริหารภาครัฐนำเอาเทคนิคต่างๆหรือวิธีการของภาคธุรกิจเอกชนมาใช้ในการบริหารงานเลียนแบบภาคธุรกิจเอกชน (Hiromi Yamamoto, 2004 : 6) แนวคิดของ Chistopher Hood อธิบายแนวคิดลักษณะสำคัญของการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ดังนี้ 1) เป็นกระบวนการบริหารมุ่งเน้นการบริหารงานแบบมืออาชีพ ซึ่งผู้บริหารมีอิสระ มีความคล่องตัวในการบริหารงาน 2) เป็นกระบวนการบริหารกำหนดตัวชี้วัดวัตถุประสงค์การดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม 3) เป็นกระบวนการบริหารโดยการปรับปรุงโครงสร้างองค์การให้หน่วยงานมีขนาดเล็กและเกิดความเหมาะสมในการปฏิบัติงาน 4) เป็นกระบวนการบริหารเกิดการแข่งขันการให้บริการสาธารณะ ปรับปรุงประสิทธิภาพให้ดีขึ้น 5) เปลี่ยนวิธีการบริหารงานให้ทันสมัย และเลียนแบบวิธีการของเอกชน 6) กระบวนการบริหารเสริมสร้างวินัยในการใช้จ่ายงบประมาณเงินแผ่นดิน เน้นประหยัด และเกิดความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร แนวคิดของการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่หรือการจัดการนิยม (Managerialism) มีสมมุติฐานความเป็นสากลตามแนวคิดทฤษฎีการบริหาร มีเทคนิควิธีการจัดการนำไปประยุกต์ใช้การบริหารธุรกิจและการบริหารรัฐกิจ (Christopher Hood, 1991 : 3-9) การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ มุ่งเน้นไปยังการเติบโตขององค์การ พิจารณาถึงความสัมพันธ์ขององค์การปรับตัวสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกองค์การ ประสานสนับสนุนได้อย่างดีในทุกแง่มุม หลอมรวมหลักการต่างๆเข้าด้วยกัน พร้อมกับการปรับตัวที่จะรับกับสิ่งใหม่ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา (กิริติ ยศยิ่งยง, 2549 : 38-39) คุณลักษณะที่สำคัญของการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ประกอบด้วย 1. การให้บริการที่มีคุณภาพแก่ประชาชน 2. ลดการควบคุมจากส่วนกลาง 3. เพิ่มอิสระในการบริหารให้แก่หน่วยงาน การวัด การกำหนด และการให้รางวัลแก่ผลการดำเนินงานในระดับองค์การ และระดับบุคคล (ทิพาวดี เมฆสวรรค์, 2540 : 24) เช่น ระบบการอบรม ระบบค่าตอบแทน ระบบคุณธรรม เทคโนโลยี และระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อช่วยให้หน่วยงานสามารถทำงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และเปิดกว้างแนวคิดในเรื่องการแข่งขันระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกันเอง และระหว่างหน่วยงานของรัฐกับหน่วยงานภาคเอกชน

การพัฒนาระบบราชการและการบริการภาครัฐยุคดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง (Transformative Change) ที่ผสมผสานแนวคิดการบริหารภาครัฐสมัยใหม่เข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัล โดยมุ่งสร้าง “รัฐอัจฉริยะ” (Smart Government) ที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Governance) และยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (Citizen-Centric) การนำเทคโนโลยี เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI), Big Data, Cloud Computing และแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ลดความซ้ำซ้อนของกระบวนการ และยกระดับการให้บริการสาธารณะให้มีความรวดเร็ว แม่นยำ และเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) และการกำกับดูแลภาครัฐแนวใหม่ (New Public Governance: NPG) ที่เน้นผลสัมฤทธิ์ คุ้มค่า โปร่งใส และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม การพัฒนาระบบ

ราชการดิจิทัลยังสะท้อนกระบวนทัศน์ใหม่ของการบริหารภาครัฐที่เรียกว่า Digital Era Governance (DEG) มุ่งเน้นการบูรณาการข้อมูลและบริการของภาครัฐให้เป็นระบบเดียว (Whole-of-Government Approach) เพื่อสร้างการให้บริการแบบไร้รอยต่อ (Seamless Service) และลดภาระของประชาชนในการติดต่อราชการหลายขั้นตอน ให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลดิจิทัล (Digital Governance) อันประกอบด้วยความโปร่งใส การตรวจสอบได้ ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ควบคู่กับการพัฒนาทุนมนุษย์ภาครัฐให้มีทักษะดิจิทัลและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาระบบราชการและบริการภาครัฐยุคดิจิทัลเป็นการปรับปรุงเครื่องมือหรือเทคโนโลยีเพื่อก่อให้เกิดการปฏิรูประบบการบริหารเชิงโครงสร้าง วัฒนธรรมองค์กร และกระบวนการปฏิบัติงาน เพื่อให้รัฐสามารถตอบสนองต่อความท้าทายในโลกยุคดิจิทัล

สรุปได้ว่า ทฤษฎีองค์การและแนวคิดด้านการจัดการมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเริ่มจากแนวคิดแบบดั้งเดิมที่มององค์การเป็นแค่ระบบกลไก เน้นโครงสร้าง ลำดับชั้น และการควบคุมอย่างเคร่งครัด ก่อนจะพัฒนาไปสู่แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ และศักยภาพภายในองค์กรมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนผ่านจากยุคอุตสาหกรรมสู่ยุคโลกาภิวัตน์ทำให้องค์การต้องปรับตัวเป็นระบบเปิดที่มีความยืดหยุ่น และสามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) จึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขข้อจำกัดของระบบราชการแบบดั้งเดิม โดยนำหลักการบริหารแบบภาคเอกชนมาใช้ เน้นประสิทธิภาพ ผลสัมฤทธิ์ ความคุ้มค่า และความพึงพอใจของประชาชน พร้อมทั้งส่งเสริมการแข่งขัน การกระจายอำนาจ และความคล่องตัวในการบริหารงาน NPM มีรากฐานจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่และการจัดการนิยม ซึ่งมุ่งให้หน่วยงานภาครัฐดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบมากขึ้น เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล แนวคิดการบริหารภาครัฐได้พัฒนาไปสู่รูปแบบใหม่ที่เรียกว่า Digital Government และ Digital Era Governance (DEG) ซึ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและข้อมูลเป็นฐานในการบริหารจัดการและการตัดสินใจ โดยมุ่งบูรณาการข้อมูลและบริการของภาครัฐให้เชื่อมโยงกันทั้งระบบ (Whole-of-Government) เพื่อให้บริการประชาชนแบบไร้รอยต่อ ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อน และเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงบริการสาธารณะ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลดิจิทัล เช่น ความโปร่งใส การตรวจสอบได้ ความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรภาครัฐให้มีทักษะดิจิทัล และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการพัฒนาระบบราชการในยุคดิจิทัลไม่ใช่เพียงแค่การนำเทคโนโลยีมาใช้เท่านั้น แต่เป็นการปฏิรูประบบการบริหารทั้งเชิงโครงสร้าง กระบวนการ และวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้ภาครัฐสามารถตอบสนองต่อความท้าทายในโลกยุคใหม่

ประสิทธิภาพ

ความหมายของประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพเป็นคำนาม หมายถึง ความสามารถที่ทำให้งานเกิดผลสำเร็จ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 324) และนันทนา ธรรมบุศย์ ได้ให้ทัศนะว่า (นันทนา ธรรมบุศย์, 2540 : 25) ประสิทธิภาพเป็น เรื่องที่เกี่ยวกับวิธีที่ดีที่สุดที่จะใช้ในการทำงานซึ่งก็คือการทำงานโดยสิ้นเปลืองเวลาและเสียพลังในการทำงานน้อยที่สุด ซึ่งคล้ายคลึงกับ ดิน ปรัชญพฤทธิ ที่ให้ความเห็นว่าประสิทธิภาพ หมายถึง การสนับสนุน ให้มีวิธีการบริหารที่จะได้รับผลดีมากที่สุดโดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด (ดิน ปรัชญพฤทธิ, 2535 : 130) ประสิทธิภาพ หมายถึง ผลการปฏิบัติงานที่ทำให้เกิดความพึงพอใจและได้รับผลความพึงพอใจในการ ปฏิบัติงาน ซึ่งความพึงพอใจ หมายถึง ความพึงพอใจในการบริการให้แก่ประชาชน โดยพิจารณาจาก

1. การให้บริการอย่างเท่าเทียมกัน (Equitable Service)
2. การบริการอย่างรวดเร็วทันเวลา (Timely Service)
3. การให้บริการอย่างทันเวลา (Ample Service)
4. การให้บริการอย่างต่อเนื่อง (Continuous Service)
5. การให้บริการอย่างก้าวหน้า (Progression Service) (Millet, 1964 : 67)

แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพ

มีนักวิชาการท่านหนึ่งได้นำแนวคิดของ แฮร์รี่ อีเมอร์สัน (Harry Emerson) เกี่ยวกับหลักการทำงาน ให้มีประสิทธิภาพ 12 ประการ ดังนี้

1. ทำความเข้าใจ และกำหนดแนวความคิดในการทำงานให้กระจ่าง
2. ให้หลักสามัญสำนึกในการพิจารณาความน่าจะเป็นไปได้ของงาน
3. คำปรึกษาแนะนำต้องสมบูรณ์และถูกต้อง
4. รักษาระเบียบวินัยในการทำงาน
5. ปฏิบัติงานด้วยความยุติธรรม
6. การทำงานต้องเชื่อถือได้ มีความฉับพลัน มีสมรรถภาพและมีการลงทะเบียนไว้

เป็นหลักฐาน

7. งานควรมีลักษณะแจ้งให้ทราบถึงการดำเนินงานอย่างทั่วถึง
8. งานสำเร็จทันเวลา
9. ผลงานได้มาตรฐาน
10. การดำเนินงานสามารถยึดเป็นมาตรฐานได้
11. กำหนดมาตรฐานที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือ ในการฝึกสอนงาน
12. ให้บำเหน็จรางวัลแก่งานที่ดี (สมพงษ์ เกษมสิน, 2541 : 10)

นักวิชาการต่างประเทศอย่าง ฮาร์ริงตัน (Harington) ให้คำนิยามประสิทธิภาพรวมองค์กรให้ความสำคัญที่เป้าหมายและโครงสร้างขององค์กร (Organization's Structure and its Goals) โดยกำหนดหลักประสิทธิภาพไว้ 12 ประการ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับการบริหารจัดการที่มีระบบมุ่งการทำงานให้เหมาะสม สะดวก และง่ายขึ้น ลดความสิ้นเปลืองในด้านต่างๆ มีรายละเอียดดังนี้ (James H Harington, 1996 : 59-60)

1. กำหนดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน (Clearly Defined Ideal) ผู้บริหารต้องทราบถึงสิ่งที่ต้องการเพื่อลดความคลุมเครือ และความไม่แน่นอน
2. ใช้หลักเหตุผลทั่วไป (Common Sense) ผู้บริหารต้องพัฒนาความสามารถตลอดจนสร้างความแตกต่างโดยค้นคว้าหาความรู้ และคำแนะนำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
3. คำแนะนำที่ดี (Competent Counsel) ผู้บริหารต้องการคำแนะนำจากบุคคลอื่น
4. วินัย (Discipline) ผู้บริหารควรกำหนดองค์กรเพื่อให้พนักงานเชื่อถือตามกฎและวินัยต่างๆ
5. ความยุติธรรม (Fair Deal) ผู้บริหารควรให้ความยุติธรรม และความเหมาะสม
6. มีข้อมูลที่เชื่อถือได้ ทันท่วงทีเหตุการณ์ปัจจุบัน ถูกต้อง และแน่นอน (Reliable, dilate, Accurate and Permanent records) ผู้บริหารควรมีข้อเท็จจริงเพื่อใช้ในการตัดสินใจ
7. ความฉับไวของการจัดส่ง (Dispatching) ผู้บริหารควรใช้วิธีการวางแผนตามหลักวิทยาศาสตร์สำหรับแต่ละหน้าที่เพื่อให้องค์กรทำหน้าที่ได้อย่างราบรื่น และบรรลุจุดมุ่งหมาย
8. มาตรฐานและตารางเวลา (Standards and Schedules) ผู้บริหารต้องพัฒนาวิธีการทำงานและกำหนดเวลาทำงานสำหรับแต่ละหน้าที่
9. สภาพมาตรฐาน (Standardized Conditions) ผู้บริหารควรกำหนด และรักษารูปแบบมาตรฐานของวิธีการปฏิบัติที่ดี
10. การปฏิบัติการที่มีมาตรฐาน (Standardized Operations) ผู้บริหารควรให้พนักงานทราบถึงรูปแบบมาตรฐานของวิธีการปฏิบัติที่ดี
11. มีคำสั่งการปฏิบัติงานที่มีมาตรฐานระบุไว้ (Written Standard Practice Instruction) ผู้บริหารต้องระบุการทำงานที่มีระบบถูกต้องและเป็นลายลักษณ์อักษร
12. การให้รางวัลสำหรับการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ (Efficiency Reward) ผู้บริหารควรให้รางวัลพนักงาน สำหรับการทำงานที่เสร็จสมบูรณ์

องค์ประกอบขององค์กรที่มีประสิทธิภาพ

มีนักวิชาการต่างประเทศสองท่าน ได้เสนอตัวแบบจำลองที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพขององค์กร (Model of Organizational Efficiency) โดยกล่าวว่า ประสิทธิภาพขององค์กร นอกจากพิจารณาถึง

ทรัพยากร เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ที่เป็นปัจจัยนำเข้า และผลผลิตขององค์การ คือการบรรลุเป้าหมาย แล้วองค์การในฐานะที่เป็นองค์การในระบบเปิด (Open System) ยังมีปัจจัยอื่นประกอบอีก ดังนั้นแบบจำลองในรูปสมมติฐานสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ (ภรณ์ (กิริติบุตร) มหามนต์, 2529 : 113-144)

1. หากสภาพแวดล้อมในการทำงานขององค์การ มีความสลับซับซ้อนต่ำ (low Task-Environment Complexity) หรือมีความแน่นอน (Certainly) การกำหนดระเบียบในการทำงานขององค์การอย่างละเอียดถี่ถ้วนจะเป็นที่แน่ชัดว่าจะนำไปสู่ความมีประสิทธิภาพขององค์การ แต่การกำหนดระเบียบปฏิบัติดังกล่าวจะมีผลในทางลบต่อความมีประสิทธิภาพ หากสภาพแวดล้อมในการทำงานยุ่งยากซับซ้อนสูง (High Task-Environment Complexity) หรือมีความไม่แน่นอน(Uncertainty)

2. การกำหนดระเบียบชัดเจน เพื่อเพิ่มผลการทำงานที่มองเห็นได้ มีผลทำให้ประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นด้วย

3. ผลของการทำงานที่มองเห็นได้ สัมพันธ์ในทางบวกกับประสิทธิภาพ

4. หากพิจารณาควบคู่กันจะปรากฏว่า การกำหนดระเบียบปฏิบัติตัวแปรต่างๆ กันชัดเจน และผลการทำงาน งานที่มองเห็นจะมีความสัมพันธ์มากขึ้น ต่อประสิทธิภาพมากกว่าตัวแปรแต่ละตัวตามลำพัง

เบกเกอร์ (Becker) เชื่ออีกว่า การสามารถมองเห็นผลขององค์การได้ (Visibility Consequences) มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพขององค์การ เพราะองค์การสามารถทดลองและเลือกระเบียบปฏิบัติทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อการบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นโครงสร้างของงานระเบียบปฏิบัติผลการปฏิบัติงาน จึงมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ขณะที่ พอสเตอร์(Poister) ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพใน 2 ลักษณะ คือ (ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2539 : 42)

1. ประสิทธิภาพทางเทคโนโลยี (Technological Efficiency) หมายถึง การสร้างผลผลิตสู่ผลลัพธ์ใช้ความพยายามหรือค่าใช้จ่ายในอัตราที่ต่ำสุด ประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีมักเกี่ยวข้องกับการเพิ่มประสิทธิผลจำกัดความพยายามด้านค่าใช้จ่าย

2. ประสิทธิภาพทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Efficiency) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผลลัพธ์หรือสิ่งส่งออกของนโยบาย แผนงาน โครงการ โดยมุ่งที่การเพิ่มผลลัพธ์ที่คงเดิม ประสิทธิภาพถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์การวิจัยประเมินด้วยความมุ่งหวังที่จะลดความสูญเปล่าทางการบริหาร และนำทรัพยากรที่มีค่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด กล่าวได้ว่า ประสิทธิภาพเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิธีการที่ดีกว่า เพื่อดำเนินงานให้ได้ผลลัพธ์เท่าเดิม ดีกว่าในแง่ของการประหยัดงบประมาณ เวลา บุคลากร และวัสดุอุปกรณ์

ลักษณะของประสิทธิภาพบุคคล คือ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ปฏิบัติงานหรือประกอบกิจกรรมใดๆ ได้อย่างเต็มความสามารถ โดยใช้เทคนิค วิธีการต่างๆ ในการสร้างผลงานให้ประสบผลสำเร็จ ทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ เป็นที่น่าพอใจกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยสิ้นเปลืองทรัพยากรในการดำเนินการ

ต่างๆ อาทิ วัตถุดิบ ต้นทุน เวลา ค่าใช้จ่าย หรือระดับความเสียหายเป็นบุคคลที่มีความสมบูรณ์ และพร้อมทั้งด้านร่างกาย ความคิดและจิตใจที่ดี สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่ดีให้เกิดขึ้นได้เสมอ จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะของบุคคลที่จะนำมาซึ่งประสิทธิภาพ มีคุณลักษณะสำคัญดังนี้

1. มีความรู้ ประสบการณ์ ความสามารถเหมาะสมกับภารกิจที่กระทำทั้งทางด้าน เทคโนโลยีหรือศาสตร์ต่างๆ ที่จะเอื้อต่อการพัฒนาภารกิจที่รับผิดชอบให้ได้ผลดีที่สุด และดียิ่งขึ้นกว่าเดิม
2. มีความคิด ทักษะที่ดี คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดอย่างเป็นระบบ มีเหตุผล คิดวิเคราะห์แก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
3. มีสภาพจิตใจสมบูรณ์ มีคุณธรรม จริยธรรม อาทิ ขยัน อดทน เสียสละ ซื่อสัตย์ ยุติธรรม รับผิดชอบ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่มีอคติ ไม่เห็นแก่ตัว เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน จงรักภักดีต่อองค์กร เป็นต้น
4. มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงไม่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงาน
5. มีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นผู้ประสานความร่วมมือ สามารถปฏิบัติภารกิจร่วมกับผู้อื่นได้ดี ในทุกระดับ

ประสิทธิภาพด้านองค์การ จะให้ความสำคัญกับผลสำเร็จขององค์การโดยรวม ซึ่งเกิดขึ้นจากความสำเร็จในการพัฒนาหรือบริหารจัดการในส่วนต่างๆ ประกอบกัน ดังนั้น ลักษณะของ ประสิทธิภาพองค์การ คือ องค์การที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานบริหารจัดการด้านต่างๆ ตามภารกิจหน้าที่ขององค์การ บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยใช้ทรัพยากร ต่าง ๆ อาทิ การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การบริหารงบประมาณ วัตถุดิบ ต่างๆ ได้อย่างประหยัดแต่ได้ผลคุ้มค่าเกิดการ สูญเสียน้อย ประหยัดทั้งเวลา ทรัพยากร กำลังคน มีระบบการบริหารจัดการที่ส่งเสริมให้เกิดการบริหารที่มี คุณภาพ สามารถใช้กลยุทธ์ เทคนิควิธีการ และเทคโนโลยีต่างๆ อย่างเหมาะสมนำไปสู่ความสำเร็จ เกิดความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค และความขัดแย้งมีน้อยที่สุดบุคลากรมีขวัญ กำลังใจดี ผลผลิตมีคุณภาพและลูกค้าพึงพอใจมากกว่าเดิม เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าลักษณะขององค์การที่มี ประสิทธิภาพมีคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. องค์การมีบุคลากรที่มีคุณภาพมีขวัญกำลังใจ ตลอดจนมีคุณภาพชีวิตที่ดี
2. องค์การมีผลผลิตที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน เป็นที่พึงพอใจของลูกค้า และได้รับการ ยอมรับจากสังคม
3. องค์การมีกำไร ผลประโยชน์ ตลอดจนส่วนแบ่งทางการตลาดที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง
4. องค์การมีนโยบายที่ยืดหยุ่น สอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

5. องค์การมีผู้บริหาร หรือผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ ตลอดจนทักษะต่างๆ ในการบริหาร ที่สามารถนำพาองค์การไปสู่ความเจริญก้าวหน้า และผ่านพ้นวิกฤติ ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ไปได้ด้วยดี

6. องค์การมีบรรยากาศ วัฒนธรรมองค์การที่ดี เกื้อกูลต่อการพัฒนาองค์การในด้านต่างๆ โดยรวม เช่น การประสานร่วมมือกันทำงาน ความผูกพันเป็นหนึ่งเดียวกันของทุกคน ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ สามารถแก้ไขหรือคลี่คลายไปได้อย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์สวยงามสะอาดปลอดภัย เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประสิทธิภาพเป็นแนวคิดสำคัญในการบริหารองค์การ ความสามารถในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ โดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทั้งเวลา งบประมาณ และกำลังคน พร้อมทั้งลดความสูญเปล่าและสร้างคุณค่าเพิ่มให้แก่องค์การและสังคม โดยประสิทธิภาพครอบคลุมทั้งระดับบุคคลและองค์การ ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ โครงสร้าง เป้าหมาย และระบบข้อมูลที่เหมาะสม พัฒนาการของทฤษฎีองค์การสะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดแบบดั้งเดิมที่เน้นโครงสร้างและการควบคุม ไปสู่แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ ต่อยอดสู่แนวคิดองค์การสมัยใหม่ที่สอดคล้องแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดของระบบราชการแบบเดิม โดยเน้นประสิทธิภาพ ผลสัมฤทธิ์ ความคุ้มค่า การกระจายอำนาจ และความพึงพอใจของประชาชน ทำให้ภาครัฐมีความคล่องตัว โปร่งใส และตรวจสอบได้ ในยุคดิจิทัล การบริหารภาครัฐพัฒนาไปสู่ Digital Government และ Digital Era Governance ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีและข้อมูลในการบริหาร บูรณาการบริการภาครัฐแบบไร้รอยต่อ ลดความซ้ำซ้อน และเพิ่มความสะดวกแก่ประชาชน ควบคู่กับการยึดหลักธรรมาภิบาลดิจิทัล และการปรับตัวขององค์การ

การบริหารงานขององค์การ

การบริหารงานขององค์การเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยกำหนดทิศทางและแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ การบริหารที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และการควบคุมงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ทรัพยากรถูกใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า นอกจากนี้การบริหารยังต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การบริหารงานขององค์การจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมความสำเร็จ

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงาน

คำว่า บริหาร มาจากคำว่า Administration และคำว่า การจัดการ มาจากคำว่า Management การใช้ทั้งสองคำนี้มีลักษณะเดียวกันแต่คำว่า Management มักจะใช้ในการบริหารงาน มีได้มุ่งหวังผลกำไรหรือขาดทุนจึงมักใช้คำว่า Administration จึงเหมาะสมที่สุดการบริหาร (Administration) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมือที่สำคัญจะแสดงผลลัพธ์ให้เห็น

ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของหน่วยงานมีประสิทธิภาพหรือไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม และวิทยาการด้านต่าง ๆ การบริหารงานที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้าการบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มบุคคล ในองค์กร ซึ่งมีการวินิจฉัยสั่งการของนักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การวินิจฉัยสั่งการ เป็นเครื่องมือแสดงให้ทราบถึงขีดความสามารถของนักบริหารและความเจริญเติบโตของการบริหารงาน ส่งผลถึง ชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือองค์กรโดยอ้อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจส่งผลต่อการที่จะดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมในยุคปัจจุบัน มีนักวิชาการมากมายหลายท่านได้ให้ความหมายของการบริหารไว้หลากหลายนานาทัศนะ ซึ่งสรุป ได้ดังนี้ เพราะการบริหารนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ คือ มีหลักการ มีกฎเกณฑ์ และทฤษฎีที่เชื่อถือได้ อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานโดยลักษณะเช่นนี้การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) ซึ่งเป็นศาสตร์ ทางสังคมที่อยู่กลุ่มเดียวกับจิตวิทยาสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการ ปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ความสามารถประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละบุคคลที่จะปฏิบัติงานให้ บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้ เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม การบริหารมักมีลักษณะเป็นศิลป์ (Arts) (จันทรานี สงวนนาม, 2546 : 4)

ความหมายของการบริหาร

การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยบุคคลคนอื่น นักบริหาร มีหน้าที่ในการวางแผนบริหารงาน จัดการองค์กร อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคล และทรัพยากร อื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่วางไว้เป็นกรอบหน้าที่ของ นักบริหารที่ดีมีหลักการ 5 ประการ คือ 1. การวางแผน (Planning) 2. การจัดองค์การ (Organizing) 3. การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) 4. การอำนาจการ(Directing) 5. การควบคุม (Controlling) โดยหน้าที่ ของนักบริหารทั้ง 5 ประการ มักถูกกำหนดปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การตั้งแต่สมัยโบราณ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2539 : 2-3)

การบริหารงานขององค์การ

องค์การ (Organization) หมายถึง หน่วยงานทางสังคมหรือการรวมของกลุ่มบุคคลที่ต้อง ปฏิบัติงานร่วมกัน มีเป้าหมายเดียวกัน มีระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ และการจัดการที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และเป็นเอกภาพ องค์ประกอบที่สำคัญขององค์การ ประกอบด้วย 1) วัตถุประสงค์ (Objective) คือ จุดมุ่งหมาย ในการจัดตั้งองค์การเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติการกิจ กิจกรรม และผลผลิตขององค์การ 2) โครงสร้าง (Structure) คือ การจัดแบ่ง จัดระเบียบ ภายในองค์กร/หน่วยงาน ตามหลักการปฏิบัติงานที่จำเป็น และมีความชำนาญเฉพาะเรื่อง มีการกำหนดอำนาจและหน้าที่ที่ชัดเจน

และเป็นเอกภาพ และมีความสัมพันธ์กันระหว่างหน่วยงานภายในองค์กร 3) กระบวนการปฏิบัติงาน (Process) คือ แบบปฏิบัติงานที่มีความคงที่มีแบบแผนที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อให้บุคลากรในองค์กรต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นหลักในการปฏิบัติภารกิจ หน้าที่ และ 4) บุคลากร (Personal) คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ทั้งภายในและภายนอกองค์กร องค์กรจะต้อง เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกภายในองค์กรที่ต้องปฏิบัติภารกิจหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย และบุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายนอกองค์กรด้วย ทั้งผู้มารับบริการ ผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

การบริหารองค์กรในยุคดิจิทัลเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การบริหารงานขององค์กรไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการนำเครื่องมือดิจิทัลมาติดตั้งเพื่อเพิ่มความเร็วในการทำงานเท่านั้น คือการก้าวเข้าสู่กระบวนการ Digital Transformation อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งเปรียบเสมือนการผ่าตัดโครงสร้างและวิธีคิดแบบเดิมเพื่อสร้าง Digital DNA ให้ฝังรากลึกลงไปในทุกองคาพยพขององค์กร โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการสร้างความคล่องตัว (Agility) และความสามารถในการตัดสินใจที่แม่นยำ การขับเคลื่อนด้วยข้อมูลและเทคโนโลยีอัจฉริยะ หัวใจสำคัญของการบริหารยุคใหม่เปลี่ยนจากการใช้สัญชาตญาณเป็นการใช้ข้อมูลจริง (Data-Driven Decision Making) ผ่านการทำงานร่วมกันของเทคโนโลยีหลัก 3 ประการ คือ 1) ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ใช้เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลขั้นสูง (Advanced Analytics) และทำนายแนวโน้มในอนาคต 2) ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ทำความเข้าใจพฤติกรรมและความต้องการของผู้รับบริการอย่างลึกซึ้ง 3) ระบบคลาวด์ (Cloud Computing) เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่ยืดหยุ่น เข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา การบูรณาการเทคโนโลยีเหล่านี้ช่วยให้องค์กรสามารถทำลายโครงสร้างแบบไซโล (Silo) ที่ทำงานแยกส่วนกันให้กลายเป็น ระบบนิเวศข้อมูล (Data Ecosystem) ที่เชื่อมโยงกันอย่างไร้รอยต่อ ส่งผลให้กระบวนการบริหารจัดการมีความรวดเร็วและสามารถสร้างประสบการณ์ที่ดีเยี่ยม (User-Centricity) ให้แก่ผู้รับบริการผ่านช่องทางดิจิทัลที่หลากหลาย

สรุปได้ว่า การบริหารงานขององค์กรเป็นกระบวนการสำคัญที่กำหนดทิศทางและผลักดันให้องค์กรบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การวางแผน การจัดการ การจัดบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการควบคุม เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด การบริหารยังต้องมีความยืดหยุ่นและปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กรแนวคิดการบริหารครอบคลุมทั้ง Administration และ Management ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน โดยการบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ มีหลักการและทฤษฎีรองรับควบคู่กับการประยุกต์ใช้ทักษะและประสบการณ์ของผู้บริหาร องค์กรในฐานะหน่วยทางสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์ โครงสร้าง กระบวนการ และบุคลากร ซึ่งต้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบในยุคดิจิทัล การบริหารองค์กรได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การทำ Digital Transformation อย่างเต็มรูปแบบ โดยมุ่งพัฒนา Digital DNA เพื่อเพิ่มความคล่องตัวและศักยภาพในการแข่งขัน การตัดสินใจจึงเน้นการใช้ข้อมูล (Data-Driven Decision Making) เป็นหลัก โดยอาศัย

เทคโนโลยีสำคัญ ได้แก่ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบคลาวด์ (Cloud Computing) ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และทำให้องค์การสามารถเชื่อมโยงข้อมูล ลดความซ้ำซ้อน และพัฒนาการให้บริการที่ตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างแท้จริง

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ในการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กร

แนวคิดการบริหารภาครัฐและระบบราชการแบบเดิมตามแนวคิดของ Max Weber ซึ่งเน้น โครงสร้าง ลำดับชั้น และการควบคุมอย่างเป็นทางการ ไปสู่แนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 เพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของระบบ รวมศูนย์ โดยมุ่งเน้นประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า และผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน ผ่านการนำหลักการ และเทคนิคของภาคเอกชนมาประยุกต์ใช้ในภาครัฐ เช่น การบริหารแบบมีอาชีพ การกำหนดตัวชี้วัด ผลงาน การส่งเสริมการแข่งขัน และการกระจายอำนาจ ซึ่งมีรากฐานจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ และการจัดการนิยม อันเป็นการปรับกระบวนการบริหารภาครัฐให้มีความยืดหยุ่น คล่องตัว และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดียิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน แนวคิดการพัฒนาระบบราชการ ยุคดิจิทัลได้ต่อยอดจาก NPM ไปสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) และ Digital Era Governance (DEG) ที่เน้นการบูรณาการข้อมูลและการใช้เทคโนโลยี เช่น AI, Big Data และ Cloud Computing เพื่อยกระดับการบริหารและการให้บริการสาธารณะให้มีความรวดเร็ว แม่นยำ และประชาชน เป็นศูนย์กลางมากขึ้น โดยมุ่งสร้างบริการแบบไร้รอยต่อ ลดความซ้ำซ้อนของกระบวนการ และเพิ่มความโปร่งใส ในการดำเนินงาน ควบคู่กับการเสริมสร้างธรรมาภิบาลดิจิทัลและการพัฒนาศักยภาพบุคลากรภาครัฐ ให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ของสังคมดิจิทัล ในด้านประสิทธิภาพเป็นแก่นสำคัญของการบริหาร โดยหมายถึง ความสามารถในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทั้งเวลา งบประมาณ และกำลังคน แนวคิดนี้ครอบคลุมทั้งมิติทางเทคโนโลยีและเศรษฐศาสตร์ โดยมุ่งลดความสูญเปล่า และเพิ่มผลผลิตสูงสุด เน้นเรื่องความชัดเจนของเป้าหมาย มาตรฐานการทำงาน วินัย และการให้รางวัล ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับบุคคล กระบวนการ และองค์การ องค์การที่มีประสิทธิภาพต้องมียุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกัน ได้แก่ วัตถุประสงค์ โครงสร้าง กระบวนการ และบุคลากร โดยต้องสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ภายใต้ แนวคิดระบบเปิด (Open System) ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอกและภายในร่วมกัน ประสิทธิภาพ ยังสะท้อนผ่านคุณภาพของบุคลากร ผลผลิต และกระบวนการทำงานที่ไม่ซ้ำซ้อน มีความยืดหยุ่น และสามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้รับบริการ สุดท้าย การบริหารงานขององค์กรในยุคดิจิทัล เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กรไปสู่ Digital Transformation อย่างแท้จริง โดยมุ่งสร้าง Digital DNA ให้เกิดขึ้นในทุกระดับขององค์กร การตัดสินใจจึงเปลี่ยนจากการใช้ประสบการณ์ หรือสัญชาตญาณไปสู่การใช้ข้อมูลเป็นฐาน (Data-Driven Decision Making) ผ่านการประยุกต์

ใช้เทคโนโลยีสำคัญ เช่น AI, Big Data และ Cloud Computing ซึ่งช่วยเพิ่มความคล่องตัว ลดข้อจำกัด ด้านโครงสร้างแบบเดิม ทำให้องค์กรสามารถเชื่อมโยงข้อมูล สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล นำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนในบริบทของโลกยุคดิจิทัล

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาทำให้เกิดองค์ความรู้ ผังมโนทัศน์นี้แสดงความสัมพันธ์ของ 3 แนวคิดหลักในการ บริหารองค์กร ได้แก่

1. แนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) เป็นแนวคิด ที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุงข้อจำกัดของระบบราชการแบบดั้งเดิม โดยมุ่งเน้นประสิทธิภาพ ความคุ้มค่า และผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน นำหลักการบริหารแบบภาคเอกชนมาประยุกต์ใช้ เช่น การบริหารเชิง ผลสัมฤทธิ์ การกำหนดตัวชี้วัดผลงาน การกระจายอำนาจ และการส่งเสริมการแข่งขัน ส่งผลให้หน่วยงาน ภาครัฐมีความคล่องตัว โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการประชาชน

2. แนวคิดประสิทธิภาพในการบริหาร (Efficiency Concept) เป็นหัวใจสำคัญของการบริหาร องค์กร โดยมุ่งให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทั้งเวลา งบประมาณ และกำลังคน ครอบคลุมทั้งประสิทธิภาพเชิงเทคโนโลยีและเศรษฐศาสตร์ เน้นการลดความสูญเปล่า การกำหนดมาตรฐานการทำงาน ความชัดเจนของเป้าหมาย และการพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ ซึ่งสะท้อนผ่านคุณภาพของผลงาน กระบวนการทำงาน และความพึงพอใจของผู้รับบริการ

3) แนวคิดการบริหารองค์กรในยุคดิจิทัล (Digital Transformation) เป็นการพัฒนางค์กรให้ สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ โดยนำเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI), Big Data และ Cloud Computing มาใช้ในการบริหารและการตัดสินใจ เน้นการขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven) การบูรณาการระบบงาน และการให้บริการแบบไร้รอยต่อ (Seamless Service) เพื่อยกระดับประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ดังภาพที่ปรากฏ

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

สรุป

การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ทางการบริหารภาครัฐ เพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี จากเดิมที่ระบบราชการเน้นโครงสร้าง ลำดับชั้น และการควบคุมอย่างเคร่งครัด ได้พัฒนาไปสู่การบริหารที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ ความคล่องตัว และผลสัมฤทธิ์ของงาน โดยนำหลักการบริหารแบบภาคเอกชนมาประยุกต์ใช้ เช่น การกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน การแข่งขัน ในการให้บริการ และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า แนวคิดนี้มุ่งเน้นให้หน่วยงานภาครัฐทำงานอย่างมืออาชีพ ลดการรวมศูนย์อำนาจ และเพิ่มความรับผิดชอบต่อประชาชนในฐานะผู้รับบริการ แนวคิด NPM ยังมีรากฐานจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่และแนวคิดการจัดการนิยม ซึ่งเชื่อว่าวิธีการบริหาร สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเน้นการปรับโครงสร้างองค์การให้มีขนาดเหมาะสม เพิ่มความยืดหยุ่น และส่งเสริมการแข่งขันเพื่อยกระดับคุณภาพบริการสาธารณะ เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล แนวคิดการบริหารภาครัฐได้พัฒนาไปอีกขั้นเป็นรัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) และการบริหาร ยุคดิจิทัล (Digital Era Governance: DEG) ที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและข้อมูลเป็นฐานในการ ตัดสินใจ โดยนำเทคโนโลยีสำคัญ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบคลาวด์ (Cloud Computing) มาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพ ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อน และสร้างการบริการแบบไร้ รอยต่อ ในมิติของประสิทธิภาพ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารทั้งภาครัฐและเอกชน หมายถึง ความสามารถในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายโดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ทั้งด้านเวลา งบประมาณ และกำลังคน แนวคิดประสิทธิภาพครอบคลุมทั้งด้านเทคโนโลยีและเศรษฐศาสตร์ การผลิตผลลัพธ์สูงสุด ด้วยต้นทุนต่ำที่สุด พร้อมทั้งลดความสูญเปล่าในการดำเนินงาน องค์การที่มีประสิทธิภาพจึงต้องมีระบบการ ทำงานที่ชัดเจน ไม่ซ้ำซ้อน มีมาตรฐาน และสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว

การบริหารงานขององค์กรจึงเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จ โดยประกอบด้วยหน้าที่หลัก ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดบุคลากร การอำนวยการ และการควบคุม ซึ่งต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกัน องค์การในฐานะระบบเปิดต้องอาศัย ทั้งโครงสร้าง กระบวนการ และบุคลากรที่มีคุณภาพในการขับเคลื่อนงานให้บรรลุเป้าหมาย ในยุคดิจิทัล การบริหารองค์กรไม่ได้เป็นเพียงการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มความสะดวกเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลง เชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กร หรือที่เรียกว่า Digital Transformation เพื่อสร้างความคล่องตัว และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

เอกสารอ้างอิง

กิริติ ยศยิ่งยง. (2549). *การจัดการความรู้ในองค์กรและกรณีศึกษา*. (น. 28-31). กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อปปี (ประเทศไทย) จำกัด.

- จันทราณี สงวนนาม. (2546). *เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง*. (น. 4). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2535). *ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์*. (น. 130). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพาดี เมฆสุวรรณค์. (2540). *การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์คณะกรรมการว่าด้วย การปฏิบัติราชการ เพื่อประชาชนของหน่วยงานของรัฐ*. (น. 24). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- นันทนา ธรรมบุศย์. (2540). การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน. *วารสารแนะแนว*. 3(3). 25.
- ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2529). *การวิจัยประเมินผล: หลักการและกระบวนการพัฒนา*. (น. 42). กรุงเทพมหานคร: พิกัดอักษร.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2539) *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. (น. 42). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546. (2546). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 120 ตอนที่ 100 ก, หน้า 1.
- ภรณ์ (กิริติบุตร) มหานนท์. (2529). *การประเมินประสิทธิผลขององค์การ*. (น. 113-114). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. (น. 324). กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วรเดช จันทรศร. (2541). *ปรัชญาการบริหารภาครัฐ*. (น. 27-28). กรุงเทพมหานคร: สหยาบลิ้มและการพิมพ์.
- Christopher Hood. (1991). *A public management for all seasons*. (pp. 3-9). Public Administration.
- Hiromi Yamamoto. (2004). *New Public Management-Japan's Practice*. (pp. 6). Japan: Institute for International Policy Studies Publications.
- James H Harington. (1996). *High Performance Benchmarking-20 Steps to Successes*. (pp. 59-60). NewYork: McGraw – Hill.
- Robert B. Denhardt and Joseph W. Grubbs. (2003). *Public Administration : An Action Orientation* (6th ed.). (pp. 334-335). USA: Wadsworth/Thomson Learning Publications.
- Sowaribi Tolofari. (2005). *New Public Management and Education*. (pp. 78-79). Policy Futures in Education.

บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน

THE ROLE OF THE SANGHA IN SURIN PROVINCE IN PROMOTING
SUSTAINABLE EDUCATIONAL WELFARE

พระมหาปราชญ์ ชาคโร¹, พระครูพิพัฒนกิจจานุรักษ์² และ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม³
Phramaha Prach Jagaro¹, Phrakhruphiphatkitjanurak² and Thanarat Sa-ard-iam³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์¹⁻³
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus¹⁻³

Corresponding Author's Email: prach.mcu@gmail.com¹

Received : February 25, 2026;

Revised : April 4, 2026;

Accepted : April 8, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสภาพการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน และ 3) วิเคราะห์บทบาทคณะสงฆ์เพื่อความยั่งยืน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ คณะสงฆ์ ผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนา และนักวิชาการในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ได้เปลี่ยนผ่านจาก การให้ทานแบบจารีตสู่กระบวนการลงทุนทางสังคม (Social Investment) โดยมีจุดเด่นคือการใช้ โครงสร้างการบริหารแบบทวิภาค ที่แยกบทบาทผู้นำสงฆ์ด้านจิตวิญญาณออกจากคณะกรรมการฆราวาสที่บริหารจัดการการเงิน พร้อมทั้งใช้นวัตกรรมทางการเงินผ่าน กองทุนถาวร (Endowment Funds) ที่เน้นใช้ดอกผลบริหารจัดการควบคู่กับระบบความโปร่งใสแบบเปิดเผยต่อสาธารณะเพื่อรักษาฐานศรัทธา

จากการวิเคราะห์พบว่า ความยั่งยืนของโครงการมิได้ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินบริจาค แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแปลง ภาวะผู้นำเชิงบารมีสู่ระบบสถาบัน คณะสงฆ์ทำหน้าที่เป็น ผู้ประกอบการทางสังคม ที่สร้างความเป็นเจ้าของร่วมผ่าน Surin Sangha Model และ KUMAR-MODEL อย่างไรก็ตาม จุดเปราะบางสำคัญคือ การขาดแคลนแผนสืบทอดตำแหน่ง อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นความเสี่ยงต่อความต่อเนื่องของโครงการ บทความนี้จึงเสนอแนะให้คณะสงฆ์เร่งพัฒนาทักษะการบริหารจัดการสมัยใหม่และสร้างกลไกสืบทอดอำนาจที่ชัดเจน เพื่อยกระดับงานศึกษาสงเคราะห์ให้เป็นสถาบันหลักประกันทางสังคมที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: คณะสงฆ์สุรินทร์; การศึกษาสงเคราะห์; ความยั่งยืน; บทบาททางสังคม; การบริหารจัดการชุมชน

Abstract

This academic article aims to: 1) examine Buddhist educational welfare concepts, 2) investigate the current state of initiatives in Surin Province, and 3) analyze the Sangha's role in ensuring sustainability. Employing qualitative research through documentary analysis and in-depth interviews with senior monks, administrators, and local academics. Findings reveal a paradigm shift from traditional charity toward "Social Investment". Success is characterized by a Dual Structure management model, separating spiritual leadership from lay financial oversight. Financial innovations include Endowment Funds utilizing interest income and radical transparency to maintain long-term donor confidence.

The analysis indicates that sustainability depends on the capacity to transform charismatic leadership into institutional systems. The Sangha functions as social entrepreneurs fostering community ownership through the Surin Sangha Model and KUMAR-MODEL. A critical vulnerability is the lack of systematic succession planning, posing a risk during leadership transitions. The study recommends adopting modern management practices and establishing clear succession mechanisms to transform ad-hoc charity into a sustainable social safety net.

Keywords: Surin Sangha; Educational Welfare; Sustainability; Social Role; Community Management

บทนำ

สถาบันสงฆ์ดำรงสถานะเป็นเสาหลักทางจิตวิญญาณและสังคมของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนตามหลักการ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ที่ผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น บทบาทของพระสงฆ์ได้จำกัดอยู่เพียงการประกอบศาสนกิจหรือการสืบทอดพระธรรมวินัยเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตครอบคลุมถึงบทบาทในฐานะผู้อุปถัมภ์การศึกษาและผู้จัดสวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิม ซึ่งถือเป็นพันธกิจที่มีรากฐานมาจากหลักพุทธธรรมเรื่องสังคหวัตถุ 4 และหลักทศพิธราชธรรม ที่มุ่งเน้นการเกื้อกูลและสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 54)

ในอดีตวัดทำหน้าที่เป็นโรงเรียนแห่งแรกของสังคมไทย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 45) เป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาความรู้และจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ บทบาทดังกล่าวต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับทางสังคม ให้แก่กลุ่ม

เปราะบางที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐ ซึ่งสถาบันสงฆ์มีความได้เปรียบเชิงกลยุทธ์เหนือกว่าหน่วยงานอื่น ในด้านต้นทุนความไว้วางใจ และความใกล้ชิดกับปัญหาในระดับฐานราก (Robert D. Putnam, 2000: 19)

บริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์นับเป็นกรณีศึกษาที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นจังหวัดชายแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เช่น เขมร กูย ลาว แต่ในขณะเดียวกันก็เผชิญกับภาวะความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและปัญหาความยากจนเรื้อรังในระดับสูง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565: 45) เยาวชนจำนวนมากในพื้นที่ชนบทขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางทุนทรัพย์และปัญหาครอบครัว แม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบายเรียนฟรีและกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา แต่ยังคงมีช่องว่างที่ระบบราชการไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง การศึกษาสงเคราะห์โดยคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการอุดช่องว่างดังกล่าว ผ่านการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัด ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และการมอบทุนการศึกษา ซึ่งมีใช่เพียงการสงเคราะห์เพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราว แต่เป็นการสร้างทุนมนุษย์ ที่สำคัญให้แก่ท้องถิ่น (กมลรัตน์ ธรรมรัตน์รักษ์, 2557: 3)

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจและศึกษาเบื้องต้นพบว่า แม้จะมีโครงการศึกษาสงเคราะห์เกิดขึ้นจำนวนมากในจังหวัดสุรินทร์ แต่ปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญที่สุดคือ ความไม่ยั่งยืน ของการดำเนินงาน โครงการส่วนใหญ่ยังมีลักษณะยึดติดกับตัวบุคคล หรือพึ่งพาบารมีของเจ้าอาวาสหรือผู้นำสงฆ์เพียงรูปเดียว ส่งผลให้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำ หรือกระแสศรัทธาถดถอย ขาดแคลนงบประมาณสนับสนุน โครงการเหล่านั้นมักต้องยุติลง หรือดำเนินการต่อได้อย่างไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้โอกาสทางการศึกษาของเยาวชนขาดความต่อเนื่อง (อภิชาติ ปานสกลิต, 2564: 48) ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ลำพังเพียงศรัทธา และเจตนาดี ไม่อาจเพียงพอต่อการขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมในระยะยาวได้ จำเป็นต้องอาศัยระบบการบริหารจัดการ และ กลไกการมีส่วนร่วม ที่เข้มแข็ง เพื่อเปลี่ยนผ่านจากการสงเคราะห์แบบจารีตสู่การเป็นองค์กรสาธารณกุศลที่มีมาตรฐานและยั่งยืน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษา เรื่อง บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในทางวิชาการและปฏิบัติ โดยมุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์บทบาทและถอดบทเรียนความสำเร็จของคณะสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ เพื่อค้นหารูปแบบความยั่งยืน ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย การศึกษานี้จะฉายภาพให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านบทบาทของพระสงฆ์จากผู้ให้ทาน สู่ผู้ประกอบการทางสังคม ที่สามารถระดมทุนทางสังคมและบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ไม่เพียงแต่ต่อคณะสงฆ์ในจังหวัดสุรินทร์เท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนากิจการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เพื่อให้วัดสามารถดำรงสถานะเป็นที่พึ่งของสังคมและร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศได้อย่างมั่นคงสืบไป (กรมการศาสนา, 2559: 12)

แนวคิดการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เนื่องจากถือว่าการศึกษเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง โดยมีพื้นฐานอยู่บนสภาวะ 3 ประการ คือ พุทธิกรรม จิตใจ และสติปัญญา หรือที่เรียกว่า ไตรสิกขา รากฐานการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนามีปรากฏชัดตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงวางระบบการศึกษาไว้ 2 ส่วนหลัก คือ คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัย และวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การฝึกอบรมจิตใจให้สะอาดปราศจากกิเลส นอกจากนี้ ในทางปฏิบัติ พระองค์ทรงกำชับให้พระสาวกทำหน้าที่เป็น ผู้อนุเคราะห์โลก ดังพุทธพจน์ที่ว่า "จรณ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย" แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มา เพื่ออนุเคราะห์โลก

ในมิติของ การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การที่พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนกิจการด้านการศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนทั้งทางร่างกายและจิตใจ พันธกิจนี้มีรากฐานมาจากหลักธรรม สังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตา และ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเน้นความรับผิดชอบและความเมตตาต่อสมาชิกในชุมชน

ในมิติทางวิชาการและการจัดการสมัยใหม่ หมายถึง แนวคิดการศึกษาสงเคราะห์ได้ถูกตีความใหม่จากการให้ทานแบบจารีต ไปสู่การลงทุนทางสังคม การดำเนินงานในลักษณะนี้มีใช้เพียงการให้เปล่าเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราว แต่เป็นการสร้างทุนมนุษย์ ตามทฤษฎีของ James S. Coleman เพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่ท้องถิ่น คณะสงฆ์จึงมีบทบาทเสมือน องค์กรภาคประชาสังคม (CSO) หรือองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NPO) ที่มีข้อได้เปรียบเชิงกลยุทธ์ในด้านความน่าเชื่อถือทางสถาบัน และความใกล้ชิดชุมชน

เพื่อให้เห็นความแตกต่างของการดำเนินงานอย่างชัดเจน สามารถเปรียบเทียบแนวคิดการศึกษาสงเคราะห์แบบดั้งเดิมกับการจัดการสมัยใหม่ได้ดังตารางที่ 1 ด้านล่างนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบแนวคิดการศึกษาสงเคราะห์แบบดั้งเดิมกับการศึกษาสงเคราะห์เชิงการจัดการสมัยใหม่

มิติการเปรียบเทียบ	การศึกษาสงเคราะห์แบบดั้งเดิม	การศึกษาสงเคราะห์เชิงการจัดการสมัยใหม่
เป้าหมายหลัก	การบรรเทาทุกข์ชั่วคราว	การพัฒนาศักยภาพมนุษย์และความยั่งยืน
รูปแบบการให้	การบริจาคตามศรัทธา เป็นครั้งคราว	การจัดตั้ง กองทุนถาวร และการบริหารดอกผล
บทบาทของสงฆ์	ผู้รับทานและผู้ส่งผ่านบุญ	ผู้ประกอบการทางสังคม
ตัวชี้วัดความสำเร็จ	จำนวนเงินบริจาค	ความต่อเนื่องของกองทุนและคุณภาพของผู้รับทุน
กลไกการบริหาร	ยึดติดกับตัวบุคคลหรือบารมีผู้นำสงฆ์	การบริหารแบบ ทวิภาค และความโปร่งใสแบบเปิดเผย

นอกจากนี้ การขับเคลื่อนงานศึกษาสงเคราะห์ยังอาศัย ทฤษฎีทุนทางสังคมของ Robert Putnam ซึ่งอธิบายถึงการที่ผู้นำสงฆ์ใช้ทุนเชื่อมโยง ในการดึงดูดทรัพยากรและงบประมาณจากภายนอก และใช้ทุนผูกพัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมภายในชุมชน บทบาทของพระสงฆ์จึงเปลี่ยนผ่านจากผู้รับทานแบบดั้งเดิม สู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม ที่บริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีธรรมาภิบาลเพื่อความยั่งยืน

วิธีการศึกษา

1.1 วิธีการศึกษา การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่บูรณาการข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนามเข้าด้วยกัน. โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคมและความยั่งยืนขององค์กร ร่วมกับการนำหลักพุทธธรรมเรื่องสังคหวัตถุ 4 มาเป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของคณะสงฆ์ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กระบวนการศึกษาได้มุ่งเน้นการถอดบทเรียนจากโครงการที่ประสบความสำเร็จเพื่อค้นหากลไกที่ทำให้งานศึกษาสงเคราะห์ดำเนินไปได้อย่างมั่นคงท่ามกลางความท้าทาย

1.2 แหล่งข้อมูลและกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา แหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาประกอบด้วยข้อมูลภาคเอกสาร อาทิ แผนยุทธศาสตร์การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. 2566-2570) และรายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้อง. นอกจากนี้ยังได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักโดยการเลือกแบบเจาะจงจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วยคณะสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการ เช่น รองเจ้าคณะอำเภอปราสาท และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ ร่วมกับผู้บริหารและบุคลากรจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนในพื้นที่ และคณะกรรมการฝ่ายฆราวาสที่มีบทบาทในการบริหารจัดการกองทุน

1.3 เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการรวบรวมข้อมูล เริ่มจากการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เพื่อสร้างฐานข้อมูลเชิงทฤษฎีและบริบทพื้นที่. ตามด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2568 ณ ห้องประชุม นวรัตน์ อาคาร 90 ปี พระพรหมวชิรโมลี. โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการในการวิเคราะห์บทบาทเชิงรุกและปัจจัยความยั่งยืนของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์อย่างรอบด้าน

1.4 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่รวบรวมได้จะถูกนำมาดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกตามประเด็นสำคัญ เช่น โครงสร้างการบริหารแบบทวิภาค นวัตกรรมทางการเงิน และกลไกธรรมาภิบาล จากนั้นผู้วิจัยจะทำการสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis) เพื่อเชื่อมโยงปรากฏการณ์เชิงประจักษ์กับทฤษฎีทุนทางสังคมและความยั่งยืนเชิงสถาบัน. พร้อมทั้งมีการ

ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้รับจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายทั้งในส่วนของการเอกสารและการสัมภาษณ์

1.5 รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษา ผลการศึกษาจะถูกนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายบทบาทและพัฒนาการของคณะสงฆ์ในบริบทสังคมท้องถิ่น. ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลผ่านการใช้ตารางเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดการสงเคราะห์แบบดั้งเดิมกับการจัดการสมัยใหม่เพื่อให้เห็นความแตกต่างที่ชัดเจน. นอกจากนี้ยังมีการสรุปองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบแผนภาพและแบบจำลอง ได้แก่ "โมเดลพลวัตความยั่งยืน" (Sustainability Dynamics Model) และ "KUMAR-MODEL" เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความยั่งยืนในการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อย่างเป็นรูปธรรม

สภาพการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน

ตามข้อมูลของ แผนยุทธศาสตร์การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. 2566-2570) สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ ระบุว่า ปัจจุบันจังหวัดสุรินทร์มีวัดและที่พักสงฆ์จำนวนมากทั้งในสังกัดมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย โดยมีข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2567 ระบุว่ามียุวมหานิกาย 464 วัด และวัดธรรมยุติ 366 วัด รวมทั้งสิ้น 941 วัด นอกจากนี้ยังมีที่พักสงฆ์มหานิกาย 471 แห่ง และที่พักสงฆ์ธรรมยุติ 91 แห่ง รวมทั้งสิ้น 562 แห่ง (คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (มหานิกาย), 2566) จำนวนพระภิกษุในจังหวัดสุรินทร์มีทั้งสิ้น 8,504 รูป เป็นพระภิกษุมหานิกาย 7,924 รูป และพระภิกษุธรรมยุติ 580 รูป ส่วนสามเณรมีจำนวน 979 รูป เป็นสามเณรมหานิกาย 820 รูป และสามเณรธรรมยุติ 159 รูป ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า จังหวัดสุรินทร์มีชุมชนสงฆ์ขนาดใหญ่ ซึ่งต้องการระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้การดำเนินงานของคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเจริญรุ่งเรือง จังหวัดสุรินทร์ยังมีประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น ประเพณีแห่เทียนโพนตา และประเพณีบวชนาคแห่ช้าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น

คณะผู้วิจัยได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ เรื่อง บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน โดยแบ่งกลุ่มผู้สัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ 1 กลุ่มสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ และ 2 กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏที่มีความเกี่ยวข้องกับในฐานะผู้ดำเนินการจัดงาน

กลุ่มที่ 1 สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ ในฐานะเป็นผู้ให้การสนับสนุนขับเคลื่อนในด้านการเผยแผ่และการศึกษาพระพุทธศาสนา ให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับนโยบายของคณะสงฆ์ไทย ตามที่ วรวิทย์ ทองไทยนันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ (2568) ได้ให้ความคิดเห็นในเรื่องของการนำนโยบายและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ได้มีการกำหนดขึ้น ไปใช้ให้เกิดความสัมฤทธิ์ผล ซึ่งเริ่มต้นด้วยการเพิ่มศักยภาพของพระสงฆ์ในฐานะผู้เผยแผ่หลักธรรมคำสอน จะต้องมีความรู้ที่

สูงขึ้นจากเดิม เนื่องจากปัจจุบันพระสงฆ์สามารถใช้ความทันสมัยของเทคโนโลยีที่มีคุณภาพที่สูงเข้าถึงได้ และมีราคาที่ไม่แพงมากเกินไป มาช่วยในการนำเสนอถ่ายทอดให้เข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้ง่ายขึ้น

การผลิตสื่อขึ้นมานั้นมีค่าใช้จ่ายในการทำและเผยแพร่ถูกลงมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้า เจน จิรา บุญเย็น, ผู้อำนวยการกลุ่มอำนวยการและกิจการคณะสงฆ์ (2568) ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมถึงในส่วนของงบประมาณในการสนับสนุนของทางคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ในเริ่มแรกของโครงการนี้อาจจะยังมีไม่เพียงพอ เนื่องด้วยการขับเคลื่อนจะต้องเริ่มจากผู้ที่ทำการเผยแพร่ก่อน แต่ด้วยศักยภาพและจำนวนของผู้เผยแพร่ นั้นยังมีน้อย ทำให้โครงการต่าง ๆ ในด้านของการพัฒนาศักยภาพของผู้เผยแพร่ยังทำได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยที่ได้สรุปถึงการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่อย่างต่อเนื่อง และจำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้นในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการเผยแพร่เพื่อให้งานเผยแพร่นั้นสำเร็จผล ซึ่งในอนาคตจะมีการเพิ่มในด้านของงบประมาณด้านการพัฒนาผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้นกว่าเดิม ปัจจุบันส่วนใหญ่มีการนำงบประมาณไปร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้มีการทำกิจกรรมให้มีความต่อเนื่องและรักษาประเพณีและการเผยแผ่ธรรมให้ยังคงอยู่ต่อไป และให้เพิ่มในเรื่องของการสนับสนุนงบประมาณของเทคโนโลยีที่ช่วยในการเผยแพร่ให้มีคุณภาพสูงขึ้น (พระครูฐานเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยทสสี, 2565: 91)

กลุ่มที่ 2 กรรมการการดำเนินจัดงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์, (2568) ได้ให้ความคิดเห็นถึงสภาพในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ให้มีความยั่งยืนนั้น จะต้องเริ่มจากการปรับภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแพร่หลักธรรมคำสอน ให้เกิดศรัทธากับพุทธศาสนิกชนก่อน เนื่องด้วยปัจจุบันมีข่าวภาพลักษณ์ของทางคณะสงฆ์ในทางที่ไม่ดีเป็นจำนวนมาก และต่อเนื่อง อาจทำให้พุทธศาสนิกชนมีศรัทธาต่อพระสงฆ์ผู้เผยแพร่น้อยลง ต้องมีโครงการพัฒนาศักยภาพและเพิ่มจำนวนของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้นและมีคุณภาพที่สูงขึ้น อีกทั้งต้องมีการนำเอาเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการเผยแผ่ให้เนื้อหา มีความเข้าใจได้ง่ายขึ้น เข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้ครอบคลุมมากขึ้น

นิตานาด แก้ววินัด, (2568) ได้กล่าวเพิ่มเติมปัจจัยที่สนับสนุนให้การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์บรรลุได้ตามเป้าหมายและเป็นไปตามนโยบายของทางคณะสงฆ์ไทยนั้น จะต้องมีการสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอต่อทุกกิจกรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพที่ดีขึ้นจากเดิม โดยให้มีการเพิ่มงบประมาณในการใช้สื่อออนไลน์ของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา เนื่องจากจะเกิดประสิทธิผลแล้วเข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้มากที่สุด และตรงต่อความต้องการของทางพุทธศาสนิกชนมากขึ้น ในการทำสื่อการเผยแผ่ควรให้ทันสมัยเข้าใจง่ายไม่น่าเบื่อเช่น ทำในรูปแบบการ์ตูนสำหรับเด็ก ๆ ที่สามารถจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นด้วย รวมถึงการปรับปรุงสื่อเก่า ๆ โดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัจจุบันทำการปรับปรุงให้เกิดความน่าสนใจและน่าติดตามขึ้นด้วย

สภาพปัญหาของการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรนานาชาติ ในสถานการณ์ปัจจุบัน ส่งผลให้เศรษฐกิจตกต่ำ กระทบต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแง่ลบ ทำให้การทำงานชะลอตัว ทำให้เครือข่ายองค์กรนานาชาติต้องปรับตัวใช้ประชุมออนไลน์ และเผยแผ่ผ่านสื่อออนไลน์ ในการทำความร่วมมือขยายเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก เครือข่ายองค์กรพุทธต้องทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และบริหารงานจัดการองค์กรอย่างมืออาชีพ โดยใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ที่ง่ายต่อการเข้าถึงและเป็นมิตรต่อผู้ใช้ แนวคิดศาสตร์สมัยใหม่ ที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์กรเครือข่ายคือ ทฤษฎีบริหารเครือข่าย ทฤษฎีการบริหารความเสี่ยง และทฤษฎีการบริหารทรัพยากร (พระครูสมุห์สนธิ วุฑฒิวิโส (เจริญ รัตตะวงศ์), 2566: ก)

จากการศึกษาเชิงประจักษ์และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และการสนทนากลุ่มร่วมกับผู้นำสงฆ์และนักวิชาการในพื้นที่ พบว่าคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์มีสภาพการณ์ดำเนินงานที่เข้มแข็งและมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าไปสู่รูปแบบการจัดการสวัสดิการสมัยใหม่อย่างมีนัยสำคัญ โดยสามารถจำแนกสภาพการดำเนินงานได้เป็น 3 มิติหลัก ดังนี้

1) โครงสร้างการบริหารแบบทวิภาค (อภิชาติ ปานสถิต, 2564: 52) เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดทางพระธรรมวินัยในการบริหารจัดการทรัพย์สิน โครงการศึกษาสงเคราะห์ที่ประสบความสำเร็จในจังหวัดสุรินทร์มักใช้โครงสร้างคู่ขนาน คือ ฝ่ายบรรพชิต ทำหน้าที่กำหนดนโยบายเชิงยุทธศาสตร์และเป็นศูนย์รวมศรัทธาในการระดมทรัพยากร ขณะที่ ฝ่ายคฤหัสถ์ หรือ คณะกรรมการฆราวาส ทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรและการเงินโดยตรง กลไกนี้ช่วยให้การดำเนินงานมีความคล่องตัวและลดความเสี่ยงเชิงวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์

2) นวัตกรรมทางการเงินและกองทุนบุญดอกผล (อภิชาติ ปานสถิต, 2564: 48) คณะสงฆ์ในหลายพื้นที่ เช่น ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสังขะ ได้เปลี่ยนผ่านจากการพึ่งพาเงินบริจาครายวันสู่การจัดตั้งกองทุนถาวร หรือที่เรียกว่า กองทุนบุญดอกผล ซึ่งมีหลักการสอดคล้องกับการสร้างทุนมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา โดยมีระเบียบเคร่งครัดในการรักษาเงินต้นและนำเพียงดอกผลมาใช้จ่ายในกิจกรรมศึกษาสงเคราะห์ เช่น การมอบทุนการศึกษาและการสนับสนุนสื่อการสอน วิธีการนี้ช่วยให้โครงการมีความยั่งยืนทางการเงินในระยะยาวแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำสงฆ์

3) กลไกธรรมาภิบาลและความโปร่งใส (มาลี ตั้งจิตเจริญ, 2558: 89) หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่สร้างความยั่งยืนคือการรักษาความน่าเชื่อถือทางสถาบันผ่านการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล คณะกรรมการฆราวาสในโครงการศึกษาสงเคราะห์ของสุรินทร์มักมีการเปิดเผยบัญชีรายรับ-รายจ่ายต่อสาธารณะอย่างละเอียด ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

และการสนทนากลุ่มที่ระบุว่า ความโปร่งใสคือหัวใจสำคัญ ที่ทำให้ชาวบ้านและภาคเอกชนกล้าบริจาคตพย์ยากรอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างหลักประกันทางการศึกษาให้แก่เยาวชน

สนทนากลุ่มย่อย (Focus Group)

ณ ห้องประชุมนวรัตน์ อาคาร 90 ปี พระพรหมวชิรโมลี

สัมภาษณ์คณะผู้บริหาร (Interview)

ณ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

ที่มาภาพ: พระครูพิพัฒน์กิจจานุรักษ์และพระมหาปราชญ์ ชาคโร (ก้อนเพชร), 11 ตุลาคม 2568

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและบทบาทเชิงรุก

เพื่อประกอบการเรียนรู้รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย อ.ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม อาจารย์ประจำวิชา พร้อมด้วยนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา รุ่นที่ 5 บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้จัดให้มีการสนทนากลุ่ม เรื่อง “บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน” ในวันเสาร์ที่ 11 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2568 เวลา 14.30-15.30 น. ณ ห้องประชุมนวรัตน์ อาคาร 90 ปี พระพรหมวชิรโมลี โดยมีวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการศาสนา จำนวน 3 ท่าน คือ 1) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ ผศ.ดร. รองเจ้าคณะอำเภอปราสาท จ.สุรินทร์ 2) พระครูชินวรโกศล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ จ.สุรินทร์ และ 3) นางรจนา ทองประดับ ผอ.รร.บ้านปอยเดิน (อินทศึกษา) จ.สุรินทร์

พระครูปริยัติปัญญาโสภณ ผศ.ดร.

รจอ.ปราสาท จ.สุรินทร์

พระครูชินวรโกศล

ผช.จร.วัดพรหมสุรินทร์ จ.สุรินทร์

นางรจนา ทองประดับ

ผอ.รร.บ้านปอยเดิน จ.สุรินทร์

ผลสรุปการสนทนากลุ่มระบุว่าคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบการทางสังคม ที่เข้าไปอุดช่องว่างที่งบประมาณรัฐเข้าไม่ถึง โดยมีบทบาทเชิงรุกดังนี้

- 1) การสนับสนุนเทคโนโลยี การจัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์และสื่อการสอนสมัยใหม่ให้กับโรงเรียนที่ขาดแคลน
- 2) การจัดตั้งหอพักและสวัสดิการ การให้ที่พักอาศัยและภัตตาหารแก่เด็กยากจนที่เข้ามาอาศัยในวัดเพื่อเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นจนถึงปริญญาเอก
- 3) โครงการครูพระสอนศีลธรรม ซึ่งเป็นฐานสนับสนุนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธทั่วจังหวัด

วิเคราะห์บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน

ในการวิเคราะห์บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ ได้มีการนำมาวิเคราะห์ผ่านการสนทนากลุ่มย่อย เรื่อง บทบาทคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์กับการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืน ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2568 นั้น ผู้เข้าร่วมเสวนาทั้ง 3 ท่าน คือ 1) พระครูปริยัติปัญญาโสภณ ผศ.ดร. รองเจ้าคณะอำเภอปราสาท จ.สุรินทร์ 2) พระครูชินวรโกศล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ จ.สุรินทร์ 3) นางรจนา ทองประดับ ผอ.รร.บ้านปอยเดิน (อินทศึกษา) จ.สุรินทร์ ได้สรุปและให้ความเห็นว่า การวิเคราะห์บทบาทของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ผ่านทฤษฎีทุนทางสังคม และแนวคิดความยั่งยืนเชิงสถาบัน เผยให้เห็นปัจจัยขับเคลื่อน 2 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 บทบาทผู้นำในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถแปลงปัญหาความยากจนให้เป็นภารกิจร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญคือการยึดติดกับผู้นำเชิงبارมี ซึ่งหากขาดการวางแผนสืบทอดตำแหน่ง จะเป็นความเสี่ยงสูงสุดต่อความต่อเนื่องของโครงการ (Gary Yukl, 2013: 154)

มิติที่ 2 การสร้างความเป็นเจ้าของร่วม บทบาทที่สำคัญที่สุดคือการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่คณะกรรมการฆราวาส ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของและพร้อมที่จะปกป้องดูแลโครงการ (มาลี ตั้งจิตเจริญ, 2558: 89)

แผนภาพที่ 1: โมเดลพลวัตความยั่งยืน (Sustainability Dynamics Model)

คำอธิบาย: แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ทุนศรัทธา   ธรรมาภิบาล   ความยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

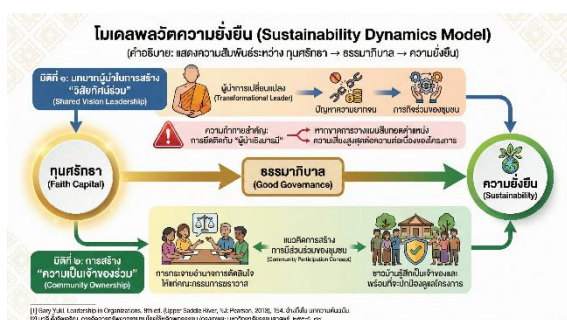
จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก อาทิ ผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ร่วมกับผลการถอดบทเรียนจากการสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับพระสังฆาธิการและผู้บริหารสถานศึกษา ณ ห้องประชุมวรรัตน์ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจำแนกและสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ โมเดลความยั่งยืน ฐานศรัทธาและธรรมาภิบาล ซึ่งอธิบายได้ว่า ความยั่งยืนของงานศึกษาสงเคราะห์ได้เกิดจากปริมาณเงินทุนเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากสมการ: ความน่าเชื่อถือทางสถาบัน + การบริหารจัดการสมัยใหม่ + การมีส่วนร่วมของชุมชน

โดยองค์ความรู้นี้ถูกสรุปออกมาเป็น Surin Sangha Model for Sustainability และ KUMAR-MODEL ซึ่งมีฐานข้อมูลรองรับจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ ดังนี้:

1. K-Knowledge (ความรู้): สังเคราะห์จากบทบาทเชิงรุกของคณะสงฆ์ในการสนับสนุนเทคโนโลยี และสื่อการสอนสมัยใหม่ให้แก่โรงเรียนที่ขาดแคลน เพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้
2. U-Unity (ความสามัคคี): สังเคราะห์จากการทำงานร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน (บวร) ผ่านการสร้างภาคีเครือข่ายและการสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในโครงการ
3. M-Mind (จิตใจ): สังเคราะห์จากรากฐานการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียนผ่านโครงการครูพระสอนศีลธรรมและการพัฒนาจิตใจเป็นแกนหลัก
4. A-Attitude (ทัศนคติ): สังเคราะห์จากบทบาทผู้นำสงฆ์ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Visionary Leadership) ที่สามารถปรับทัศนคติของชุมชนให้เห็นความสำคัญของการลงทุนทางสังคมมากกว่าการรอรับบริจาคเพียงอย่างเดียว

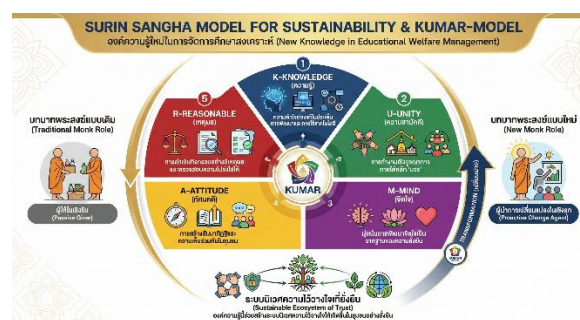
5. R-Reasonable (เหตุผล): สังเคราะห์จากระบบการบริหารจัดการกองทุนถาวร (กองทุนบุญ ดอกผล) และโครงสร้างทวิภาคที่มีหลักการบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และตั้งอยู่บนพื้นฐานความสมเหตุสมผลในการใช้ทรัพยากร

การสังเคราะห์องค์ความรู้นี้ช่วยฉายภาพการเปลี่ยนผ่านบทบาทของคณะสงฆ์จากผู้ให้ในเชิงรับ สู่การเป็น ผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) ที่สร้างระบบนิเวศความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีหลักฐานเชิงประจักษ์จากการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์เป็นฐานข้อมูลสำคัญ

โมเดลพลวัตความยั่งยืน

(Sustainability Dynamics Model)

Surin Sangha Model for Sustainability

และ KUMAR-MODEL

ผลการศึกษารูปได้ว่า บทบาทของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์มีพัฒนาการที่สำคัญจากการสงเคราะห์เชิงบรรเทาทุกข์ ตามจารีตประเพณี ไปสู่การบริหารจัดการในรูปแบบการลงทุนทางสังคม เพื่อสร้างทุนมนุษย์อย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนผ่านนี้ไม่ได้เป็นเพียงการให้ทุนการศึกษาหรือปัจจัยสี่ชั่วคราว แต่เป็นการสร้างระบบนิเวศความไว้วางใจ โดยใช้ต้นทุนทางสังคมคือ ศรัทธาและความเชื่อถือทางสถาบัน มาเป็นกลไกหลักในการระดมทรัพยากร

ปัจจัยแห่งความสำเร็จและความยั่งยืน

1) โครงสร้างการบริหารแบบทวิภาค คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ประสบความสำเร็จในการแยกบทบาทหน้าที่ระหว่าง ฝ่ายบรรพชิต ที่ทำหน้าที่วางนโยบายเชิงยุทธศาสตร์และผู้นำด้านจิตวิญญาณ กับ ฝ่ายคฤหัสถ์ หรือ คณะกรรมการฝ่ายฆราวาส ที่รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการการเงินและบัญชีโดยตรง กลไกนี้ช่วยลดข้อจำกัดทางพระธรรมวินัยและสร้างความคล่องตัวในการดำเนินงาน

2) นวัตกรรมทางการเงินและธรรมาภิบาล มีการใช้รูปแบบกองทุนถาวร หรือ กองทุนบุญดอกผล ที่เน้นการรักษาเงินต้นและนำเพียงดอกผลมาบริหารจัดการ ควบคู่ไปกับกลไกธรรมาภิบาลแบบเปิดเผย ที่มีการรายงานบัญชีรายรับ-รายจ่ายต่อชุมชนอย่างโปร่งใส ช่วยรักษาฐานศรัทธาของผู้อุปถัมภ์ได้อย่างต่อเนื่อง

3) โมเดลการพัฒนาที่บูรณาการ การดำเนินงานถูกขับเคลื่อนด้วยองค์ความรู้ Surin Sangha Model และ KUMAR-MODEL ซึ่งให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย บ้าน วัด โรงเรียน (บวร)

การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาสนับสนุนการเรียนการสอน และการมุ่งเน้นพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับความรู้ทางโลก

อย่างไรก็ตาม จุดเปราะบางที่สำคัญคือการพึ่งพาภาวะผู้นำเชิงبارมี ของเจ้าอาวาสหรือผู้นำสงฆ์ เป็นรายบุคคล ซึ่งมีความเสี่ยงที่จะเกิดการสะดุดหยุดลงของโครงการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำ คณะสงฆ์จึงจำเป็นต้องเร่งเปลี่ยนผ่านจากระบบตัวบุคคล ไปสู่ระบบสถาบัน เพื่อประกันความมั่นคงของพันธกิจศึกษาสงเคราะห์สืบไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ระดับวัดและสถานศึกษา

การจัดทำแผนสืบทอดตำแหน่ง ต้องเร่งกำหนดโครงสร้างอำนาจและการบริหารจัดการที่ชัดเจน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะการบริหารให้แก่พระสังฆาธิการรุ่นใหม่และคณะกรรมการฆราวาส เพื่อลดความเสี่ยงจากการเกิดสูญญากาศทางอำนาจและการบริหารจัดการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำสงฆ์

การสร้างความเป็นเจ้าของร่วม ส่งเสริมให้ชุมชนและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และตรวจสอบการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด เพื่อให้โครงการศึกษาสงเคราะห์กลายเป็นสมบัติของชุมชน อย่างแท้จริง

2. ระดับนโยบายและคณะสังฆาธิการ

การพัฒนาทักษะการบริหารจัดการสมัยใหม่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและระดับปกครองคณะสงฆ์ ควรส่งเสริมหลักสูตรอบรมทักษะการบริหารจัดการองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NPO Management) และ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารสาธารณะให้แก่พระสังฆาธิการ

การยกระดับกองทุนบุญดอกผลเป็นมาตรฐาน ผลักดันให้โมเดลการจัดการกองทุนถาวรที่มีระบบธรรมาภิบาลโปร่งใสของจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้นแบบมาตรฐาน ในการดำเนินงานศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เพื่อเปลี่ยนบทบาทของวัดจากการเป็นผู้รับบริจาคในเชิงรับ สู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม ที่สร้างหลักประกันทางการศึกษาให้แก่เยาวชนอย่างยั่งยืน

สรุป

บทบาทของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ในการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์มีพัฒนาการที่สำคัญจากการสงเคราะห์เชิงบรรเทาทุกข์ตามจารีตประเพณี ไปสู่การบริหารจัดการในรูปแบบ การลงทุนทางสังคม (Social Investment) เพื่อสร้างทุนมนุษย์อย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนผ่านนี้ตั้งอยู่บนการสร้าง ระบบนิเวศความไว้วางใจ โดยใช้ต้นทุนทางสังคมคือ ศรัทธาและความเชื่อถือทางสถาบันมาเป็นกลไกหลักในการระดมทรัพยากร

ผลการศึกษายืนยันว่าปัจจัยแห่งความยั่งยืนมิได้ขึ้นอยู่กับปริมาณเงินบริจาค แต่ขึ้นอยู่กับโครงสร้างการบริหารแบบทวิภาค ที่แยกบทบาทผู้นำจิตวิญญาณออกจากฝ่ายบริหารจัดการการเงิน การใช้

นวัตกรรม กองทุนบุญดอกผล ร่วมกับกลไกธรรมาภิบาลแบบเปิดเผยต่อสาธารณะ ได้ช่วยเปลี่ยนสถานะของวัดจากการเป็นผู้รับบริจาคในเชิงรับ สู่การเป็น ผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) ที่สามารถสร้างหลักประกันทางการศึกษาให้แก่เยาวชนได้อย่างมั่นคง องค์ความรู้ที่ได้รับจาก Surin Sangha Model และ KUMAR-MODEL จึงเป็นข้อพิสูจน์ถึงการแปลงภาวะผู้นำเชิงบารมีให้กลายเป็นระบบสถาบันที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาสงเคราะห์อย่างยั่งยืนในบริบทของสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- กมลรัตน์ ธรรมรัตนรักษ์. (2557). *บทบาทของวัดในการส่งเสริมการศึกษาและคุณภาพชีวิตในพื้นที่ชนบทของจังหวัดสุรินทร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กรมการศาสนา. (2559). *แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (มหานิกาย). (2566). *แผนยุทธศาสตร์การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. 2566–2570)*. สุรินทร์: สำนักงานคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ (มหานิกาย).
- พระครูฐานแพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยทสสี). (2565). ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 2(2), 80-93.
- พระครูสมุห์สนทวงศ์ วุฑฒิวิโส (เจริญรัตตะวงศ์) (2566). อนาคตภาพการขับเคลื่อนเครือข่ายองค์กรพุทธนานาชาติ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน. ดุษฎีนิพนธ์. สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 46). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัม.
- พระมหาวิศิษฐ์ อภิภูณโณ. (2562). บทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. *วารสารวิชาการ มจร.*, 6(1), 120–135.
- เพชร จินดาพร. (2563). การศึกษาสงเคราะห์: แนวคิดและปฏิบัติการในบริบทสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 8(2), 55–70.
- มาลี ตั้งจิตเจริญ. (2558). *การจัดการทรัพยากรชุมชนโดยใช้หลักพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สนทนากลุ่ม นางรจนา ทองประดับ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปอยเดิน (อินทศึกษา), 11 ตุลาคม 2568.
- สนทนากลุ่ม พระครูชินวรโกศล, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพรหมสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, 11 ตุลาคม 2568.
- สนทนากลุ่ม พระครูปริยัติปัญญาโสภณ (ผศ.ดร.), รองเจ้าคณะอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์, 11 ตุลาคม 2568.

- สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย. (2561). *คู่มือการสงเคราะห์ทางสังคมและการศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- สัมภาษณ์ เจนจิรา บุญเย็น, ผู้อำนวยการกลุ่มอำนวยการและกิจการคณะสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, 4 พฤศจิกายน 2568.
- สัมภาษณ์ นิคานาถ แก้ววินัด, อาจารย์ประจำคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 10 พฤศจิกายน 2568.
- สัมภาษณ์ วรวิทย์ ทองไธยนันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์, 4 พฤศจิกายน 2568.
- สัมภาษณ์ อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์, รองผู้อำนวยการวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 10 พฤศจิกายน 2568.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). *รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- อภิชาติ ปานสสิต. (2564). การประยุกต์ใช้ทฤษฎีทุนทางสังคมเพื่อความยั่งยืนของโครงการสงเคราะห์. *วารสารวิจัยพัฒนาสังคม*, 10(3), 45–60.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- World Bank. (2012). *Social Capital and Poverty Reduction: A Sustainable Development Approach*. Washington, D.C.: The World Bank Group.

ภาคผนวก

รูปแบบการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสาร

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร *.docx ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า หากต้นฉบับประกอบด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์ภาพ สกุล *.PDF*.JPG*.GIF หรือ *.bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 15 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้น เกี่ยวกับความถูกต้องของรูปแบบทั่วไป ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาจะส่งกลับไปแก้ไข ถ้าผ่านจะเข้าสู่การพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อผลการประเมินผ่านหรือไม่ผ่านหรือไม่มีการแก้ไข จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบ โดยการพิจารณาบทความเพื่อลงตีพิมพ์ได้จะคำนึงถึงความหลากหลายและความเหมาะสม

สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความ มีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสาร หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญเมื่อบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผู้เขียนจะได้รับวารสาร ลั้งก์ฉบับที่นำบทความลงตีพิมพ์ พร้อมกับหนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความในวารสาร

มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้เขียนบทความ

แปลและปรับปรุงจาก <https://publicationethics.org/>

1. ผู้เขียนบทความจะต้องมีความรับผิดชอบและรับรองว่า บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารมหาจุฬาลงกรณ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น
2. ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารมหาจุฬาลงกรณอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร
3. ผู้เขียนจะต้องปรับแต่ง แก้ไขบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบของวารสารในหัวข้อ “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน” โดยเฉพาะหัวข้อ รูปแบบของการจัดเตรียมต้นฉบับ อันจะนำไปสู่บทความที่มีรูปแบบการตีพิมพ์ที่ได้มาตรฐานเดียวกัน
4. ผู้เขียนจะต้องคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย คือต้องไม่ละเมิดหรือคัดลอกผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ทางซึ่งวารสารได้กำหนดความซ้ำของผลงาน ด้วยโปรแกรม CopyCat เว็บ Thaijo โดยทางวารสารได้กำหนดค่าไว้ในระดับ ไม่เกิน 20%
5. ผู้เขียนซึ่งมีชื่อปรากฏอยู่ในบทความจะต้องเป็นผู้มีส่วนในการจัดทำบทความหรือมีส่วนในการดำเนินการวิจัย ซึ่งข้อนี้ ขอสงวนสำหรับบุคคลที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความจะไม่อนุญาตให้ใส่ชื่อลงไปเด็ดขาด หากมีการตรวจสอบพบว่า มีบุคคลที่ไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความปรากฏอยู่ ทางวารสาร จะถอนบทความนั้นออกทันที
6. ผู้เขียนจะต้องมีความรับผิดชอบในการอ้างอิงเนื้อหาใน ผลงาน ภาพ หรือตาราง หากมีการนำมาใช้ในบทความของตนเอง โดยให้ระบุ “ที่มา” เพื่อป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์ (หากมีการฟ้องร้องจะเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว ทางวารสารจะไม่รับผิดชอบใดๆ ทั้งสิ้น) และจะดำเนินการถอนบทความออกจากการเผยแพร่ของวารสารทันที
7. ผู้เขียนจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของรายการเอกสารอ้างอิง ทั้งในแง่ของรูปแบบและเนื้อหา และไม่ควรนำเอกสารวิชาการที่ไม่ได้อ่านมาอ้างอิง หรือใส่ไว้ในบรรณานุกรม และควรอ้างอิงเอกสารเท่าที่จำเป็นอย่างเหมาะสม ไม่ควรอ้างอิงเอกสารที่มากจนเกินไป รวมทั้งต้องอ้างอิงจากรูปแบบการอ้างอิงของบทความ โดยจะต้องมีการอ้างอิงตรงตามรูปแบบที่วารสารกำหนดไว้
8. ผู้เขียนจะต้องปรับแก้ไขบทความตามผลประเมินจากผู้ประเมินบทความและกองบรรณาธิการ ให้แล้วเสร็จภายในเวลาที่กำหนด หากไม่เป็นตามที่กำหนดจะต้องเลื่อนการตีพิมพ์เผยแพร่ออกไป หรือ อาจถูกถอดถอนออกจากวารสาร
9. ผู้เขียนควรระบุชื่อแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัย (ถ้ามี) และควรระบุผลประโยชน์ทับซ้อน (ถ้ามี)

10. ในบทความผู้เขียนจะต้องไม่รายงานข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างข้อมูลเท็จ หรือการปลอมแปลง บิดเบือน รวมไปถึงการตกแต่ง หรือ เลือกแสดงข้อมูลเฉพาะที่สอดคล้องกับข้อสรุป

11. ผู้เขียนไม่ควรอ้างอิงเอกสารที่ถูกถอดถอนออกไปแล้ว เว้นแต่ข้อความที่ต้องการสนับสนุนนั้นเป็นข้อความที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถอดถอน และจะต้องระบุไว้ใน เอกสารอ้างอิงด้วยว่า เป็นเอกสารที่ได้ถูกถอดถอนออกไปแล้ว

มาตรฐานทางจริยธรรมของบรรณาธิการ

1. บรรณาธิการต้องกำกับติดตามดูแลให้การดำเนินงานของวารสาร เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ให้ถูกต้องตามจริยธรรม/จรรยาบรรณ ตามประกาศของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) เรื่องการประเมินด้านจริยธรรม/จรรยาบรรณวารสารวิชาการไทยในฐานข้อมูล TCI วันที่ 24 มิถุนายน 2562
2. บรรณาธิการต้องกำกับติดตามดูแล และดำเนินการอย่างเหมาะสมกับผู้พิมพ์หรือบทความที่ตรวจพบว่ามีผลกระทบด้านจริยธรรม/จรรยาบรรณ เช่น การละเมิดหรือคัดลอกผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ทางซึ่งวารสารได้กำหนดความซ้ำของผลงาน ด้วยโปรแกรม CopyCat เว็บ Thaijo โดยทางวารสารได้กำหนดค่าไว้ในระดับ ไม่เกิน 20% เป็นต้น
3. บรรณาธิการต้องกำกับติดตามดูแล เช่น การตีพิมพ์เผยแพร่บทความของตนเอง(บรรณาธิการหรือหัวหน้ากองบรรณาธิการ) อย่างมีนัยสำคัญ หรือ ไม่มีการตรวจสอบคุณภาพบทความก่อนการตีพิมพ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับบทความ เป็นต้น
4. บรรณาธิการมีหน้าที่ควบคุมดูแลและพิจารณาคุณภาพของบทความ เพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร และต้องคัดเลือกบทความมาตีพิมพ์หลังจากผ่านกระบวนการประเมินบทความแล้ว โดยพิจารณาจากความชัดเจน และความสอดคล้องของเนื้อหากับนโยบายของวารสารเป็นสำคัญ และจะต้องมีข้อความรู้ที่สะท้อนมุมมอง แนวคิดเชิงทฤษฎีที่ได้จากประสบการณ์ การสังเคราะห์เอกสาร หรืองานวิจัย มุ่งเน้นการนำเสนอแนวคิดทฤษฎีใหม่รวมถึงแบบจำลองเชิงแนวคิด ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันจะนำไปสู่การวิจัยในหัวข้อวิชาการที่สำคัญ
5. บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียน และผู้ประเมินบทความแก่บุคคลอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาของการประเมินบทความ ซึ่งวารสารได้กำหนดในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-reviewed)
6. บรรณาธิการต้องไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว โดยต้องมีการตรวจสอบการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง และใช้โปรแกรมที่เชื่อถือได้เช่น โปรแกรม CopyCat เว็บ Thaijo ในระดับ ไม่เกิน 20% เพื่อให้แน่ใจว่า บทความที่ตีพิมพ์ในวารสารไม่มีการคัดลอกผลงานของผู้อื่น และหากตรวจพบ การคัดลอกผลงานของผู้อื่น เกินตามที่กำหนดไว้ จะต้องหยุดกระบวนการประเมิน และติดต่อผู้เขียนบทความหลักทันที เพื่อขอคำชี้แจง เพื่อประกอบการ “ตอบรับ” หรือ “ปฏิเสธ” การตีพิมพ์บทความนั้นๆ
7. บรรณาธิการจะต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียน และผู้ประเมิน โดยเด็ดขาด เพื่อรักษาไว้ซึ่งธรรมาภิบาลในการดำเนินงานอย่างเคร่งครัด
8. บรรณาธิการจะต้องไม่นำข้อมูลบางส่วนหรือทุกส่วนของบทความไปเป็นผลงานของตนเอง

9. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยที่มีระเบียบวิธีวิจัยที่ถูกต้อง และให้ผลที่น่าเชื่อถือ โดยนำผลของการวิจัยมาเป็นตัวชี้ว่าสมควรตีพิมพ์เผยแพร่หรือไม่
10. หากบรรณาธิการตรวจพบว่า บทความมีการลอกเลียนบทความอื่นโดยมิชอบ หรือมีการปลอมแปลงข้อมูล ซึ่งสมควรถูกถอดถอน แต่ผู้เขียนปฏิเสธที่จะถอนบทความ บรรณาธิการสามารถดำเนินการถอนบทความได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้เขียนซึ่งถือเป็นสิทธิและความรับผิดชอบต่อบทความของบรรณาธิการ
11. บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาความสามารถของกองบรรณาธิการ และควรมอบหมายงานให้ตรงกับความสามารถของแต่ละท่าน
12. บรรณาธิการต้องกำกับติดตามดูแล ทั้งด้วยตนเองและคณะทำงานในเรื่องจำนวนและคุณภาพการอ้างอิงของวารสารที่ผิดไปจากสภาพความเป็นจริง เช่น มีการกำกับและร้องขอให้มีการอ้างอิงบทความในวารสารทั้งในลักษณะลับหรือเปิดเผย และมีการใช้อ้างอิงที่ไม่ถูกต้องและสอดคล้องกับเนื้อหา
13. บรรณาธิการต้องกำกับติดตามดูแล การเก็บค่า Page charge หรือ processing fee คือ ต้องมีการดำเนินการอย่างโปร่งใส เช่น กำหนดให้มีการประกาศกระบวนการเรียกเก็บอย่างชัดเจน หรือ ระบุราคาหรือเงื่อนไขของการเรียกเก็บค่า Page charge ตามที่ระบุได้ประกาศไว้อย่างเคร่งครัด

มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้ประเมินบทความ

1. ผู้ประเมินบทความควรมีจรรยาบรรณคือ ต้องรับประเมินบทความที่ตนเองนั้นมีความถนัด หรือมีคุณสมบัติหรือมีความเชี่ยวชาญกับเรื่องหรือบทความที่ได้รับการประเมินนั้นๆ ผู้ประเมินบทความ ควรประเมินบทความในสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ โดยพิจารณาความสำคัญของเนื้อหาในบทความที่มีต่อสาขาวิชานั้นๆ คุณภาพของการวิเคราะห์ และความเข้มข้นของผลงานหรือระบุผลงานวิจัยที่สำคัญๆ และสอดคล้องกับบทความที่กำลังประเมิน แต่ผู้เขียนบทความไม่ได้อ้างถึง เข้าไปในการประเมินบทความด้วยผู้ประเมินไม่ควรใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ และควรปฏิเสธในบทความที่ตนเองนั้นไม่ถนัด
2. ผู้ประเมินบทความควรมีจรรยาบรรณคือ แนะนำความคิดเห็นทางวิชาการของตนเอง ลงในแบบฟอร์มการประเมินหรือเนื้อหาในบทความ ด้วยความยุติธรรม ไม่อคติ ตรงไปตรงมา ไม่ลำเอียง รวมทั้งตรงต่อเวลาตามที่วารสารกำหนดในการประเมิน
3. ผู้ประเมินบทความควรมีจรรยาบรรณคือต้องรักษาความลับและไม่เปิดเผยข้อมูลของบทความที่ส่งมาเพื่อพิจารณาให้แก่บุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลาของการประเมินบทความ รวมถึงหลังจากที่พิจารณาประเมินบทความเสร็จแล้ว
4. หลังจากได้รับบทความจากบรรณาธิการวารสาร และผู้ประเมินบทความ ตระหนักว่า ตนเองอาจมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้นิพนธ์ที่ทำให้ไม่สามารถให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอย่างอิสระได้ ผู้ประเมินบทความควรแจ้งให้บรรณาธิการวารสารทราบและปฏิเสธการประเมินบทความนั้นๆ
5. ผู้ประเมินบทความ ควรคำนึงถึงการพิจารณาในหัวข้อ ชื่อเรื่อง หากเป็นบทความวิชาการสามารถพิจารณาให้แก้ไขชื่อเรื่องได้ แต่หากเป็นบทความวิจัย ควรพิจารณาเฉพาะความผิดพลาดด้านตัวสะกด และไม่ควรมีการพิจารณาให้เปลี่ยนชื่อเรื่องบทความวิจัย
6. ผู้ประเมินบทความต้องไม่นำข้อมูลบางส่วนหรือทุกส่วนของบทความไปเป็นผลงานของตนเอง
7. เมื่อผู้ประเมินบทความพบว่า มีส่วนใดของบทความ ที่มีความเหมือนกัน หรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่นๆ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ พร้อมแสดงหลักฐานให้เห็นเป็นประจักษ์
8. ปรับปรุงจาก ประกาศของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) เรื่องการประเมินด้านจริยธรรม/จรรยาบรรณวารสารวิชาการไทยในฐานข้อมูล TCI วันที่ 24 มิถุนายน 2562